

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки
Полтавської обласної військової адміністрації

**ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
РОЗВИНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА
ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ПЕДАГОГА-МАЙСТРА**

Електронний навчально-методичний посібник

**Полтава
2024**

УДК 37:001.895:[37.091.12:005.336.2(075.8)

Г74

Рекомендовано вченою радою Полтавської академії неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського (протокол № 1 від 21 лютого 2024 року)

Рецензенти:

Жданова-Неділько О. Г., доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Пилипенко В. В., кандидат педагогічних наук, перший заступник директора Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Г74 Готовність до інноваційної діяльності: розвинення професійної та інклюзивної компетентностей педагога-майстра : електрон. навч.-метод. посіб. / [упоряд. : І. О. Калініченко, Н. І. Білик; за наук. ред. Н. І. Білик]. Полтава : ПАНУ ім. М. В. Остроградського, 2024. 170 с.

В електронному навчально-методичному посібнику систематизовано та узагальнено матеріали до навчального модуля «Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти» кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Структура е-посібника містить пояснювальну записку, навчальний план, який включає бюджет часу та навчально-тематичний план на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зміст лекційних занять має два розділи (перший – інваріантний компонент, другий – варіативний компонент), список рекомендованої літератури. До кожної лекції підібрано практичне заняття, що містить тематичні навчальні кейси, завдання для самостійної роботи. Крім того, до змісту е-посібника входять три додатки: тестові завдання до навчального модуля, «Тезаурус базових понять», термінологічний довідник «Інклюзія».

Видання адресовано слухачам курсів підвищення кваліфікації, педагогічним і науково-педагогічним працівникам, які проходять стажування на кафедрі педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, працівникам центрів професійного розвитку педагогічних працівників, інклюзивно-ресурсних центрів, які зацікавлені в удосконаленні педагогічної майстерності, розвитку професійної та інклюзивної компетентностей освітян.

УДК 37:001.895:[37.091.12:005.336.2(075.8)

© упоряд. : Калініченко І. О., Білик Н. І., 2024

© ПАНУ ім. М. В. Остроградського, 2024

ЗМІСТ

С.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

5

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЯ

10

«Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти»

- БЮДЖЕТ ЧАСУ

10

- НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

11

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ І АКТИВНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ

12

РОЗДІЛ 1. ІНВАРІАНТНИЙ КОМПОНЕНТ

12

1.1. Розвиток інклюзивної компетентності педагогічних працівників *Калініченко І. О., Горбаньова С. В., Токаренко Н. М.*

(Л1, А1)

12

1.2. Інноваційні підходи до розвитку педагогічної майстерності у системі неперервної освіти України *Білик Н. І.*

(Л2, А2)

25

1.3. Демократизація освіти: формування та розвиток громадянських компетентностей педагогічних і керівних кадрів *Єщенко М. М.*

(Л3, А3)

44

1.4. Розвиток комунікативної та психологічної компетентностей педагогічних працівників *Маслова В. А.*

(Л4, А4)

56

1.5. Освітні інновації в діяльності педагогічного працівника *Білик Н. І., Горбаньова С. В., Єщенко М. М., Калініченко І. О., Маслова В. А., Олійник І. М., Токаренко Н. М.*

(А5)

61

РОЗДІЛ 2. ВАРІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ

68

2.1. Проєктування педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі *Калініченко І. О., Горбаньова С. В., Токаренко Н. М.*

(Л6, А6)

68

2.2. Педагогічна майстерність у впровадженні засад здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища *Олійник І. М.*

(Л7, А7).

78

2.3. Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії у професійному середовищі *Білик Н. І.*

(Л8, А8)

86

2.4. (Л9, А9)	Розвиток емоційного благополуччя педагогічного працівника. Профілактика емоційного вигорання <i>Маслова В. А.</i>	102
ДОДАТКИ		
Додаток А.	ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЯ	110
Додаток Б.	ТЕЗАУРУС БАЗОВИХ ПОНЯТЬ Підготувала <i>Білик Н. І.</i>	120
Додаток В.	ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДОВІДНИК «ІНКЛЮЗІЯ» Підготувала <i>Горбаньова С. В.</i>	128
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА		159
ІНФОРМАЦІЯ про упорядників, авторів		169

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Переосмислення соціальної та професійної місії педагога нової формації актуалізує необхідність його підготовки до реалізації освітньої політики держави шляхом опанування новітніх практик, технологій, методик, форм, методів професійної діяльності на засадах інноваційних освітніх підходів із урахуванням особистісних потреб, потреб держави та глобалізованого світу як фахівця, здатного творчо працювати, ухвалюючи нестандартні рішення, уникаючи стереотипізації й шаблонів, засвоювати нові професійні ролі та функції тощо.

Електронний навчально-методичний посібник «Готовність до інноваційної діяльності: розвинення професійної та інклюзивної компетентностей педагога-майстра» містить комплексне подання навчального модуля за темою кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти (КПМІО) «Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти».

Навчальні матеріали посібника розроблено й укладено відповідно до:

– **законів України** «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» (№ 7325 від 28.04.2022), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» тощо;

– **розпорядження Кабінету Міністрів України** від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення **Концепції** реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «**Нова українська школа**» на період до 2029 року»;

– **постанови Кабінету Міністрів України** від 21.09.2018 № 800 «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників»;

– **професійних стандартів за професіями**: «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста) (затверджено наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736); «Вихователь закладу дошкільної освіти» (затверджено наказом Міністерства економіки України від 19.10.2021 № 755–21); «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» (затверджено наказом Міністерства економіки України від 17.09.2021 № 568–21); «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» (затверджено наказом Міністерства економіки України від 28.09.2021 № 620–21); «Практичний психолог закладу освіти» (затверджено наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 24.11.2020 № 2425);

– **типових програм підвищення кваліфікації:** асистентів учителів «Професійна діяльність асистентів вчителів в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 13.09.2021 № 981); педагогічних працівників із розвитку цифрової компетентності (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 10.12.2021 № 1340); новопризначених керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 16.09.2022 р. № 817); учителів закладів загальної середньої освіти, які впроваджують новий Державний стандарт базової середньої освіти (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.10.2022 р. № 904); керівників закладів загальної середньої освіти, які впроваджують новий державний стандарт базової середньої освіти (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.10.2022 р. № 905);

– **державних стандартів повної загальної середньої освіти:**

на рівні початкової освіти (в 1–4 класах) – Державного стандарту початкової освіти (затверджено Постановою КМУ від 21 лютого 2018 року № 87);

на рівні базової середньої освіти: в 5 класах – Державного стандарту базової середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898); у 6–9 класах – Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (затверджено Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392);

на рівні профільної середньої освіти (у 10–11/12 класах) – Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (затверджено Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392);

Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12. 01.2021 р. № 33) та на основі інших нормативно-правових актів та науково обґрунтованих підходів до навчання дорослих.

Матеріали навчально-методичного посібника будуть сприяти професійному розвитку педагогічних працівників закладів освіти області шляхом удосконалення раніше набутих і набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань відповідно до державної політики в галузі освіти для забезпечення якості освіти держави та регіону; поглиблення і розширення професійних знань, умінь і навичок; набуття досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах професійної діяльності.

Це зумовлює спрямованість навчальних матеріалів пропонованого посібника на розв'язання таких завдань:

– формування готовності педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, установ до реалізації стратегічних завдань розвитку галузі, національної системи освіти XXI століття, інтеграції у світовий освітній простір;

– підвищення методологічної, теоретичної та лідерської компетентностей педагогів для їхньої роботи в умовах оновлення змісту освіти;

- систематизація та поглиблення соціально-гуманітарних, професійно-фахових знань про сутність, специфіку, орієнтири реалізації основних напрямів модернізації сучасної освіти;
- освоєння нових інструментів, педагогічних та інформаційних технологій і впровадження необхідних змін в освітній процес;
- формування навичок самостійного й критичного мислення, системного педагогічного аналізу;
- формування вмінь здійснювати інтегровану практико-теоретичну професійну діяльність, що сприятиме формуванню інноваційного освітнього простору;
- здатність до планування власного професійного розвитку з метою надання якісних освітніх послуг.

У посібнику представлено оновлені матеріали до навчального модуля «Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти» кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, який є документом, що визначає зміст, структуру, обсяг навчального та навчально-тематичного планів.

Тематичний блок «Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти» є складником модуля «Розвиток професійної компетентності педагогічного працівника» програм курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

З огляду на реформування сучасної української школи лекційні заняття та активні види діяльності, що включені до змісту навчального модуля, спрямовані на реалізацію засад Нової української школи та набуття професійних, інклюзивних, комунікативних, інформаційно-комунікаційних компетентностей педагогічних працівників Полтавської області.

Мета навчального модуля: сформувати наукову світоглядну позицію слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідно до розв'язання теоретичних і практичних завдань сучасної української школи; сприяти вдосконаленню педагогічної майстерності та розвитку інклюзивної компетентності педагога; розвивати наукове мислення щодо педагогічних технологій компетентісно орієнтованої та інклюзивної освіти.

Завдання: ознайомити слухачів курсів із концептуальними засадами сучасної освіти; сформувати знання про методологічні підходи до педагогічних і психологічних досліджень; удосконалити педагогічну майстерність і розвивати інклюзивну компетентність педагогічних працівників закладів освіти; розкрити сутність, зміст новітніх педагогічних технологій та інновацій сучасної освіти; ознайомити педагогічних працівників із особливостями професійного розвитку педагогічних працівників в умовах освітньої реформи; активізувати впровадження інтерактивних та інноваційних технологій у практику закладів освіти.

Об'єкт вивчення: система підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Предмет вивчення: теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти у системі підвищення кваліфікації.

Очікувані результати

Слухач повинен знати:

- концептуальні засади сучасної освіти в Україні та світі;
- основні поняття та зміст компетентісно зорієнтованої освіти, теорії навчальної діяльності, емоційної компетентності особистості;
- принципи планування індивідуальної траєкторії професійного розвитку;
- зміст новітніх педагогічних технологій та інновацій сучасної освіти, тенденції розвитку освітніх технологій;
- основні регіональні програми розвитку освіти;
- методологічні основи педагогічних і психологічних досліджень;
- особливості впровадження цифрових технологій в освітній процес в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа»;
- концептуальні засади інклюзивної освіти;
- зміст новітніх педагогічних технологій викладання у класі з інклюзивним навчанням;
- сучасні підходи до розуміння феномену колективної суб'єктності (інтерсуб'єктивності) у психолого-педагогічних дослідженнях;
- принципи побудови програми професійного саморозвитку.

Слухач повинен уміти:

- моделювати розвивальне середовище відповідно до потреб учасників освітнього процесу;
- здійснювати підбір психологічно і педагогічно доцільних технологій навчання, проводити оцінку технологій навчання;
- розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення новацій і характеризується невизначеністю умов і вимог;
- приймати рішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів і прогнозування;
- організувати, провести, проаналізувати результати педагогічних і психологічних досліджень;
- створювати ефективні партнерські стосунки між учителем і асистентом учителя;
- складати програму професійного саморозвитку;
- володіти засобами оптимізації педагогічного спілкування;
- розробляти та реалізувати проєкти, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове знання та/або професійну практику і розв'язання соціальних, наукових, культурних, етичних проблем тощо;
- спілкуватися в діалоговому режимі із професійною спільнотою та громадськістю;
- застосовувати широкі спеціалізовані фактологічні та теоретичні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності, розуміння (усвідомлення) рівня цих знань.

Слухач повинен усвідомлювати:

-
- закономірності та тенденції розвитку сучасної системи освіти та шляхи її інтеграції в світовий освітній простір;
  - напрями реалізації компетентісно зорієнтованої освіти, теорії навчальної діяльності, концепції емоційної компетентності особистості;
  - принципи моделювання інклюзивного розвивального середовища відповідно до потреб учасників освітнього процесу;
  - науково-практичні підходи до підбору психологічно і педагогічно доцільних технологій навчання, у т. ч., щодо дітей з особливими освітніми потребами;
  - наукові засади проведення оцінки технологій навчання, організації й проведення педагогічних і психологічних досліджень; програм професійного саморозвитку;
  - засоби психолого-педагогічного аналізу проблемної ситуації, попередження та вирішення конфліктних ситуацій у взаємостосунках.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЯ**«Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти»****БЮДЖЕТ ЧАСУ**

- денна форма навчання (72 год /2,4 кред.):

Групи за категоріями	комбінована група			спеціалісти та II категорія			I та вища категорія		
	Л ¹	А ²	С/К ³	Л	А	С/К	Л	А	С/К
Види занять									
Кількість годин	6	2		4	4		6	2	
Всього, аудиторна робота (год / кред. ЄКТС)	8 / 0,27			8 / 0,27			8 / 0,27		

- заочна форма навчання (72 год /2,4 кред.):

Етапи навчання	I етап			II етап			III етап		
	Л	А	С /К	Л	А	С /К	Л	А	С /К
Види занять									
Кількість годин	4					6		2	
Всього, аудиторна робота (год / кред. ЄКТС)	6 / 0,2								

- дистанційна форма навчання (72 год /2,4 кред.):

Етапи навчання	I етап			II етап			III етап		
	Л	А	С /К	Л	А	С /К	Л	А	З ⁴
Види занять									
Кількість годин		1				8			1
Всього, аудиторна робота (год / кред. ЄКТС)	2 / 0,07								

¹ Лекція

² Активні види діяльності (семінар, практичне заняття, тренінг тощо)

³ Самостійна робота/консультації

⁴ Залікове заняття

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Л⁵	А⁶	Форма навчання
Інваріантний компонент				
1.	Розвиток інклюзивної компетентності педагогічних працівників	2	2	Денна, заочна
2.	Інноваційні підходи до розвитку педагогічної майстерності у системі неперервної освіти України	2	2	Денна, заочна
3.	Демократизація освіти: формування та розвиток громадянських компетентностей	2	2	Денна, заочна
4.	Розвиток комунікативної та психологічної компетентностей педагогічних працівників	2	2	Денна, заочна
5.	Освітні інновації в діяльності педагогічного працівника		1	Дистанційна
Варіативний компонент				
1.	Проектування педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі (Л5, А5)	2	2	Денна, заочна
2.	Педагогічна майстерність у впровадженні засад здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища (Л6, А6)	2	2	Денна, заочна
3.	Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії у професійному середовищі (Л7, А7)	2	2	Денна, заочна
4.	Розвиток емоційного благополуччя педагогічного працівника. Профілактика емоційного вигорання (Л8, А8)	2	2	Денна, заочна

⁵ Л - лекція⁶ А - активне навчання

**ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ І АКТИВНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ
за навчальним модулем КПМЮ:
«Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та
інклюзивної компетентності працівників освіти»**

РОЗДІЛ І.

ІНВАРІАНТНИЙ КОМПОНЕНТ

**1.1. Тема «РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ»**

КАЛІНІЧЕНКО І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ГОРБАНЬОВА С. В., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ТОКАРЕНКО Н. М., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: лекція (Л1) – 2 години.

Мета: опрацювати основні принципи універсального дизайну в освіті; сформулювати практичні знання, вміння та навички педагога щодо впровадження та реалізації інклюзивного навчання в закладах освіти.

Ключові слова: інклюзія, універсальний дизайн, розумне пристосування, адаптація, модифікація, ефективний безпечний освітній простір, диференціація освітнього змісту.

План

1. Реалізація Закону України «Про освіту» в частині інклюзивного навчання.

2. Переваги інклюзивної освіти для всіх учасників освітнього процесу: дітей з особливими освітніми потребами та їхніх однолітків, батьків дітей з особливими освітніми потребами, педагогів, керівників закладів освіти, місцевих громад і суспільства в цілому.

3. Основні бар'єри на шляху до впровадження інклюзивної освіти. Основні засади соціальної інклюзії.

4. Сучасний ефективний освітній простір і безпечне освітнє середовище: засади універсального дизайну та питань доступності при формуванні безпечного, здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища.

5. Застосування сучасних здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі закладів освіти при формуванні безпечного, здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища.

Основний зміст

На сьогодні в Україні термінологія інклюзивної освіти проходить період свого становлення. Тому правильне використання й розуміння тих чи інших понять і термінів із позицій соціальної, а не медичної моделей інвалідності, є дуже важливою. На відміну від медичної моделі, яка за основну мету має змінити та пристосувати людину з інвалідністю, соціальна розглядає інвалідність як сукупність перешкод у ставленні, поведінці, просторі, що перешкоджають повній участі людини з обмеженими можливостями у житті суспільства та наголошує на необхідності побудови інклюзивного суспільства.

Інклюзія в освіті – це ступінь інклюзії в суспільстві, одна з гуманітарних ідей його розвитку.

У сучасній світовій освітній політиці розрізняють кілька підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами. Основні з них: мейнстрімінг, інтеграція, інклюзія.

Мейнстрімінг (англ. *mainstreaming* – загальний потік) – це розширення соціальних контактів між дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми ровесниками. Тобто створення в складі закладів загальної середньої освіти спеціальних класів, коли стосунки між дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми однолітками можливі лише в позаурочний час, але й вони нетривалі та досить обмежені.

Розширення соціальних контактів приводить до інтеграції. Термін «інтеграція» походить від лат. слова «*integrare*» – доповнювати; цілісний.

У педагогіці термін «соціальна інтеграція» з'явився у ХХ ст. і застосовувався переважно стосовно проблем расових, етнічних меншин, а із 60-х років ХХ ст. увійшов у мовний обіг на європейському континенті і почав використовуватися у контексті проблем осіб з обмеженими можливостями.

Отже, термін «інтеграція» почав означати зусилля, спрямовані на залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання у звичайних школах і пристосування їх до умов закладів загальної середньої освіти.

У зазначеному контексті виділяють декілька типів інтеграції:

– соціальна інтеграція – це залучення дітей з особливими освітніми потребами до участі разом з іншими дітьми у позакласній діяльності (екскурсії, масові заходи), однак вони не навчаються разом;

– функціональна інтеграція – це коли діти з особливими освітніми потребами спільно навчаються з іншими дітьми в одній школі.

Існує два типи такої інтеграції: часткова і абсолютна. За часткової інтеграції діти з особливими освітніми потребами навчаються в окремому спеціальному класі або відділенні школи і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи, тоді як за абсолютної інтеграції діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах. Саме останній тип і є повноцінним інклюзивним навчанням.

У Саламанській декларації наголошується на тому, що «Інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами відбувається найкраще в рамках інклюзивних шкіл, які повинні приймати всіх дітей, попри їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовні чи інші особливості».

Однак терміни «інтеграція» та «інклюзія» відмінні за своїми концептуальними підходами.

Зокрема, документ «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» зазначає, що «...інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах».

Відмінність у підходах полягає у визначенні того факту, що ми змінюємо суспільство, щоб воно враховувало і пристосувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Англійське дієслово «inclusion» перекладається як «утримувати, включати, мати місце в своєму складі».

На відміну від інтеграції сам термін «інклюзія» має одностороннє значення і передбачає «включення когось» (дитини з особливими освітніми потребами) «кудись» (у масові заклади освіти), але і як результат ми можемо отримати наявність у деякому середовищі «чужорідного тіла».

Так, у мінералогії інклюзією (включенням) в мінерали (з англ. «inclusions in minerals») називають «сторонні тверді, рідкі й газоподібні тіла, захоплені мінералами при зростанні й захоплені всередині кристалів».

У біології включення (інклюзія) найчастіше трапляються в рослинних клітинах і від органел (структурних компонентів клітини) відрізняються тим, що вони тимчасові. Тому термін «інклюзія» є досить гіпотетичним і, як результат, ті, хто «включаються», не завжди стають повноправними учасниками загального дружнього учнівського колективу.

Поняття «inclusion» за кордоном (США, Канада, Великобританія), де існує 50-річний досвід соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, приходить на зміну поняттю «інтеграція» і відображає нові погляди не лише на освіту, але й місце людини в суспільстві. Адже механічне поєднання (інтеграція) в одному класі дітей з особливими освітніми потребами і зі звичайним розвитком не означає повноцінної участі перших у житті класу.

Мета ж інклюзивної школи – дати всім учням можливість повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найповнішу взаємодію і турботу одне про одного як членів суспільства.

Розводячи терміни «інтеграція» та «інклюзія», важливо підкреслити, що перша може бути наслідком другої, але не навпаки.

Соціальна інклюзія на індивідуальному рівні повинна включати три компоненти: включення у групу; включення у діяльність; відчуття включення (позитивний емоційний контакт із соціумом).

Очевидно, що певні характеристики повинен мати і соціум, який буде сприяти активізації інклюзивних процесів. Інклюзивне суспільство – це відкрите суспільство, яке приймає індивідуальні включення.

Однією із ключових ідейних новацій нового базового Закону України «Про освіту» є інклюзивне навчання.

У попередній редакції Закону України «Про освіту» про інклюзію взагалі не йдеться. Люди з інвалідністю згадуються у ньому лише в контексті організації харчування учнів з додатковими потребами, або втрати працездатності педагога.

Із прийняттям нового закону чітко визначено поняття особи з особливими освітніми потребами. Це «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту».

Поширеною є думка, що інклюзивне навчання – це лише навчання дітей із певними діагнозами, захворюваннями, з інвалідністю у класах загальноосвітніх закладів освіти.

Проте у Законі України «Про освіту» до категорії таких осіб можуть підпадати не тільки учні з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту, особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів, учні з особливими мовними освітніми потребами (наприклад, ті, які здобувають загальну середню освіту мовами, що не належать до слов'янської групи мов) тощо.

У Законі України «Про освіту» зазначається, що інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Зазначені послуги можуть отримати особи з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти починаючи із закладу дошкільної освіти і закінчуючи закладом професійної або вищої освіти (табл. 1):

Таблиця 1.

Система освітніх послуг для осіб з особливими освітніми потребами

Складники системи освіти	Види послуг	Нормативно-правовий документ
1	2	3
дошкільна освіта	<ul style="list-style-type: none"> – психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття; – реалізація Індивідуальної програми розвитку (адаптація/модифікація навчального матеріалу, підходів тощо); – педагогічний супровід асистента вихователя; – соціальний супровід асистента дитини; 	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» від 10 квітня 2019 р. № 5309 (зі змінами)

Подовження таблиці 1

1	2	3
повна загальна середня освіта	<ul style="list-style-type: none"> – психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття; – реалізація Індивідуальної програми розвитку (адаптація /модифікація навчального матеріалу, підходів тощо); – педагогічний супровід асистента вчителя; – соціальний супровід асистента дитини 	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» № 957 від 15 вересня 2021 року
позашкільна освіта	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація Індивідуальної програми розвитку (адаптація/модифікація навчального матеріалу, підходів тощо); 	Постанова КМУ «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» від 21 серпня 2019 р. № 779
професійна (професійно-технічна) освіта	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація Індивідуальної програми розвитку (адаптація /модифікація навчального матеріалу, підходів); – психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття; – педагогічний супровід асистента майстра виробничого навчання, асистент викладача; – соціальний супровід асистентом учня. 	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти», від 10 липня 2019 р. № 636

Інклюзія – лише частина набагато більшої картини, ніж навчання у звичайному класі загальноосвітньої школи.

Інклюзія – це бути включеним у життя і брати в ньому участь, використовуючи власні можливості в щоденній діяльності в якості члена громади.

Інклюзія – це коли ти є частиною того, що й інші, коли тебе приймають й обіймають, як того, що до них належить. Інклюзія може мати місце в школі, церкві, на ігровому майданчику, на роботі та відпочинку.

Інклюзивна компетентність педагогів належить до рівня спеціальних професійних компетентностей. І. Хафізулла запевняє, що це інтегративне особистісне утворення, що має складну структуру, обумовлює здатність здійснювати професійні функції у процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби учнів і забезпечуючи включення дитини з обмеженими можливостями здоров'я в середовище загальноосвітнього закладу, створюючи умови для його розвитку і саморозвитку.

N. French та R. Chopra провели аналогію між роллю вчителя інклюзивного класу і роллю виконавчого директора в бізнесі, яка передбачає розвиток таких навичок: лідерство, співпраця, комунікативні вміння. Вчителі, що демонструють навички у 5 ключових функціональних сферах (планування,

супровід/підтримка, пояснення, співробітництво, супервізія колег) сприяють успішній адаптації учнів до інклюзії.

Ключові змістові компетенції вчителів для здійснення педагогічної діяльності в рамках інклюзивної освіти передбачають особистісну зацікавленість, позитивну спрямованість на здійснення педагогічної діяльності в умовах включення дітей з особливими освітніми потребами в середовище однолітків із типовим рівнем розвитку; здатність педагогічно мислити на основі системи знань, необхідних для здійснення інклюзивного навчання та досвіду пізнавальної діяльності, здатність аналізувати свою діяльність; вміння моделювати інклюзивне освітнє середовище.

Нові вимоги до вчителя викладені у професійному стандарті, що ухвалений Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства у грудні 2020 року. Важливе місце серед професійних компетентностей учителя посідає інклюзивна компетентність.

Яким же має бути вчитель, який володіє інклюзивною компетентністю:

- здійснює підтримку та навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах;
- застосовує розумні пристосування та принципи універсального дизайну в інклюзивному освітньому середовищі;
- володіє технологіями інклюзивного навчання;
- модифікує навчальний матеріал відповідно до освітніх потреб учня.

Інклюзивна компетентність педагога передбачає:

- здатність розбудовувати інклюзивне освітнє середовище;
- здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами;
- здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

Уміння вчителя, який має розвинену інклюзивну компетентність: аналізує та синтезує принципи і стратегії для забезпечення різних видів доступності освітнього середовища, розбудови інклюзивного освітнього середовища; узагальнює й оцінює стратегії для забезпечення доступності освітнього середовища та розбудови інклюзивного освітнього середовища; створює власні стратегії, надає рекомендації для забезпечення доступності та розбудови інклюзивного освітнього середовища; застосовує інформацію про складники інклюзивного навчання для забезпечення інклюзивного освітнього середовища; організовує індивідуалізований освітній процес для учнів з особливими освітніми потребами; оцінює навчальні досягнення учнів з особливими освітніми потребами з урахуванням відповідних критеріїв та індивідуальної програми розвитку; бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку (за потреби) та індивідуального навчального плану для учнів з особливими освітніми потребами; застосовує власні педагогічні прийоми роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, розробляє завдання для їх оцінювання відповідно до критеріїв і програм індивідуального розвитку; володіє методами педагогічного спостереження для виявлення індивідуальних особливих потреб учнів; проектує матеріали, добирає пристрої й обладнання з

урахуванням індивідуальних особливостей і потреб кожного учня; застосовує власно створені матеріали, обладнання, інші засоби навчання в освітньому середовищі з урахуванням індивідуальних потреб і здібностей кожного учня; використовує у роботі з учнями матеріали, пристрої та обладнання для задоволення їх індивідуальних потреб у навчанні, особистісному і фізичному розвитку.

Насправді інклюзивна компетентність наскрізно відображена у більшості трудових функцій, як, наприклад «Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу», «Управління освітнім процесом», «Неперервний професійний розвиток» тощо, оскільки передбачає, що інклюзивність освіти означає її якість.

Водночас автори Професійного стандарту вчителя, виділили її як окрему компетентність у рамках трудової функції «Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища», наголосивши на важливості здатності до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами та здатності забезпечувати сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

У школах, де організовується інклюзивне навчання, вводиться посада асистента вчителя з розрахунку одна ставка на клас з інклюзивним навчанням, у якому навчаються діти з особливими освітніми потребами.

Ці норми визначено у Типових штатних нормативах закладів загальної середньої освіти зі змінами, внесеними відповідно до наказу МОН від 01.02.2018 р. № 90 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 №1205». На асистента вчителя поширюються норми статті 22 Закону «Про повну загальну середню освіту» щодо педагогічного працівника.

Зокрема, на посаду асистента вчителя приймаються особи:

- які мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію;
- вільно володіють державною мовою (для громадян України) або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства);
- моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки.

Асистенти вчителів приймаються на роботу за трудовими договорами відповідно до вимог Закону «Про повну загальну середню освіту» та законодавства про працю.

У випадку, якщо асистенти вчителів державних і комунальних закладів загальної середньої освіти досягли пенсійного віку та їм виплачується пенсія за віком, вони продовжують працювати на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років.

У листі Міністерства освіти і науки України від 31.08.2020 р. № 1/9-495 «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» визначено обов'язки асистента вчителя:

- дотримуватися принципів дитиноцентризму та педагогіки партнерства у відносинах з учнями та їхніми батьками;
- виконувати обов'язки, визначені установчими документами закладу освіти, трудовим договором та/або їхніми посадовими обов'язками;
- забезпечувати єдність навчання, виховання та розвитку учнів;
- дотримуватися у своїй педагогічній діяльності інших принципів освітньої діяльності, визначених статтею 6 Закону України «Про освіту»;
- використовувати державну мову в освітньому процесі відповідно до вимог законодавства;
- володіти навичками з надання домедичної допомоги дітям;
- постійно підвищувати свою педагогічну майстерність;
- дотримуватися принципу конфіденційності стосовно стану здоров'я та іншої особистої інформації про учасників освітнього процесу;
- повідомляти про факти булінгу (цькування), свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів щодо його припинення;
- забезпечувати особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для учня з особливими освітніми потребами;
- допомагати у навчанні не лише дитині з особливими освітніми потребами, а й усім іншим учням класу;
- брати участь у розбудові інклюзивного освітнього середовища разом з іншими педагогічними працівниками закладу освіти;
- забезпечувати партнерство з учителем та іншими учасниками освітнього процесу з метою виконання освітньої програми для досягнення усіма учнями класу результатів навчання, формування відповідних компетентностей, їхнього особистісного та соціального розвитку.

Важливо наголосити, що при цьому асистент учителя не веде самостійно урок, не дає самостійно завдань під час уроку чи домашніх завдань, не здійснює оцінювання учнів, не звільняє учнів від уроків, у тому числі не складає розклад відвідування уроків учнем з особливими освітніми потребами, не обирає самостійно навчальний матеріал і методики викладання без узгодження з учителями, які працюють у цьому класі.

Перелік посадових обов'язків асистента вчителя визначається посадовою інструкцією, яка затверджується керівником закладу освіти відповідно до вимог законодавства. При розробленні зазначеної інструкції адміністрації закладу загальної середньої освіти варто познайомитися з примірним Положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, визначеним наказом Міністерства освіти і науки України від 8 червня 2018 р. № 609.

Асистент учителя є учасником шкільної команди психолого-педагогічного супроводу та виконує функції відповідно до зазначеного Примірного положення, у тому числі бере участь в розробленні індивідуальної програми розвитку.

Однак асистент учителя не здійснює самостійного розроблення індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану.

Асистент учителя здійснює такі функції:

– *організаційну*: допомагає в організації освітнього процесу в класі з інклюзивним навчанням; надає допомогу учням з особливими освітніми потребами в організації робочого місця; організовує спільно з іншими педагогічними працівниками інклюзивне освітнє середовище в класі; проводить спостереження за дитиною під час освітнього процесу та фіксує результати спостереження у щоденнику спостережень; допомагає концентрувати увагу, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю учня з особливими освітніми потребами; співпрацює з фахівцями, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами та бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку; забезпечує разом з іншими працівниками здорові та безпечні умови навчання, виховання та праці; забезпечує залучення учнів з особливими освітніми потребами до заходів закладу освіти, у тому числі позакласних; веде документацію;

– *навчально-розвиткову та виховну*: працює в партнерстві з учителем з метою виконання освітньої програми для досягнення учнями класу результатів навчання, формування компетентностей; забезпечує спільно з учителем єдність навчання, виховання і розвитку учнів; співпрацюючи з учителем класу, надає освітні послуги, спрямовані на задоволення освітніх потреб учнів; забезпечує розроблення індивідуальних завдань і роздаткових матеріалів для учнів із особливими освітніми потребами; адаптує чи модифікує (за потреби) матеріали для уроку відповідно до індивідуальної програми розвитку; сприяє соціалізації учнів з особливими освітніми потребами та включенню їх до учнівського колективу; сприяє розвитку дітей з особливими освітніми потребами, поліпшенню їхнього психоемоційного стану; стимулює розвиток соціальної активності дітей, сприяє виявленню та розкриттю їхніх здібностей, талантів, обдарувань шляхом їх участі в науковій, технічній, художній творчості; створює навчально-виховні ситуації, середовище оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому;

– *діагностичну*: разом із групою фахівців, які розробляють індивідуальну програму розвитку, вивчає особливості діяльності та розвитку учнів з особливими освітніми потребами; визначає сильні та слабкі сторони, потенційні можливості та бар'єри навчання; оцінює виконання індивідуальної програми розвитку, вивчає та аналізує динаміку розвитку учня, у тому числі слідкує за його успіхом за певний період часу, порівнює стан сформованості окремих функцій дитини в динаміці; створює індивідуальне портфоліо учня;

– *прогностичну*: на основі вивчення актуального та потенційного розвитку дитини бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку; здійснює прогноз відповідно до стану сформованості функцій дитини та її компетенцій порівняно із фіксованими прогнозами в індивідуальній програмі розвитку, у тому числі з поставленням «SMART-цілей», що передбачають: функціональність цілей (значущість для учня та доступність для досягнення в закладі освіти), відповідність теперішньому рівню розвитку, сформульованість так, щоб можна було побачити, як учень опановує матеріал, вимірюваність і чіткі критерії, за допомогою яких можна визначити, чи досягнув учень цілі, з дотриманням правильності формулювання;

– *консультативно-комунікативна*: постійно спілкується з батьками,

надаючи їм необхідну консультативну допомогу щодо освітнього процесу, виконання індивідуальної програми розвитку, підготовки необхідних матеріалів; здійснює двосторонню комунікацію з батьками (іншими законними представниками дитини) щодо успіхів учня з особливими освітніми потребами, вдалих прийомів та особливостей організації освітнього процесу (при яких умовах краще концентрує увагу, необхідність водити рукою дитини при письмі, контролювати виконання завдання тощо); за дорученням керівника закладу здійснює комунікацію з фахівцями інклюзивно-ресурсного центру щодо психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, консультування з фахівцями інклюзивно-ресурсного центру щодо особливостей організації освітнього процесу.

Асистент учителя в межах свого педагогічного навантаження не надає корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні послуги, не надає консультацій та завдань замість учителя-логопеда, практичного психолога чи інших фахівців. У Постанові Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. №88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» зазначено чітко перелік фахівців, які проводять (надають) додаткові психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові заняття (послуги) з особами з особливими освітніми потребами у закладах освіти.

Асистент учителя не розробляє самостійно індивідуальну програму розвитку, не здійснює направлення батьків (інших законних представників) до вузьких спеціалістів, не змінює самостійно освітню траєкторію учня.

На сьогодні немає чітко затвердженого переліку обов'язкових документів для асистента вчителя. Заклад освіти на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 25 червня 2018 №676 року «Про затвердження інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти» затверджує власну інструкцію, де може зазначити перелік документації для асистента вчителя.

Пропонуємо орієнтовний перелік документів асистента вчителя:

- річний план роботи, який затверджується керівником закладу освіти та має корелюватися з освітньою програмою та навчальними програмами, планами роботи педагогічних працівників, з якими в партнерстві працює асистент вчителя;
- графік роботи на місяць, який затверджується керівником закладу освіти;
- щоденник спостереження за дитиною, з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів і потреб, а також оцінки (спільно з учителем) рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених індивідуальною програмою розвитку (табл. 2);
- схема визначення необхідних адаптацій/модифікацій під час організації освітнього процесу з метою розроблення чіткого алгоритму взаємодії вчителя і асистента вчителя під час надання підтримки дитині з особливими освітніми потребами (табл. 3);
- журнал взаємодії з батьками.

Таблиця 2.

**Зразок щоденника спостереження за дитиною
з особливими освітніми потребами**

Дата	Мета спостереження	Результати спостереження	Примітки
ФУНКЦІОНАЛЬНІ СЛУХОВІ ТРУДНОЩІ			
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ТРУДНОЩІ			

Таблиця 3.

Схема визначення необхідних адаптацій / модифікацій

Завдання або вміння яке має бути опановане	Може діяти як всі інші діти	Пристосування середовища	Адаптація/ модифікація навчальних підходів	Адаптація/ модифікація матеріалів	Результат

Тема «РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ»

КАЛІНІЧЕНКО І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ГОРБАНЬОВА С. В., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ТОКАРЕНКО Н. М., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: практична робота (А1) – 2 години.

Мета: розвиток інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів освіти шляхом опрацювання практичних кейсів, щодо організації підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

План

1. Практичний кейс 1 «Команда супроводу»
2. Практичний кейс 2 «Асистент учителя»

Основний зміст

Практичний кейс 1 «Команда супроводу»

Ситуація 1. Члени команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП вважають, що під час комплексного оцінювання ІРЦ припустився помилки й некоректно призначив корекційно-розвиткові заняття. Команда супроводу хоче внести корективи щодо проведення цих занять, замінивши їх на інші під час чергового засідання.

Чи має такі повноваження команда супроводу?

Ситуація 2. Під час засідання команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами постійно виникають дискусії, щодо визначення цілей навчання та розвитку дитини і їх пріоритетність.

Щоб уникнути дискусій (конфлікту) керівник команди супроводу проводить засідання спочатку з одними представниками команди, а потім з іншими.

Чи права адміністрація закладу?

Ситуація 3. На засіданні команди супроводу зазначили, що одна з переваг наочних опор полягає в тому, що учень може їх використовувати стільки часу, скільки йому потрібно для обробки інформації (на відміну від усної інформації, що відразу зникає після її повідомлення).

Для учнів із труднощами оброблення мовлення і тих, які потребують для цього більше часу, усна інформація створює додаткові труднощі.

Чи погоджуєтесь ви з командою?

Ситуація 4. У сільській школі з'явився учень з особливими освітніми потребами. Спеціалістів, що мають фахову освіту, в закладі немає, тому корекційно-розвиткові заняття проводить асистент вчителя, якому вони враховуються до його 25 годин тижневого навантаження.

Чи права адміністрація закладу?

Практичний кейс 2 «Асистент учителя»

Ситуація 1. Асистент вчителя відповідає за інклюзивне навчання учня з особливими освітніми потребами, тому він веде всю документацію, у т. ч. розробляє й заповнює індивідуальну програму розвитку учня, плани заняття, підбирає завдання (у т.ч. й корекційні) для роботи з дитиною з особливими освітніми потребами. Дії асистента?

Ситуація 2. Асистент вчителя часто підказує дитині з ООП правильні відповіді на уроках, допомагає вчасно закінчити завдання (домальовує, дописує, докреслює за дитину), допомагає готуватися до заняття, прибирати за собою. На думку педагога «...дуже важливо, щоб дитина встигала разом з усіма, не випадала із загального колективу».

Ситуація 3. Вчитель працює з класом, а асистент вчителя – в окремому приміщенні з дитиною з особливими освітніми потребами. На думку вчителя, це правильний спосіб навчати таку дитину, бо вона має індивідуальну програму розвитку, асистент вчителя з цим не погоджується.

Ситуація 4. У школі немає фахівців, які могли би проводити корекційно-розвиткові заняття для учня з особливими освітніми потребами, тому він відвідує їх в інклюзивно-ресурсному центрі.

Батьки учня хочуть, щоб асистент вчителя приводив дитину зі школи до ІРЦ на корекційно-розвиткові заняття під час освітнього процесу в школі. Їх також турбує питання, щоб асистент вчителя знаходився на корекційно-розвитковому занятті у психолога в ІРЦ.

Чи повинен асистент вчителя супроводжувати учня в ІРЦ?

Чи має право асистент вчителя знаходитись на корекційно-розвитковому занятті у психолога в ІРЦ?

1.2. Тема «ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»

БЛИК Н. І., професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, доктор педагогічних наук, доцент

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: лекція (Л2) – 2 години.

Мета: розкрити основні завдання формування готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності в умовах закладу освіти; розглянути інтеграцію інноваційних підходів як модернізацію та проектування змісту навчання дорослих із одночасним визначенням результативного складника процесу навчання – високого рівня педагогічної майстерності педагогічних працівників регіону; представити різні форми вдосконалення педагогічної майстерності в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: інновація, інноваційний підхід, інноваційна діяльність, інноваційна компетентність педагога, педагогічна майстерність, неперервна освіта, неперервна самоосвіта.

План

1. Основні завдання формування готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності в умовах закладу освіти.
2. Інноваційні підходи до розвитку педагогічної майстерності освітян у контексті єдності системної, регіональної, проєктної, андрагогічної, компетентнісно зорієнтованої, новаторської й дисемінаційної парадигм.
3. Інтеграція інноваційних підходів як модернізація та проектування змісту навчання дорослих із одночасним визначенням результативного складника процесу навчання – високого рівня педагогічної майстерності педагогічних працівників регіону.
4. Представлення різних форм удосконалення педагогічної майстерності в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.
5. Дослідно-експериментальна робота як засіб удосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників.
6. Розвиток інноваційної діяльності закладу освіти.

Основний зміст

1-й аспект. Формування готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності в умовах закладу освіти.

Сучасна парадигма освіти вимагає від педагогів активізації інноваційної діяльності, яка є основною рушійною силою впровадження реформ у педагогічну діяльність. Успішність реалізації цих реформ, значною мірою

залежить від розвитку творчого потенціалу педагогічних працівників, які наразі забезпечують процес сучасної освіти.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» зазначено, що інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Мотивами для здійснення інноваційної діяльності зазвичай є: можливість педагога проявити себе, можливість запровадити нові методи й форми роботи, бажання дізнатися про щось нове. Інноваційна діяльність, на нашу думку, є важливою насамперед педагогу, тому що заохочує до самопізнання, творчості, сприяє професійному зростанню, дає змогу розкривати власні таланти.

Зміст поняття «інноваційна діяльність» полягає не тільки у специфічності процесів оновлення та включення компонентів у традиційну систему освіти, а й в унікальності, особливості стилю діяльності педагога-новатора.

Вважаємо, що найважливішими факторами позитивного розвитку педагога-новатора в умовах сучасних закладів освіти є неперервна самоосвіта, бо сьогоденний процес розвитку суспільства вимагає від педагогічних працівників бути інформаційно розвиненими та постійно вдосконалювати свої професійно-значущі якості, а також його готовність до інноваційної діяльності.

За структурою готовність до інноваційної діяльності є складним інтегративним утворенням, яке охоплює різноманітні якості, властивості, знання, навички особистості. Як один із важливих компонентів професійної готовності, вона є передумовою ефективної діяльності педагога, максимальної реалізації його можливостей, розкриття творчого потенціалу, формування інноваційної компетентності педагога, що об'єднує систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які забезпечують ефективність упровадження нових педагогічних технологій у педагогічній діяльності.

Основними завданнями у процесі формування готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності в системі освіти є:

- координація розвитку ціннісних орієнтирів педагога, що визначають універсальний підхід до вирішення актуальних питань сучасних закладів освіти;
- надання можливості самостійно вирішувати професійно-педагогічні проблеми в умовах сучасної освітньої парадигми;
- демонстрація педагогам засобів побудови концепцій функціонування закладів освіти і самих педагогів із урахуванням особливостей їхньої професійної діяльності;
- спрямування педагогічних працівників на усвідомлення ефективності інноваційної діяльності, сприяння проведенню самооцінки.

Основні складники готовності до інноваційної діяльності педагогів:

- мотиваційний складник, який визначає цілі та завдання педагогічної діяльності;
- когнітивний складник, який визначає обсяг необхідних знань для продуктивної діяльності педагога;
- операційний складник, який окреслює обсяг умінь і навичок для практичного вирішення завдань;

– особистісний складник, який утворює сукупність індивідуальних якостей особистості, важливих для професійної діяльності.

Готовність педагогічних працівників до інноваційної діяльності зростає при методичному забезпеченні наступних компонентів:

- програми розвитку педагога-новатора;
- оптимальних методів педагогічної діяльності;
- послідовної реалізації запланованих кроків втілення програми;
- чіткого коригування складників інноваційної діяльності.

Отже, формування готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності – це система дій, яка складається з наступних етапів:

- підготовчого;
- діагностичного;
- навчального;
- корекційно-оцінного;
- регулятивного.

На сьогодні, педагоги-новатори впроваджують такі технології:

- проєктні;
- інформаційно-комунікаційні;
- компетентнісно-орієнтовані;
- модульні;
- проблемно-розвивальні тощо.

Сучасний стан зміни освітніх процесів у різних закладах освіти вимагає від педагогічних кадрів володіти найвищим рівнем професіоналізму, інноваційним стилем педагогічної діяльності та готовністю до творчого вирішення поставлених завдань.

Рівень готовності педагога до участі в інноваційній діяльності може бути продіагностований і визначений за наступними показниками:

- рівнем педагогічної рефлексії;
- вмотивованістю до професійної діяльності;
- гнучкістю мислення та швидкістю реагування на зміни;
- доцільністю педагогічних дій;
- рівнем комунікативних навичок;
- емоційною привабливістю, стресостійкістю, цілеспрямованістю.

Для побудови власної траєкторії впровадження інноваційної діяльності важливого значення набувають:

- методологічна підготовка;
- методична підготовка;
- володіння дослідницькими навичками;
- вивчення інноваційного педагогічного досвіду.

Отже, вибір власної інноваційної траєкторії – це вибір власної стратегії розвитку, окреслення особистісних пріоритетів і стилю взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Рівень ефективності готовності педагогів до інноваційної діяльності окреслюється наступними факторами:

- здатністю педагогів до інноваційного підходу освіти й виховання;

- зорієнтованістю методичного супроводу на забезпечення індивідуалізації процесу підготовки педагога до інноваційної діяльності;
- впровадженням інноваційних форм і методів педагогічної діяльності;
- рівнем професійної майстерності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Система роботи закладу освіти у напрямі формування готовності педагогів до інноваційної діяльності повинна передбачати:

- створення сприятливого інноваційного середовища, яке буде спонукати педагогів до саморозвитку та самоорганізації;
- активну роботу професійних об'єднань з обміну інноваційним педагогічним досвідом, роботу педагогічних майстерень і залучення коучів, тренерів для розвитку психоемоційних навичок педагогів.

Отже, формування готовності педагогів до інноваційної діяльності – це процес планомірного розвитку всіх особистісних якостей, які сприяють готовності до новаторства.

Сформованість потреби сучасного педагога закладу освіти до інноваційної діяльності визначається через рівень професійної майстерності й готовності до реальної оцінки власних результатів. Сутність самого процесу формування готовності до інноваційної діяльності потрібно розглядати як зміну рівнів педагогічної майстерності від низького до високого у відповідних умовах.

2-й аспект. Інноваційні підходи до розвитку педагогічної майстерності освітян у контексті єдності системної, регіональної, проєктної, андрагогічної, компетентнісно зорієнтованої, новаторської і дисемінаційної парадигм.

Інноваційні підходи до організації навчання дорослих стають основою нової філософії освіти дорослих, що відповідає таким основним вимогам:

- урахування особливостей освітнього процесу, його змісту і структури, здібностей, інтересів і потреб учителів;
- спрямування моделювання освітнього середовища відповідно до запитів суспільства;
- варіативності та компетентнісно орієнтованої спрямованості освітнього процесу, внаслідок чого знання, вміння й навички вчителів перетворюються на засіб, завдяки якому формується готовність до формування предметних компетенцій в учнів, до застосування інноваційних технологій навчання початкового курсу мови.

У нашому дисертаційному дослідженні «Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проєктуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників» встановлено, що теоретичними і методичними засадами є підходи, які застосовуються в контексті модифікації регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників (РОС ПКПП), що дозволило повніше висвітлити питання її модернізації та накреслити можливі перспективи її подальшого розвитку.

Акцентуємо увагу на сукупності системного, регіонального, проектного, андрагогічного, компетентісно орієнтованого, новаторського і дисемінаційного підходів з метою модернізації чинної системи, які якнайкраще характеризують РОС ПКПП. Інтеграцію цих підходів розглядаємо як модернізацію та проектування змісту навчання дорослих із одночасним визначенням результативного складника процесу навчання – високого рівня професійної компетентності та професіоналізму педагогічних працівників регіону.

Адаптивно-педагогічне проектування – це оперативне реагування на зміни, які відбуваються в освіті, що забезпечує координацію ефективної взаємодії її елементів (педагогічних умов, засобів і форм організації) із урахуванням традицій, особливостей, які адаптуються до внутрішнього та зовнішнього середовища регіону.

Під адаптивно-педагогічним проектуванням РОС ПКПП розуміємо цілеспрямоване оперативне реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації при збереженні її ефективності та цілісності технології, що відповідає отриманим результатам, механізм розроблення технології навчання в теорії й практиці, що спонукає до досягнення оптимального рівня професійного розвитку педагогічних працівників відповідно до їхніх здібностей.

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників неможливе без аналізу та адаптивно-педагогічного проектування РОС. Цей підхід суттєво зміщує функції та призначення сфери чинної системи і робить саму цю сферу свого роду епіцентром розвитку регіону.

Виходячи з вищезазначеного, освітня система підвищення кваліфікації виходить із підпорядкованої та обслуговуючої ролі й починає рефлексивно асимілювати регіональну систему, роблячи її предметом аналізу та проектування. Такий рефлексивний вихід у позицію, відповідальну за розвиток РОС, робить у рамках проекту систему підвищення кваліфікації центром інноваційного руху в освітньому просторі регіону, справжнім ядром і механізмом її розвитку.

Разом з тим таке «самопризначення» РОС ПКПП має бути забезпечено необхідними уявленнями та знаннями; власне науковими та методологічними дослідженнями розвитку освітнього простору регіону.

3-й аспект. Інтеграція інноваційних підходів як модернізація та проектування змісту навчання дорослих із одночасним визначенням результативного складника процесу навчання – високого рівня педагогічної майстерності педагогічних працівників регіону.

На наш погляд, РОС ПКПП потребує реалізації таких принципів: регіоналізації, проектування, новаторства та дисемінації.

Нами встановлено, що концептуальні положення названих вище підходів є невід’ємним методологічним складником РОС ПКПП, а саме:

1) проектування її полягає у розробленні стандартів освіти різних ступенів (дошкільної, початкової, загальної, професійної (професійно-технічної) тощо), створенні програм-орієнтирів, що визначають основні, у т. ч. пріоритетні, напрями розвитку, контури потрібного майбутнього,

умови й засоби переходу від досягнутого (початкового) стану до бажаного, розроблення новітніх форм підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки;

2) самопроектування – перманентний процес, що супроводжує особистісне становлення людини протягом усього свідомого життя, в результаті чого постійно створюється й уточнюється ідеальний образ майбутнього себе – як висококваліфікованого спеціаліста, активного суб'єкта соціальних процесів;

3) педагогічне новаторство практично містить внесення й реалізацію нових, прогресивних ідей, принципів і прийомів у процесі навчання та виховання і значно змінює й підвищує їхню якість.

Новаторство – це не тільки нові шляхи реалізації, нові ідеї та підходи у педагогічній сфері, це й постійне підстроювання під зовнішні впливи, під зміни у розстановці сил суспільства, в державному регулюванні й політиці в галузі освіти та виховання;

4) дисемінацію розуміємо як зрощення педагога-новатора в РОС ПКПП, поширення його досягнень у ході розроблення та реалізації проекту. Дисемінація може існувати й здійснюватися за двома основними формами – як постійно поточна діяльність або як якийсь виділений у рамках спільного проекту спеціальний проект.

Фундаментом РОС ПКПП є основні загальнодидактичні, андрагогічні та фундаментальні принципи як науково обґрунтовані керівні норми освітньої діяльності, спрямовані на реалізацію суспільних та індивідуальних освітніх потреб дорослої людини щодо її професійного, загальнокультурного та наукового рівнів, як-от:

- пріоритетність самостійного навчання;
- спільна діяльність усіх учасників освітнього процесу та їхня взаємодія;
- використання наявного позитивного життєвого досвіду, практичних знань, умінь, навичок того, хто навчається;
- індивідуалізація навчання;
- системність навчання;
- контекстність навчання;
- актуалізація результатів навчання;
- елективність навчання;
- розвиток освітніх потреб;
- усвідомленість навчання.

Вважаємо, що критерієм якості РОС підвищення кваліфікації є розвиток професіоналізму, професійної компетентності та професійної майстерності педагогічних працівників. А їхня готовність одержувати та застосовувати знання для вирішення завдань професійної діяльності є ознакою професіоналізму.

Програми розвитку освіти регіонів покликані стати механізмом, що дозволяє локальний потенціал новаторів підсилити за рахунок взаємодії з різними суб'єктами інших відомств; педагогічному працівнику необхідно володіти певним спектром знань, умінь і навичок самодіагностики, вміти планувати, оцінювати та коригувати процес свого навчання, відбирати зміст,

форми, методи, засоби навчання відповідно до власних освітніх потреб і професійно особистісних якостей.

Зазначимо, що питання регіоналізації, проектування, андрагогіки, новаторства, дисемінації наразі ще не знаходить достатньої реалізації в РОС ПКПП, у науково-методичній роботі педагогічних колективів, кафедр закладів післядипломної педагогічної та неперервної освіти у науково-методичних заходах, які вони проводять тощо.

4-й аспект. Представлення різних форм удосконалення педагогічної майстерності в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Стан теоретичної розробленості та нормативно-методичного забезпечення вирішення проблеми показав: РОС ПКПП повинна характеризуватися великою гнучкістю, варіативністю, різноманітними підходами, формами та методами навчання. У цьому напрямі пріоритет потрібно віддати закладам післядипломної педагогічної та неперервної освіти, що покликані вдосконалювати професійну майстерність педагогічних працівників; інноваційна діяльність яких цінна перспективами системних перетворень.

Упровадження нових методів, складників сучасних технологій навчання потребує від учителя достатнього часу, самостійності й бажання вдосконалювати знання з обраного напрямку роботи. Переосмислення завдань і принципів діяльності методичної роботи у закладах освіти дає змогу визначити основні напрями їхнього функціонування.

Давня народна мудрість говорить: «Дорогу здолає той, хто не стоїть на місці». Навчання педагога не може мати зупинок, перерв, не може завершуватися. К. Ушинський зазначав, що «учитель живе до тих пір, поки він вчиться, як тільки він перестає вчитися, у ньому вмирає вчитель».

У цьому й має полягати основна місія сучасного вчителя – бути готовим до застосування нових освітніх ідей, постійно навчатися, перебувати в постійному творчому пошуку. Протягом життя педагог повинен удосконалювати свої знання, постійно підвищувати кваліфікацію, засвоювати нові види діяльності тощо.

Оновлення змісту освіти за європейськими стандартами передбачає не лише впровадження компетентісно орієнтованих технологій в освітній процес та індивідуалізацію навчання, а й удосконалення системи підготовки педагогів. Школа потребує вчителя-майстра, вчителя-професіонала, який має знання з педагогіки і психології, соціології, необхідні вміння для здійснення ефективного управління учнівським колективом й освітнім процесом.

Питання компетентності нині пов'язане не лише з рівнем професійних якостей педагогічного колективу, а й з розвитком здібностей і вмінь учнів. Адже випускник школи також має бути компетентною особистістю.

Тому в закладі освіти створюють сприятливі умови для вдосконалення знань і вмінь учасників освітнього процесу.

Процес формування науково-методичної компетентності потребує використання не традиційних технологій, форм, методів, засобів, а інноваційних, сучасних. У цьому напрямі будуть корисними до використання

матеріали електронного збірника матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Інноваційні моделі розвитку науково-методичної компетентності педагогів професійної школи у системі неперервної освіти», підготовленого Білоцерківським інститутом неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Тому у закладі освіти необхідно диференціювати педагогів і періодично використовувати:

- різноманітні тренінги, методи мозкового штурму, організувати наукові дослідження, застосовувати дослідницькі технології в освітній діяльності та включати педагогів у проектну діяльність;
- включати до складу творчих груп, регіональних і районних шкіл новаторства, лабораторій, секцій, діяльність яких спрямована на впровадження, модернізацію інноваційних технологій, перспективного педагогічного досвіду;
- напрацьовувати певні методики викладання навчальних предметів;
- апробувати нові навчальні програми, підручники, посібники.

Для вдосконалення процесу зростання науково-методичної компетентності педагогів ми застосовуємо модульно-персоналогічний підхід до організації курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, сучасні форми методичної роботи та особливу увагу звертаємо на впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Науково-методична робота ЗЗСО потребує широкого використання інноваційних технологій, зокрема цифрових, відео- та Інтернет-технологій, що дозволяє створювати електронні навчально-методичні посібники, інтерактивні комплекси навчально-методичного забезпечення предмета, тестові системи для комп'ютерної перевірки знань, використовувати публічні бібліотеки, інформаційні бази даних тощо.

Користуючись засобами програм пакета Microsoft Office, графічних редакторів, хмарних сервісів, додатків Google та інших сервісів мережі Інтернет, сучасний педагог може самостійно розробляти різноманітні навчальні засоби та багато дидактичних матеріалів.

Отже, працюватиме ефективно той заклад освіти, де створено сучасне ІТ-середовище, а саме:

- комп'ютеризоване робоче місце педагога;
- мультимедійне забезпечення;
- офісна техніка;
- підключена мережа Інтернет.

Для вдосконалення професійної компетентності педагогів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій доцільно постійно організувати комп'ютерне навчання, проводити майстер-класи з використання мультимедійного та інтерактивного обладнання.

Для урізноманітнення роботи доцільно практикувати відеозапис виступів, конференцій, звітів, здійснювати моніторинг за допомогою Інтернет-сервісів.

До сучасних форм удосконалення науково-методичної компетентності потрібно віднести і роботу з е-журналами (наприклад, наш електронний науковий фаховий журнал «Імідж сучасного педагога»), участь у всеукраїнських онлайн-конференціях (наприклад, протягом 2021–2023 років було проведено

три всеукраїнські наукові онлайн-конференції з міжнародною участю за темою «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти»), вебінарах тощо.

Для популяризації власного досвіду роботи та роботи закладу освіти у цілому доцільно зареєструвати та вести ютуб-канал.

Розвитку науково-методичної компетентності також будуть сприяти зустрічі з науковцями, на яких обговорюються актуальні теми, вивчаються нові напрями педагогіки та психології, соціології.

Результатом сформованої науково-методичної компетентності є створення власних доробок, організація та здійснення наукових досліджень, застосування дослідницьких технологій у навчанні, підготовка здобувачів освіти до участі в конкурсах, олімпіадах, керівництво підготовкою наукових робіт, публікація статей, розроблення електронних засобів навчання.

Власний досвід роботи педагога можуть презентувати у вигляді *Інтернет-блогу та персонального сайту*.

Інформаційний блог – сучасна, інноваційна форма узагальнення науково-методичної діяльності педагога. Перевага блогу в тому, що педагог висвітлює свою педагогічну діяльність, організовує процес навчання учнів, ділиться досвідом роботи, і тим самим створює власне електронне портфоліо.

Отже, потрібно відзначити, що якісна й ефективна науково-методична робота у закладах освіти – важливий складник цілісного педагогічного процесу, який передбачає формування та творче використання умінь і навичок професійної діяльності; цілеспрямовану творчу діяльність педагога, що передбачає колективну чи індивідуальну науково-дослідницьку, методичну роботу з метою пошуку та впровадження нових прогресивних (інноваційних, продуктивних, ефективних тощо) педагогічних методів і технологій, створення оптимального освітнього середовища; форму підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагога, що передбачає цілісну систему дій і заходів щодо вдосконалення.

Крім того, науково-методичну роботу можна і треба розглядати як базу створення сприятливого освітнього середовища для розвитку професійно-педагогічної компетентності педагога, формування у нього готовності до самоосвіти, саморозвитку і самовдосконалення.

В умовах інноваційного розвитку економіки найефективнішою формою підвищення кваліфікації є *стажування* і безпосередня участь у семінарах, онлайн-конференціях для педагогів, що спрямовується на удосконалення та поглиблення ними своїх професійних знань, умінь і навичок, розширенню меж компетенції, можливості оволодіння новими функціональними обов'язками.

Наприклад, міжнародне дистанційне стажування дасть можливість педагогам здобути нові теоретичні та практичні знання, опанувати новітніми унікальними методиками, набути досвіду педагогічної діяльності, обмінятися корисною інформацією із зарубіжними колегами та отримати нові наукові зв'язки. Метою стажування є удосконалення методичних і практичних навичок, професійних компетенцій вчителів, директорів закладів освіти та їхніх заступників, ознайомлення з останніми унікальними методами, набуття досвіду

впровадження викладання у сфері європейської середньої школи, забезпечення обміну інформацією та розширення контактів для реалізації основних положень Закону України «Про освіту», а також Концепції «Нова українська школа»

5-й аспект. Дослідно-експериментальна робота як засіб удосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників.

Інноваційно орієнтований педагог здатен відповідати на ситуаційні зміни в освіті та суспільстві в цілому. Педагог, який володіє навичками дослідника, здатен обґрунтовувати організацію освітнього процесу з прогностичної точки зору, має гнучкість мислення, схильний до самоосвіти та саморефлексії.

Сучасна українська система освіти перебуває у стані змін, зумовлених низкою викликів, з якими раніше їй не доводилось стикатися: глобалізацією, що спонукає до жорсткої конкуренції за ресурси; інформатизацією суспільства, що спричиняє швидкі темпи діяльності та розвитку; демографічними змінами, що вимагають швидкої адаптації до діяльності в нових демографічних і соціальних реаліях. Ці зміни виражаються, зокрема, у розробленні професійних стандартів на основі компетенцій, оновленні матеріально-технічного ресурсу закладів освіти, налагодженні співпраці із ЗВО.

Вважаємо, що дослідно-експериментальна робота є безперечним засобом підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Система підвищення кваліфікації педагогічних працівників передбачає різні форми:

1. Відвідування курсів (раз на 5 років, або протягом 5-ти років невеличкими курсами, але в сумі не менше 150 год.) та стажування.
2. Участь у методичній та експериментально-дослідній діяльності.
3. Самоосвіта.

На сьогодні педагогам пропонуються різноманітні послуги з підвищення кваліфікації: у закладах освіти – очне навчання, очно-заочне навчання, заочне навчання на курсах підвищення кваліфікації, семінари тощо.

Що ж стосується участі в експериментально-дослідній роботі, то вона не дуже поширена, бо є найскладнішим видом діяльності. Розроблення теоретичних положень і технологій зобов'язує дослідника оволодіти методами наукового дослідження: узагальненням, абстрагуванням, ідеалізацією, моделюванням, систематизацією, інтеграцією тощо.

На початковому етапі адміністрації закладу освіти потрібно сформувати у педагогічних працівників мотивацію щодо експериментальної та науково-дослідної роботи.

Педагогічний колектив, кожен учасник експерименту мають усвідомлювати, що експериментально-дослідна робота – це шлях до особистого розвитку і саморозвитку, а також спосіб самопізнання і самоаналізу педагогічного досвіду.

Завданням адміністрації є забезпечення цілеспрямованого процесу експериментальних, проєктних досліджень освітніх систем. Потрібно розробити методичні рекомендації щодо здійснення експериментальної та наукової роботи у закладі освіти, підготовки педагогів до здійснення дослідницької, експериментальної роботи, створити умови для компетентного,

дієвого, ефективного управління процесами розвитку закладу освіти. Для цього потрібно сконцентрувати та скоординувати зусилля інноваційно налаштованих, креативних педагогів на пошук і реалізацію інноваційних ідей, організацію комплексних досліджень.

Головним чинником експериментальної, науково-дослідної підготовки педагога є розвиток його індивідуального стилю діяльності.

Зв'язковою ланкою всіх етапів є *самоосвіта*.

Самоосвіта – це самостійно здобуті знання з урахуванням особистих інтересів і об'єктивних потреб закладу освіти, одержані з різних джерел. Відмінною рисою самоосвіти педагога є те, що результатом його роботи виступає поліпшення якості викладання, якості виховної роботи, підвищення рівня знань, вихованості й розвитку учнів.

Соціологи стверджують, що перспективою розвитку суспільства є трансформація діяльності в самодіяльність, розвитку у саморозвиток, освіти у самоосвіту.

Що ж стосується процесу підготовки педагога до дослідно-експериментальної діяльності, то його розділяємо *на чотири етапи*:

Перший етап. Розвиток творчої індивідуальності педагога, формування у нього здібності виявляти, формулювати, аналізувати і вирішувати творчі педагогічні завдання, розвиток загальної технології творчого пошуку.

Другий етап. Оволодіння основами методології педагогічного дослідження. Ознайомлення педагогів із соціальними і науковими передумовами виникнення експериментальної роботи, її основними поняттями, творча інтерпретація альтернативних підходів до організації освітнього простору, вивчення основних джерел розвитку, правової бази, ознайомлення з різними видами інноваційних закладів освіти тощо.

Третій етап. Освоєння технології науково-дослідної діяльності. Ознайомлення з методикою експериментальної роботи, участь у створенні інноваційного продукту, аналіз і прогноз подальшого розвитку нововведення, труднощів упровадження.

Четвертий етап. Практична робота на експериментальному майданчику щодо впровадження нововведення в освітній процес, здійснення корекції, відстеження результатів експерименту, самоаналіз професійної діяльності.

Експериментально-дослідну діяльність педагога необхідно розглядати як форму підвищення кваліфікації, а також як умову педагогічної творчості, позитивного розвитку освітнього середовища.

Основною метою закладу освіти залишається розроблення нових освітніх технологій, здатних модифікувати традиційні форми представлення інформації для підвищення якості навчання учнів; упровадження позитивного ставлення до ідеї інклюзії, до дітей з особливими освітніми потребами та до можливостей їхнього розвитку і навчання у суспільстві.

Педагогічні колективи повинні виявити високу готовність до експериментальної діяльності, а саме:

- здатність до самоорганізації, самоаналізу, рефлексії;
- здатність відмовитися від стереотипів педагогічного мислення;
- прагнення до творчих досягнень;

- володіння методами педагогічних досліджень;
- здатність акумулювати досвід творчої діяльності інших педагогів;
- здатність до співпраці та взаємодопомоги.

У зв'язку з тим, що правовий статус закладів освіти із питань організації науково-дослідницької роботи збільшується, діяльність педагогічних колективів набуває дослідницького характеру. Вони розробляють і реалізують на практиці власні методичні знахідки, концепції, виконують експериментальну та дослідну роботу відповідно до основних вимог науково-дослідної роботи. У ході роботи обґрунтовується проблема і тема дослідження, формулюється гіпотеза, визначаються основні етапи й очікувані проміжні результати, обираються методи дослідження.

Участь в експериментальній роботі сприяє створенню у педагогічному колективі творчої атмосфери, яка позитивно впливає на весь колектив, стимулює педагогів до самовдосконалення, самоосвіти, а тим самим – до підвищення власної кваліфікації. Можна стверджувати, що експериментальна робота – дієвий компонент системи підвищення кваліфікації, важлива ланка в системі неперервної освіти. Крім того, це один із засобів управління освітнім процесом.

Тому експериментально-дослідна робота повинна бути спрямована на формування професійно-педагогічної культури педагогів, продукування нових педагогічних ідей, технологій, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду.

6-й аспект. Розвиток інноваційної діяльності закладу освіти.

Інноваційна діяльність педагога залежить від багатьох чинників і насамперед пов'язана з необхідністю вдосконалення знань. У цьому сенсі значну роль відіграє управлінський аспект у реаліях сьогодення, а саме медіаграмотність і медіакультура керівника закладу освіти.

Основним завданням керівника закладу освіти – визначити напрями його діяльності, щоб педагогічні працівники були не одиницями планування, а ініціаторами власних ідей. Однією з найважливіших умов успіху інноваційної діяльності в закладі освіти є спроможність адміністрації заохочувати педагогів до високих досягнень в обраному ними напрямі роботи. Результатом цієї діяльності мають бути якісні зміни в роботі закладу освіти й освіті загалом. А також важливим фактором прогресивних інноваційних змін у закладах загальної середньої освіти є самоуправління педагога.

Професіоналізація педагога і входження його в інноваційний режим роботи неможливі без творчого самовизначення, у якому провідну роль відіграє його налаштування до самовдосконалення, самоосвіти, саморозвитку, без чого неможливе забезпечення нової якості освіти.

Інноваційна освітня діяльність передбачає залучення педагогів та інших працівників системи освіти до творчої діяльності, у результаті якої створюються нові чи вдосконалені педагогічні й управлінські продукти (процеси, явища), які впливають на підвищення рівня педагогічної майстерності, результативності освітнього процесу й управління.

Організація інноваційної діяльності в закладах освіти передбачає створення відповідних соціально-педагогічних, організаційно-педагогічних і психолого-педагогічних умов, які надають можливість розглядати заклади освіти як відкриту соціально-педагогічну систему, визначати ступінь відкритості закладу до інноваційних процесів і педагогічну доцільність їх упровадження в освітній процес.

У результаті вищезазначеного вектора інноваційного пошуку педагогічного колективу закладу освіти повинен бути спрямований на:

- відпрацювання авторської моделі закладу освіти підвищеного рівня, який функціонує в режимі повного дня;
- створення нової філософії закладу освіти;
- визначення нової місії закладу освіти;
- розроблення нової парадигми виховання, спрямованої на формування системи моральних і естетичних цінностей людини, всебічний розвиток індивідуальності, створення внутрішньої потреби в самовдосконаленні;
- визначення стратегічних пріоритетів та освітніх програм, розроблення концепції розвитку закладу освіти;
- розроблення й упровадження педагогічних експериментів в освітній процес;
- побудову освітнього процесу на науково-концептуальній основі новаторських освітніх технологій, надання учням широкого спектру можливостей і засобів отримання й засвоєння знань;
- розроблення, впровадження й розвиток нових і модернізованих технологій управлінської діяльності;
- пошук способів індивідуалізації освітньої траєкторії дітей із високим рівнем інтелектуальних здібностей;
- використання телекомунікацій і соціальної взаємодії, впровадження в освітній процес STEAM-освіти;
- формування нової кадрової політики;
- трансформація методів оцінювання освітніх результатів;
- удосконалення освітнього середовища закладу освіти, орієнтованого на здоров'язбережувальний простір;
- удосконалення інформаційно-комунікаційного освітнього простору закладу освіти;
- розвиток професійної спільноти, підвищення рівня кваліфікації, компетенцій педагогічних працівників.

У цьому ракурсі кафедрою педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського було проведено всеукраїнські науково-практичні онлайн-конференції з міжнародною участю: «Гуманістичні ідеї Григорія Сковороди як джерело розвитку наукового потенціалу педагогічного працівника у системі неперервної освіти», присвяченої 300-річчю від дня народження Григорія Сковороди та Дню працівників освіти (27.09.2022); «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти» (13.12.2022). Результатом стало видання колективної наукової монографії «Гуманістичні ідеї: від Григорія

Сковороди до сучасного педагога-новатора в системі неперервної освіти», у якій був представлений науково-практичний досвід реалізації гуманістичних ідей Григорія Сковороди, запровадження інноваційної діяльності в закладах освіти, реформування освіти як у нашій країні, так й у світовому освітянському просторі, що допоможе педагогам у створенні якісно Нової української школи.

Отже, неперервна освіта педагогів сприяє не лише істотному підвищенню теоретичної, методичної і практичної підготовки вчителів, зростанню їхньої професійної компетентності, а й методологічній переорієнтації закладів освіти, їхніх керівників до особистості педагогічного працівника.

Науково-методична робота – це цілісна система взаємопов'язаних дій і заходів, яка ґрунтується на досягненнях науки, перспективному досвіді й конкретному аналізі й спрямована на всебічне підвищення рівня професійної компетентності кожного вчителя, на збагачення й розвиток творчого потенціалу педагогічного колективу закладу освіти, щоб бути конкурентоспроможними фахівцями.

Загалом система науково-методичної роботи закладу освіти враховує досвід і здібності кожного педагога, а також:

- забезпечує можливість для навчання й підвищення кваліфікації;
- сприяє творчим контактам працівників, посилює значущість праці педагогів.

Завдяки використанню різних форм і методів методичної роботи як традиційних, так і нетрадиційних, зростає кількість учасників різних методичних заходів, де враховано запити педагогів.

Учителі впроваджують інновації в освітньому процесі, успішно засвоюють й використовують інформаційно-комп'ютерні технології.

Основне завдання методичної служби закладу освіти на сучасному етапі — це своєчасно побачити й належним чином оцінити оригінальне, нове й перспективне в роботі вчителя; створити сприятливі умови для впровадження інноваційних здобутків у його практику для формування професійної компетентності педагогів.

Реалізуючи інноваційні підходи у системі неперервної освіти, потрібно враховувати, що дорослі – це досвідчені учні, які вміють навчатися, мають професійний і життєвий досвід. Вони можуть мати більше упереджень, комплексів і стереотипів, аніж школяр, проте їхні запити і потреби чіткі, усвідомлені, інтереси усталені, погляди сформовані й виважені. Педагоги-практики із задоволенням опановують новий для них вид діяльності, приміряють на себе нову роль, очікуючи позитивні результати.

Питання для самоконтролю

1. Які основні завдання готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності в закладі освіти?
2. Що необхідно для побудови власної траєкторії впровадження інноваційної діяльності?
3. Як створити IT-середовище для ефективної роботи закладу освіти?

Тема «ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ»

БЛИК Н. І., професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, доктор педагогічних наук, доцент

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: практичне заняття (А2) – 2 години.

Мета: розкрити основні завдання формування готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності в умовах закладу освіти; розглянути інтеграцію інноваційних підходів як модернізацію та проектування змісту навчання дорослих із одночасним визначенням результативного складника процесу навчання – високого рівня педагогічної майстерності педагогічних працівників регіону; представити різні форми вдосконалення педагогічної майстерності в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: інноваційний підхід, інноваційна діяльність, інноваційна технологія, інноваційна компетентність педагога, педагогічна майстерність, неперервна освіта, неперервна самоосвіта.

План

1. Як ви розумієте наукову сутність термінів «педагогічна інновація» і «технологія»?
2. Використання інноваційних технологій.
3. Змістова сутність інноваційних підходів до навчання.
4. Інноваційні методи навчання.
5. Інноваційні технології навчання:
  - інтерактивні технології навчання;
  - комп'ютерно-інформаційні технології;
  - технологія «Перевернутий клас»;
  - інтегровані кейс-уроки (КУ);
  - структура уроку за технологією «прямого викладання»;
6. Інноваційні методи навчання.
7. Проєктна технологія. Інноваційний проєкт.
8. Самостійна робота слухачів курсів ПКПП у мікрогрупах.

Мотивація сучасного педагога напряду залежить від ставлення до самого вчителя: створення сучасного інноваційного середовища, гідного навчально-методичного забезпечення тощо.

Концепція Нової української школи дійсно пропонує створення сучасних умов викладання, але сам учитель повинен розуміти, що без постійного вдосконалення педагогічної майстерності школа може залишитися без сучасного педагога.

У цьому сенсі пригадаємо ідеї Конфуція, які й нині залишаються актуальними, сучасне суспільство постійно користується його думками, не дивлячись на те, що минуло більше 2,5 тисячі років:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу й обговорюю – я розумію.

Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

Одним із продуктів інновацій є: зростання педагогічної майстерності вчителя, рівня його культури, мислення, світогляду.

Тому педагогічна інновація – це цілеспрямований процес; нововведення, новий підхід до процесу; результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних проблем.

Наукова сутність терміну «технологія» – це чіткість, конкретність, діагностичність мети, алгоритмізованість і керованість процесу, незалежність від суб'єктивних чинників, гарантованість досягнення поставленої мети.

Використання інноваційних технологій – перспектива, яка дасть змогу виявити здібності кожного учня, зацікавити предметом, реалізувати ідею співпраці вчителя і учня.

За допомогою інноваційних технологій діти вчать: слухати іншу людину; сформулювати власну думку; аргументувати і дискутувати; доводити свою точку зору; розвивати навички самостійної роботи.

Разом з тим навичками XXI століття вважають: освітню мобільність, ІКТ-компетентність, критичне мислення, здатність до розв'язування проблем, уміння гармонійно поєднувати творчість і раціональність у процесі роботи, навички ефективної комунікації та співробітництва, активну громадську позицію.

Важливо розумітися на змістовій сутності сучасних інноваційних підходів до навчання (табл. 1):

Таблиця 1.

Сучасні інноваційні підходи до навчання

Інноваційні підходи до навчання	Зміст
Компетентнісний	Акцентує не на знаннях, а на результатах освіти; при цьому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних життєвих і професійних ситуаціях.
Особистісно зорієнтований	Передбачає виявлення індивідуальних здібностей; опертя на життєвий і практичний досвід учнів; допомогу кожному пізнати себе, самовизначитись і самореалізуватись.
Технологічний	Передбачає відмову від довільності, невизначеності у побудові педагогічного процесу, дотримання чіткої послідовності кожного його елемента, етапу, максимальної націленості на ефективний результат.
Інклюзивний	Передбачає здатність педагога здійснювати професійні функції у специфічних умовах інклюзивного навчання, враховувати різноманітні освітні потреби дітей з особливими освітніми потребами.

Інноваційні методи навчання:

- метод портфоліо;
- метод проблемного викладу;
- метод проєктів;
- проблемно-пошукові методи;
- проблемне навчання;
- творчі проєкти.

Інноваційні технології навчання**1. Типи проєктів. Інноваційний проєкт.**

Структурні елементи інноваційного проєкту:

- визначені цілі та задачі;
- комплекс конкретних досліджень і розробок чи функціонально-виконавча структура;
- економічне і ресурсне обґрунтування;
- організаційно-економічний складник.

2. Комп'ютерно-інформаційні технології:

- техніко-демонстраційні технології (урізноманітнення джерел інформації, унаочнення);
- дидактичні технології (комп'ютер-тренажер, репетитор, асистент, засіб контролю знань учнів тощо).

3. Технологія «Перевернутий клас».

Перевернутий клас – принцип навчання, за яким основне засвоєння нового матеріалу учнями відбувається вдома, а час аудиторної роботи виділяється на виконання завдань, вправ, проведення лабораторних і практичних досліджень, індивідуальні консультації вчителя тощо.

Перевернуте навчання – це форма активного навчання, яка дозволяє «перевернути» звичайний процес навчання таким чином:

- домашнім завданням для учнів є перегляд відповідних відеофрагментів з навчальним матеріалом наступного уроку;
- учні самостійно проходять теоретичний матеріал, а у класі час використовується на виконання практичних завдань.

4. Інтегровані кейс-уроки (ІКУ).

Це повна протилежність звичайним нудним шкільним урокам. Замість вивчення та запам'ятовування інформації з окремих предметів, в ІКУ береться якесь явище чи предмет, і вони розглядаються з різних «боків» (наук, компетенцій та практик), взаємопов'язано та синтетично.

Таке розкриття на розгортки синхронізується з форматом сучасного інтернетного подання та швидкістю засвоєння.

5. Структура уроку за технологією «прямого викладання» містить сім структурних елементів (табл. 2):

Таблиця 2

Структура уроку за технологією «прямого викладання»

№ з/п	Структурні елементи уроку	Зміст
1.	Орієнтація	Повторення вивченого, повідомлення теми і завдань, планування, мотивація
2.	Подання нового матеріалу	Подання матеріалу невеликими порціями; наведення прикладів; моделювання ситуацій; повторне пояснення складних моментів; перевірка розуміння основних положень
3.	Структурована практика	Виконання разом з учнями вправ або аналіз певних прикладів
4.	Керована практика	Самостійне виконання завдань під керівництвом учителя
5.	Самостійна практика	Самостійне виконання вправ без втручання вчителя
6.	Перевірка розуміння	Перевірка в ході уроку або у вигляді підсумкового тесту чи невеликого контрольованого завдання
7.	Підсумок уроку	Зосередження уваги на найголовніших моментах теми

Самостійна робота

Слухачі курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників розподіляються на 3 групи і самостійно протягом двох хвилин пишуть відповіді, а потім називають аспекти, не повторюючи сказані попередніми учасниками:

I група: записати аспекти ефективності уроку, які залежать від учителя.

II група: записати аспекти ефективності уроку, які залежать від учня.

III група: записати об'єктивні аспекти, від яких залежить ефективність сучасного уроку.

Потім лектор послідовно демонструє слайди із готовими відповідями для порівняльного аналізу (рис. 1; 2; 3).

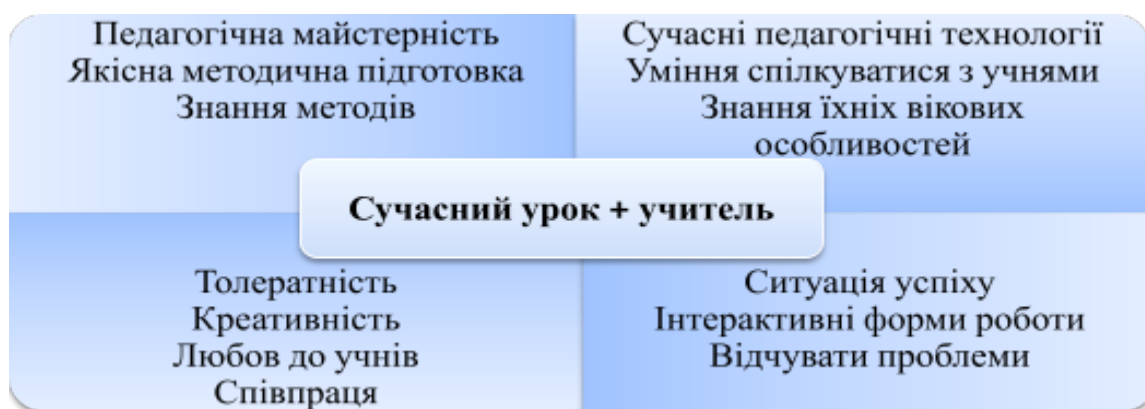

Рис. 1.

Рис. 2.

Рис. 3.

Отже, можемо зробити такі висновки, що інноваційні технології:

- дозволяють розв'язати одразу кілька завдань: розвивають комунікативні вміння й навички, допомагають встановленню емоційних контактів між учасниками процесу;
- забезпечують виховне завдання, оскільки змушують працювати в команді, прислухатися до думки кожного;
- знімають нервові напруження, дають можливість змінювати форми діяльності, перемикаючи увагу на основні питання.

1.3. Тема «ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ: ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ І КЕРІВНИХ КАДРІВ»

ЄЩЕНКО М. М., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти, установ.

Форма проведення: лекція (ЛЗ) – 2 години.

Мета: ознайомити педагогічних працівників із науковим змістом ключових понять теми; визначити особливості демократизації освітнього процесу; розглянути класифікації та ієрархії компетентностей у контексті реформування системи освіти; визначити пріоритетні форми, види, технології формування та розвитку громадянських компетентностей педагогічних і керівних кадрів шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти;

Ключові слова: демократизація освіти, демократичне врядування, компетентності, громадянські компетентності, громадянська освіта, ОДГ/ОПЛ.

План

1. Реалізація законів України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, професійних стандартів з метою формування та розвитку громадянських компетентностей.
2. Демократизація освіти як складник освітньої реформи.
3. Класифікації та ієрархії компетентностей у контексті реформування системи освіти.
4. Визначення понять «громадянські компетентності», «громадянська освіта», «освіта для демократичного громадянства», «освіта з прав людини».

Основний зміст

Становлення України як демократичної правової держави із всебічним розвитком громадянського суспільства є пріоритетом державної політики.

У контексті реформування системи освіти одним із ключових завдань нової української школи є підготовка здобувачів освіти до життя і діяльності в правовій демократичній державі, що сприяє активній громадянській позиції, здатності відповідально реалізовувати свої права, обов'язки та свободи, активно та ефективно взаємодіяти із суспільством.

Демократизація освіти – це принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію в управлінні освітою, автономію закладів освіти, перехід до державно-громадської системи управління освітою, суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу.

Однак на сьогодні освітній процес є недостатньо спрямований на формування демократичного світогляду. Серйозною перешкодою на цьому шляху є розрив між теоретичними знаннями та повсякденною соціальною практикою.

Виходячи із цього, виникає потреба у створенні системи громадянської освіти, яка б сприяла розбудові правової демократичної соціальної держави, становленню громадянського суспільства, шляхом формування та розвитку громадянських компетентностей.

Провідним принципом державної освітньої політики є якісна підготовка педагогічних і керівних кадрів – високопрофесійних, конкурентоспроможних інноваторів, здатних швидко реагувати на виклики та адаптуватися до змін, ефективно взаємодіяти з різними суб'єктами, вчитися і розвиватися впродовж життя, бути відповідальними громадянами та патріотами своєї держави.

Нині директор школи має бути готовим до управління закладом освіти на засадах демократизації, зокрема й дебіюрократизації, автономії, цифрової трансформації, сучасної теорії менеджменту тощо. Для керівника закладу освіти важливо переорієнтувати управлінські процеси, які будуть ґрунтуватися не лише на класичних управлінських аспектах, а й у першу чергу на ідеологічних, ціннісних.

Відтак ми говоримо про демократичне врядування закладом освіти, яке базується на таких цінностях, як-от: права людини, розширення можливостей і залучення учнів, учителів й інших учасників освітнього процесу до ухвалення всіх важливих рішень у закладі освіти, інтегруючи 9 принципів належного врядування (участь, верховенство права, прозорість, відповідальність, орієнтація на консенсус, справедливість, ефективність і результативність, підзвітність, стратегічне бачення). А педагогічні працівники мають здійснювати освітній процес, орієнтуючись на принципи демократії, забезпечувати демократичне освітнє середовище, застосовувати відповідні форми, методи та технології. Активна діяльність та взаємодія засновника, адміністрації закладу освіти, педагогічних працівників, батьківської громадськості та інших органів громадського самоврядування сприятиме становленню демократичної школи.

Демократичний заклад освіти (далі – ДЗО) – це заклад у якому:

1. Документи ДЗО відображають принципи демократії і поваги до прав людини, яких неухильно дотримуються.
2. У ДЗО дієво функціонують органи громадського самоврядування.
3. Учні заохочують, і вони самі ініціюють створення організацій і груп за інтересами.
4. Учні, батьки, вчителі та ін. беруть активну участь у процесах прийняття рішень з усіх питань.
5. У ДЗО встановлені й діють процедури демократичного врядування.
6. Стиль менеджменту у ДЗО демократичний, до прийняття рішень долучаються всі зацікавлені сторони
7. Обмін публічною інформацією у ДЗО прозорий, усі мають доступ до інформації
8. У ДЗО працюють правила, які гарантують рівне ставлення та рівний доступ до ОП для всіх, незважаючи на походження, культурну ідентичність, спосіб життя.
9. У ДЗО встановлені і діють процедури вирішення конфліктів, протидії дискримінації та цькуванню тощо.

Важливим складником демократизації закладу освіти, як уже зазначено, є громадське самоврядування, діяльність якого визначено ч. 1 ст. 28 Закону України «Про освіту», ст. 27, 28 Закону України «Про повну загальну середню освіту».

Громадське самоврядування у ДЗО – це право учасників освітнього процесу як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування колективно вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля та оздоровлення, брати участь у громадському нагляді та в управлінні закладом освіти у межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу освіти.

У ДЗО можуть діяти:

- органи самоврядування працівників закладу освіти;
- органи самоврядування здобувачів освіти;
- органи батьківського самоврядування;
- інші органи громадського самоврядування учасників освітнього процесу.

Громадське самоврядування у сфері освіти – це право учасників освітнього процесу та громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з ООП, розв'язувати питання у сфері освіти як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими і державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їхньої компетенції.

Учнівське самоврядування є однією із форм громадського самоврядування у ДЗО. Вищим органом учнівського самоврядування є загальні збори або учнівська конференція. Виконавчий орган (учнівський комітет, рада учнівського колективу, рада старост, парламент) є підзвітним загальним зборам. Рішення органів учнівського самоврядування мають дорадчий характер.

Напрями діяльності органів учнівського самоврядування:

- брати участь в обговоренні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;
- проводити за погодженням з керівником ДЗО організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи та/або ініціювати їх проведення перед керівництвом закладу освіти;
- брати участь у заходах (процесах) із забезпечення якості освіти відповідно до процедур внутрішньої системи забезпечення якості освіти;
- захищати права та інтереси учнів, які здобувають освіту у цьому закладі освіти;
- вносити пропозиції та/або брати участь у розробленні та/або обговоренні плану роботи закладу освіти, змісту освітніх і навчальних програм;
- через своїх представників брати участь у засіданнях педагогічної ради з усіх питань, що стосуються організації та реалізації освітнього процесу.

Для забезпечення всіх цих напрямів діяльності в закладі освіти надзвичайно важливо мати сформовані громадянські компетентності в усіх учасників освітнього процесу.

Відповідно до законів України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні,

Рамкової програми оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу (2018) та низки інших нормативно-правових актів формування та розвитку громадянських компетентностей є одним із пріоритетних у контексті реформування освітньої галузі.

Актуальність формування та розвитку громадянських компетентностей стає очевидною і в контексті європейського вектора розвитку освітньої галузі, що передбачає формування громадянської особистості та становлення громадянського суспільства в цілому.

Стає очевидним, що досягнення пріоритетних завдань сучасної освіти пов'язані з особистісним потенціалом педагогічних і керівних кадрів, розвитком їхніх загальних і професійних компетентностей через систему післядипломної педагогічної освіти.

У професійних стандартах учителя та керівника закладу освіти визначено 5 загальних компетентностей, серед яких є громадянська, як одна із пріоритетних, особливо в контексті демократизації освіти.

У Концепції «Нова українська школа» передбачено перехід на компетентнісні засади та представлено одинадцять ключових компетентностей, серед яких *громадянські та соціальні компетентності*, що пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність у житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, вміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних із різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікувати себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я та збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя; трактуються як форми поведінки, необхідні для ефективної та конструктивної участі в громадському житті, вміння працювати з іншими на результат, попереджати та розв'язувати конфлікти, досягати компромісів.

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини в усіх сферах і на всіх рівнях освіти.

Головними завданнями громадянської освіти є:

- правова освіта, яка допоможе людині зрозуміти як використовувати свої права та сприятиме розумінню конституційних прав та обов'язків;
- громадянська активність, яка передбачає активну участь громадян та їхній вплив на процеси прийняття та ухвалення рішень на національному, регіональному та локальному рівнях.

Громадянська освіта в Україні має охоплювати всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також усі складники освіти, всі рівні освіти і всі вікові групи громадян. Провідну роль у реалізації громадянської освіти, яка базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей, відіграють заклади освіти: дошкільні, загальноосвітні, професійні/професійно-технічні; вищі, післядипломної педагогічної, неперервної освіти, позашкільні (центри, будинки, установи, клуби, бібліотеки); заклади та установи культури, громадські (неурядові) організації.

Громадянські компетентності базуються на розумінні базових ідей, пов'язаних із індивідуумами, групами, організаціями, суспільством, економікою та культурою і включають усвідомлення цілей, цінностей і політики соціальних і політичних рухів, а також сталого розвитку, зокрема кліматичних і демографічних змін на глобальному рівні та їхніх основних причин. Вони охоплюють такі категорії, як-от: громадянська активність, громадянська позиція, громадянський вибір, громадянська відповідальність і виявляються в соціально-комунікативній, інформаційно-дослідницькій здатності особистості, в громадянській участі, в її вміннях розв'язувати соціальні проблеми, ефективно діяти в ситуації невизначеності, робити відповідальний вибір й ухвалювати рішення. Основою відповідального та конструктивного ставлення до громадянської компетентності є повага до прав людини, що передбачає готовність брати участь у демократичному ухваленні рішень на всіх рівнях; інтерес до політичних і соціально-економічних подій і міжкультурного спілкування; прийняття та підтримання соціальної та культурної різноманітності, гендерної рівності, соціальної згуртованості.

Отже, одним із завдань реформування системи освіти є всебічний розвиток і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві, готова до свідомого життєвого вибору та громадянської активності. Стає очевидним, що формування та розвиток громадянських компетентностей, інтеграція громадянської освіти в освітній процес сприяє засвоєнню знань про світові демократичні здобутки та особливості становлення демократії; формуванню мотивації та основних умінь, необхідних для відповідальної участі у громадсько-політичних процесах; сприяє становленню активної позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії; набуттю досвіду громадянської дії та демократичної поведінки в суспільстві.

Питання для самоконтролю

1. Які особливості демократизації освіти як складника освітньої реформи?
2. Дайте визначення поняття «громадянські компетентності».
3. Які показники демократичної школи ви можете назвати, проаналізуйте ваші заклади освіти?
4. Назвіть органи громадського самоврядування закладу освіти та їхні повноваження.
5. Яка мета та завдання громадянської освіти в Україні?

Тема: «ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ: ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ І КЕРІВНИХ КАДРІВ»

ЄЩЕНКО М. М., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти, установ.

Форма проведення: практичне заняття (А3) – 2 години.

Мета: ознайомити педагогічних працівників із міжнародною освітньою платформою «Живемо в демократії», опрацювати навчально-методичний комплекс, представлений на платформі; здійснити самоаналіз сформованості громадянських компетентностей; виконати ситуаційно-рольові вправи.

Ключові слова: компетентність, громадянські компетентності, освіта для демократичного громадянства, освіта з прав людини.

План

1. Переосмислення ролі вчителя у контексті демократизації освіти.
2. Міжнародна освітня платформа «Живемо в демократії».
3. Самоаналіз сформованості громадянських компетентностей.
4. Успішні кейси формування та розвитку громадянських компетентностей.
5. Робота в групах, ситуаційно-рольові вправи.

Основний зміст

Закон України «Про освіту» визначає, що «Держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина».

Громадянські компетентності спрямовані на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, життя своєї громади та суспільства.

Громадянські компетентності вчителя містять знання та їх критичне розуміння, навички та вміння, цінності, ставлення, що детально представлено в моделі опровадження цінностей демократії.

Професійна етика вчителя передбачає:

- принцип відсутності впливу;
- принцип спірного обговорення;
- принцип залучення до процесів прийняття рішень;
- надання можливості учням відстоювати свої інтереси.

Підхід до навчання, розроблений ЮНІСЕФ:

- учитель визнає права кожної дитини;
- бачить дитину в ширшому контексті;
- зосереджений на дитині;
- бере до уваги специфіку взаємовідносин статей;
- сприяє якості результатів навчання;
- забезпечує освіту, засновану на реальному життєвому досвіді дітей.

Самоаналіз роботи вчителя

1. Як я стимулював/ла навчальний процес?
2. Яким чином підтримував/ла інтерес учнів?
3. Чи були роз'яснені учням основні проблеми та завдання?
4. Які запитання ставили учні?
5. Чи були питання пов'язані з проблемами/завданнями?
6. Що викликало такі питання?
7. Я прислухався/лась до учнів?
8. Чи були погоджені правила спілкування на уроці?
9. Як я реагував/ла на пропозиції учнів?
10. Чи повторював/ла я слово в слово пропозиції учнів?
11. Чи використовував/ла я стереотипні форми для підкріплення матеріалу?
12. Чи стимулювалася взаємодія учнів?
13. Яким був внесок учнів в урок у відсотковому відношенні?
14. Чи були учні з високим рівнем активності?

15. Наскільки активними були дівчатка у порівнянні з хлопчиками?
16. Який вклад в урок внесли так звані важкі учні?
17. Чи зосереджувався/лась я на конкретних учнях?
18. Як виникали конфліктні ситуації?
19. Як розвивався конфлікт?
20. Яким чином був розв'язаний конфлікт?

Переосмислення ролі вчителя в контексті демократизації

Переважно автократична	Я	Переважно демократична
Правитель	<input type="text"/>	Лідер
Суворий тон	<input type="text"/>	Дружній тон
Наказ	<input type="text"/>	Запрошення, прохання
Влада	<input type="text"/>	Вплив
Тиск	<input type="text"/>	Пропозиція
Вимога підпорядкування	<input type="text"/>	Налаштування на співпрацю
Нав'язування завдань	<input type="text"/>	Висування ідей
Домінування критики	<input type="text"/>	Заохочення до дії
Часті покарання	<input type="text"/>	Підтримка і допомога
«Говорю вам...!»	<input type="text"/>	«Давайте це обговоримо»
«Робіть так, як вам говорять!»	<input type="text"/>	«Я роблю пропозицію та допомагаю у вирішенні»
Виняткова відповідальність за групу	<input type="text"/>	Загальна відповідальність та обов'язок усередині групи

Міжнародна освітня платформа «Живемо в демократії»

LIVING DEMOCRACY

Грек | English | Română | Albanian | Serbian | Ukrainian

Про проект | Посібники | Ресурси | Новини | Контакти

Життя в демократії...
це унікальний освітній ресурс, призначений для розвитку та утвердження демократії і прав людини в школі. Тут представлені як готові плани уроків, так і практичні поради щодо організації діяльності учнів у класі.

Перейти до навчальних матеріалів

Учителі | Учні | Керівники шкіл | Батьки

Вправа «Ми всі маємо упередження»

Опис ситуації. Ви вирушили у тривалу подорож поїздом. Подорож триватиме кілька днів. Ви ділите спальне купе з трьома іншими пасажирами.

1. Кому з пасажирів ви віддали б перевагу у якості сусідів по купе (оберіть 3 особи)?

2. З якими пасажирами ви не хотіли б їхати в одному купе (оберіть 3 особи):

- гладкий банкір із великим пакетом їжі;
- глухонімих хлопчик;
- жінка ромської національності (циганка) з дитиною;
- чоловік середнього віку на милицях;
- молодик, який щойно вийшов із в'язниці;
- рок-співачка – феміністка;
- темношкірий іноземний студент;
- жінка у хіджабі (мусульманський жіночий одяг);
- п'яний футбольний фанат;
- заробітчанин у ношеному одязі;
- солдат у військовій формі;
- молода китаянка, яка говорить лише китайською мовою?

Кожен презентує список обраних і виключених сусідів по купе, аргументуючи причини свого вибору.

Запитання:

- Якими були головні визначальні фактори?
- Якщо вам не вдалось визначитися, чому?
- Які стереотипи містить у собі список пасажирів?
- Звідки походять ці образи?
- Як почувалися б ви у ситуації, коли б, наприклад, ніхто не бажав їхати з вами в одному купе?

Вправа «Перегони на повітряній кулі»

Опис ситуації. Уявіть, що ви подорожуєте на «кулі з правами людини». Визначте пріоритетність прав людини, що представлені мішками з баластом. Однак куля починає падати, а пасажирів, щоб врятуватися, повинні скинути баласт.

Баласт на повітряних кулях складається з наступних прав:

- вільні вибори;
- недоторканність майна;
- рівність чоловіків і жінок;
- чисте та здорове середовище;
- доступ до здорової їжі та чистої води;
- право на освіту;
- свобода думки, совісті та релігії;
- одяг та житло для всіх громадян;
- невтручання у приватне життя;
- свобода пересування.

Оберіть права, які ви скинете першими. Обґрунтуйте власний вибір.

Отже, сучасний учитель повинен мати сформовані громадянські компетентності та розвивати їх упродовж життя; опиратися на цінності демократії у повсякденному житті та застосування їх у педагогічній практиці, що передбачає:

- розуміння цінностей демократії та прав людини;
- освітній процес має ґрунтуватися на принципах демократії, що простежується у стосунках з учнями; переосмисленні питань дисципліни й порядку; забезпеченні демократичної атмосфери в класі;
- визначенні цілей і відборі матеріалу (відповідні форми, методи, адже «навчено не = вивчено», «вивчено не = застосовано» в реальному житті);
- оцінюванні досягнень учнів, учителів (самооцінюванні, взаємооцінюванні).

Рефлексія

- ★ Було відомо.
- ★ Стало зрозуміло.
- ★ Потребує самостійного опрацювання (уточнення).
- ★ Візьму для практичної роботи.

Питання для самоконтролю

1. Які особливості ролі вчителя в контексті демократизації?
2. Назвіть лінійки виміру сформованості громадянських компетентностей.
3. Які приклади успішних практик розвитку громадянських компетентностей ви б обрали для себе?

1.4. Тема «РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ»

МАСЛОВА В.А., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти.

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти, установ.

Форма проведення: лекція (Л4) – 2 години.

Мета: здійснити аналіз основних аспектів розвитку комунікативної та психологічної компетентностей як складників професійного зростання педагогічних працівників закладів освіти; встановити характерні особливості професійно-педагогічної комунікації; визначити професійно-педагогічні якості вчителя, необхідних для ефективної комунікативної взаємодії і виявлення педагогічних умов формування комунікативних умінь.

Ключові слова: комунікація, комунікативний процес, спілкування, діалог, комунікативний стиль.

План

1. Компоненти комунікативної компетентності.
2. Структурні елементи моделі комунікативного процесу.
3. Функції діалогу. Активне слухання.

Основний зміст

В умовах високого інформаційно-технологічного простору введення цифрових, проєктних технологій навчання, різних видів моделювання віртуального освітнього середовища, використання онлайн-сервісів, застосування активних методів і технологій навчання, налагодження професійної та міжкультурної комунікацій вимагають від педагога високого рівня комунікативної компетентності.

У структурі комунікативної компетентності педагога науковці виокремили чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний (сукупність мотивів, адекватних цілям і завданням комунікативної діяльності – мотивація до комунікативної діяльності, спрямованість на гуманістичне спілкування, потреба до комунікативного самовдосконалення); когнітивний (сукупність знань про сутність і особливості спілкування взагалі та професійного зокрема, знання про стилі спілкування, зокрема про особливості власного комунікативного стилю); діяльнісний (сукупність комунікативних умінь – організаційно управлінські, перцептивно-рефлексивні, експресивні); особистісно-емоційний (сукупність особистісних якостей, які визначають позицію і спрямованість фахівців як суб'єктів комунікативної діяльності, а також емоційний прояв цих якостей – здатність до рефлексії, емпатія, контактність, спостережливість, стресостійкість.

Комунікативна компетентність, яка є складником професійної компетентності педагога дозволяє здійснювати цілеспрямовану діяльність, планувати процес комунікації та спрогнозувати її результати, транслювати

відповідні етичні норми і правила ефективної взаємодії, досягати успіху в дидактичній, виховній, методичній, організаційній, дослідницькій, пізнавальній та інших видах діяльності. Комунікативна компетентність фахівця передбачає не лише володіння знаннями, а й уміннями, й навичками побудови стратегічної програми комунікації, дотримання її і контролю за нею у процесі спілкування; орієнтації на співрозмовника, передбачення його реакції; вибору мовних і паравербальних засобів комунікації та їхнього декодування; подолання комунікативних перешкод, усунення комунікативних шумів тощо.

Сучасний педагог має володіти такими загальними (ключовими) компетентностями, як-от: критичне мислення, комунікативні навички, здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, обґрунтовувати, планувати, виконувати дослідницький/творчий проєкт, готувати та проводити наукові й освітні заходи, генерувати нові ідеї (креативність); діяти на основі етичних міркувань (мотивів). У зв'язку з чим нового значення набуває професійна компетентність педагога як інтегральна професійно-особистісна характеристика, що дозволяє ефективно здійснювати професійну діяльність у нових організаційно-педагогічних умовах.

Важливими в цьому аспекті є психолінгвістичні якості професійно-компетентного педагога закладу освіти:

1. Педагог як суб'єкт пізнання має знаходитися в центрі проблемної ситуації й виконує одночасно два завдання: представляє власний ментальний простір і контролює ментальний простір аудиторії.

2. Широко використовує комунікативні можливості та стилістичні реєстри діалогу: інклюзивні займенники «ми», «нас»; конструкції експресивного синтаксису (питальні й окличні речення, інверсійний порядок слів тощо); розширює діапазон аргументів; звертається до різних мовних засобів оцінювання тощо.

3. Презентує індивідуальний комунікативний стиль.

4. Демонструє багатореферентність, позиціонує себе як носія дисциплінарного знання, суб'єкта пізнання, ініціатора діалогу.

5. Володіє різними мовленнєвими жанрами, здатний до жанрового перемикавання.

6. Наближається до адресата, сприяє його розумінню, сприйняттю й осмисленню нового матеріалу.

Реалізація зазначених якостей стає можливою лише у процесі взаємного обміну інформацією, що веде до збалансування когнітивних картин світу комунікантів як умови збалансування їхньої діяльності, різнобічне вивчення міжособистісної комунікації, зокрема її базової форми – діалогу. Саме у спілкуванні складаються передумови діалогу та реалізується його мета. Спілкування за своєю сутністю є комунікативною діяльністю, а діалог забезпечує обмін думками, їхнє узгодження. Якщо спілкування найчастіше виступає як інформаційна взаємодія, то особливості діалогу полягають не стільки в обміні інформацією, скільки в знаходженні загальних засад, спільних шляхів, пошуку нових рішень. У спілкуванні відбувається становлення взаємин учасників, а діалог або виявляє, або коригує особливості цих стосунків.

Акцентуємо увагу на тому, що діалог виступає інструментом створення особистісно орієнтованої ситуації навчання, під час якої завдяки питальновідповідальній формі спілкування відбувається накопичення досвіду реалізації ціннісних емоцій, критичного сприйняття інформації, рефлексії творчих підходів до вирішення проблем. Відповідно до цих функцій виокремлюють такі типи діалогу: «мотиваційний», «самопрезентувальний», «автономний», «критичний», «конфліктний», «рефлексивний», «сенсоутворювальний», «самореалізувальний», «духовний».

За зовнішніми ознаками діалог нагадує проблемну ситуацію, має її необхідні атрибути: протиріччя, дефіцит інформації, недостатність цілісного уявлення про ситуацію, але й, з іншого боку діалог не має на меті «зняття» цієї проблемності. Діалогічність на уроці є ознакою можливості для здобувача освіти висвітлити проблему в різних площинах, залучати інших до її обговорення, шукати альтернативні підходи вирішення. Діалогічне мовлення – це процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовник. Воно характеризується певними комунікативними, психологічними та лінгвістичними особливостями, серед яких варто виділити, насамперед, комунікативний аспект, при оптимальному врахуванні якого мінімізується емоційна напруга та усувається односторонній характер спілкування. З психологічної точки зору діалогічне мовлення завжди вмотивоване. Однак в умовах навчання мотив сам по собі виникає не завжди. Саме тому необхідно створити умови, за яких у здобувачів освіти з'явилося б бажання та потреба щось сказати, передати почуття, подискутувати.

Крім того, сприятливий психологічний клімат на занятті, доброзичливі стосунки, зацікавленість у роботі сприятимуть вмотивованості діалогічного мовлення, що є безпосереднім завданням педагога.

Діалог передбачає зорове сприйняття співрозмовника й певну незавершеність висловлювань, що доповнюється позамовними засобами спілкування (мімікою, жестами, пантомімікою тощо).

У процесі формування діалогічних умінь доцільно використовувати різні види діалогічних ситуацій:

- ситуації-проблеми (передбачають аналіз стану справ у запропонованій проблемній ситуації, визначення оптимальних шляхів і способів розв'язання її);
- ситуації-оцінки (діяльність, що передбачає оцінку вже прийнятого рішення або вибір одного із запропонованих варіантів із подальшим вмотивованим висновком);
- ситуації-вправи (відпрацювання структурних компонентів діяльності в умовах діалогу; забезпечується можливість оцінити ступінь оволодіння її методами).

Науковці досліджуючи проблему розрізнення сутності понять «слухати» і «чути» в діалозі виділяють рефлексивне й неререфлексивне слухання.

Сутність неререфлексивного слухання полягає в умінні уважно мовчати, не втручаючись у мову співрозмовника своїми зауваженнями. Корисно використовувати неререфлексивне слухання у випадках, коли співрозмовник бажає: висловити своє ставлення до предмета мовлення; обговорити важливі

питання, що його турбують; висловити інформацію про свої проблеми; обговорити скарги і непорозуміння, що з'явилися в оточенні адресанта. Якщо методів у нереклексивному слуханні не вистачає, потрібно використовувати методи рефлексивного слухання. Рефлексивне (продуктивне) слухання передбачає регулярне використання зворотного зв'язку для того, щоб досягти більшої точності в розумінні співрозмовника.

Рефлексивне слухання інакше можна назвати активним слуханням, оскільки функціонує зворотний зв'язок. Основними бар'єрами для повного розуміння мовця є: вживання багатозначних слів, семантику яких потрібно уточнити; «закодованість» значення повідомлень, що не дає слухачеві можливості зрозуміти сказане; невпевненість адресанта, що створює труднощі відкритого самовираження.

Зворотний зв'язок проявляється у з'ясуванні незрозумілого, проханні перефразувати, розумінні почуттів і в резюмуванні. Така реакція слухача (адресата) вказує на його бажання підтримати діалог. Протіканню контактного діалогоування сприяють паралінгвістичні чинники – інтонація, жести, міміка, поза, відстань, розташування, погляд, які виразно вказують на почуття мовця, його переживання, емоційний стан.

Оптимальна професійно-педагогічна комунікація – це комунікація, що створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів, творчого характеру діяльності розвитку його особистості, забезпечує сприятливий психологічний клімат, запобігає створенню психологічних бар'єрів, дозволяє максимально використовувати в освітньому процесі особистісно-професійну майстерність педагогічних працівників.

Отже, педагогічна комунікація є важливим чинником професійної ідентичності й охоплює всі сфери педагогічної діяльності.

Ефективність педагогічної комунікації залежить від комунікативних можливостей педагога, чи вміє він налагодити контакт з аудиторією, від системності його викладу, логіки, аргументації, уміння стимулювати учнів для подальшої діяльності, знімати емоційне напруження у спілкуванні, запобігати та усувати комунікативні перешкоди. З метою ефективної комунікації з учнями педагог повинен володіти не тільки певними особистісними якостями, але й професійно значущими.

З метою ефективної комунікації з учнями педагог повинен володіти не тільки певними особистісними якостями, але й професійно значущими (рис. 1).

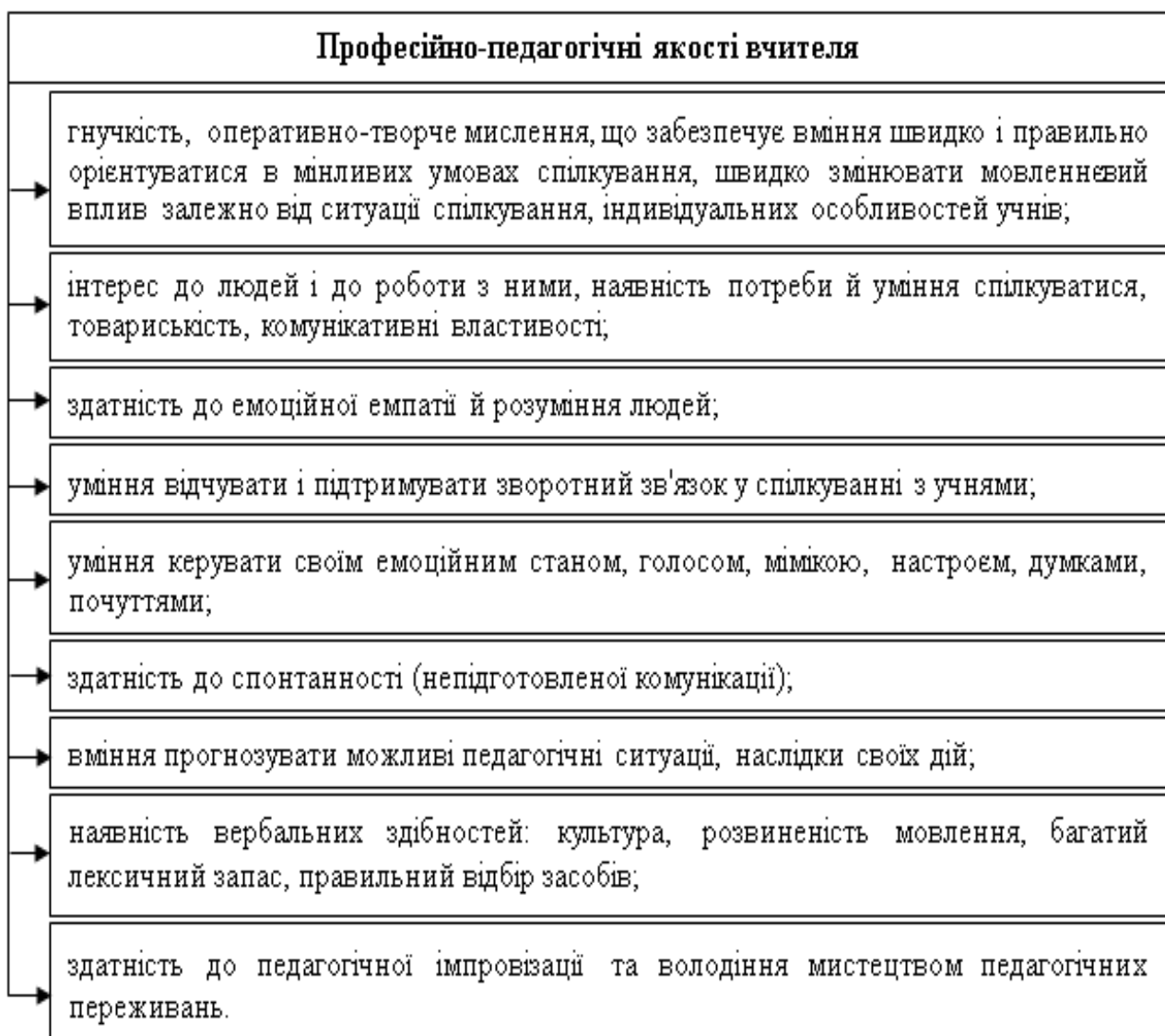

Рис. 1. Професійно-педагогічні якості вчителя

Питання для самоконтролю

1. Які основні функції діалогу?
2. Назвіть ключові умови для здійснення процесу комунікації.
3. Які зовнішні перешкоди можуть заважати в активному слуханні?

Тема «РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ»

МАСЛОВА В. А., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти.

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти, установ.

Форма проведення: практичне заняття (А4) – 2 години.

Мета: здійснити аналіз основних аспектів розвитку комунікативної та психологічної компетентностей як складників професійного зростання педагогічних працівників закладів освіти; встановити характерні особливості професійно-педагогічної комунікації; визначити професійно-педагогічні якості вчителя, необхідних для ефективною комунікативної взаємодії та виявлення педагогічних умов формування комунікативних умінь.

Ключові слова: комунікативна компетентність, психологічна компетентність, комунікація, комунікативний процес, спілкування, діалог, комунікативний стиль, комунікативні перешкоди.

План

1. Використання ігрових практик і механізмів у неігровому контексті для розв'язання проблем: ефективна комунікація в закладі освіти.
2. Техніка активного слухання.
3. Техніки вербалізації. Відпрацювання навичок вербального спілкування.
4. Самоаналіз особистісної комунікативної компетентності.

Основний зміст

Структура технік активного слухання містить п'ять видів рефлексивних відповідей: з'ясування, відображення почуттів, перефразування, інтерпретація, резюмування.

З'ясування – це звертання до співрозмовника за уточненнями. Воно проводиться за допомогою запитань на уточнення, розвиток теми обговорення для кращого розуміння того, про що йде мова.

Із цією метою використовують такі ключові фрази:

1. Чи не повторите ви ще раз?
2. Я не розумію, що ви маєте на увазі.
3. Я не зрозумів/не зрозуміла.
4. Чи не поясните ви це?

Відображення почуттів акцентує на емоційному стані співрозмовника, його ставленні до змісту бесіди.

Перефразування – формулювання почутої інформації своїми словами, особливо коли вона здається незрозумілою. Власне формулювання почутого підсилює адекватність змісту бесіди і визначає точність розуміння.

Перефразування можна почати словами:

1. Як я вас зрозумів/зрозуміла...
2. На вашу думку...
3. Іншими словами, ви вважаєте...
4. Як я розумію, ви говорите... тощо.

Інтерпретація – припущення про справжні наміри і цілі мовця, виходячи зі сказаного ним.

Резюмування – підбивання підсумків розмови, або поєднання окремих її фрагментів в єдиний змістовий контекст: «Вашими основними ідеями, як я зрозумів/зрозуміла, є...» тощо.

Резюмування особливо необхідне в ситуаціях, які виникають при обговоренні розбіжностей, врегулюванні конфліктів, проведенні засідань різних робочих груп і комісій тощо.

Активне слухання передбачає формулювання тих чи інших запитань партнеру при комунікативній взаємодії.

Виділяють різноманітні види запитань, а саме: інформаційні, контрольні, підтверджувальні, ознайомлювальні, однополюсні, зустрічні, альтернативні, спрямовальні, провокаційні, вступні, заключні, відкриті та закриті тощо. Звичайно, кожен із вказаних видів має свої переваги.

Практичні завдання

1. Опишіть на конкретних прикладах такі прийоми встановлення зворотного зв'язку, як розпитування, перефразування, відображення почуттів і резюмування.

2. Чи впливають особистісні характеристики і соціальний статус людини на те, якою вона є в «ролі слухача»? Обґрунтуйте свою думку і підтвердіть її конкретними прикладами.

3. Опишіть ситуації відповідності (та невідповідності) вербальних і невербальних засобів передачі інформації в процесі спілкування.

Наведіть приклади.

1.5. Тема «ОСВІТНІ ІННОВАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА»

Читають викладачі КПМІО відповідно до визначеної програми та навчально-тематичного плану курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників:

БЛИК Н. І., професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, доктор педагогічних наук, доцент

ГОРБАНЬОВА С. В., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ЄЩЕНКО М. М., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти

КАЛІНІЧЕНКО І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

МАСЛОВА В.А., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти.

ОЛІЙНИК І. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ТОКАРЕНКО Н. М., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти, установ.

Форма проведення: практичне заняття (А5) – 1 година.

Мета: формувати вміння проєктувати педагогічну діяльність в інклюзивному освітньому середовищі, використовувати практики з формування інклюзивної, професійної, комунікативної, мовленнєвої компетентностей.

Ключові слова: новація, інновація, інноваційні технології в інклюзивній освіті, диференціація освітнього змісту інноваційна діяльність, педагогічні технології, інноваційні технології.

План

1. Зміст понять «інновація», «новація», «технологія», «освітня технологія», «педагогічна технологія», «інноваційні технології».

2. Практики впровадження освітніх інновацій в діяльності педагогічного працівника в контексті інклюзивного навчання.

3. Основні функції інноваційних технологій в інклюзивній освіті.

4. Застосування сучасних здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі закладів освіти.

Основний зміст

Інновації – новостворені (застосовані) та (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Новація – продукт інтелектуальної діяльності людей, оформлений результат фундаментальних, прикладних чи експериментальних досліджень у будь-якій сфері людської діяльності, спрямований на підвищення її ефективності.

Педагогічна (освітня) технологія – це система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, яка побудована на науковій основі і обов'язково містить детальне визначення й алгоритмічне досягнення кінцевого результату. Педагогічна технологія розробляється на нові потреби суспільства, наукові відкриття або результати наукових досліджень.

Інноваційною освітньою діяльністю у системі освіти є діяльність, що спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень і розробок (*Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти*).

Отже, під терміном «освітня технологія» розуміємо «впорядковану систему дій, виконання яких сприяє гарантованому досягненню педагогічних цілей», важливими положеннями якої є: планування освітньої діяльності задля досягнення бажаного результату; програмування освітнього процесу як послідовності дій учителя й учня; порівняння результатів освітньої діяльності з результатом освітнього процесу (моніторинг), також й під час підбиття підсумків; корекція результатів на будь-якому етапі освітнього процесу.

З метою реалізації права на освіту для дітей з особливими освітніми потребами та визначення стратегій їхньої підтримки в освітньому просторі передбачено підхід, який забезпечує гнучкість фізичного, психологічного і соціального середовища.

Таке середовище передбачає організацію інклюзивного навчання, де створено умови для комфортного функціонування дитини з особливими освітніми потребами в дитячому колективі. Ефективність створення таких умов залежить від розуміння і врахування освітніх потреб та надання якісної адресної підтримки, що спрямована не на «ремонт», «виправлення» вад дитини, а на забезпечення умов та можливостей для її активної життєдіяльності та залучення до всіх суспільних процесів життя громади.

Отже, не особистість має прилаштуватися до суспільних, соціальних, економічних відносин, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості.

Інклюзія – інноваційний процес, який включає одночасно результат і процес удосконалення того, на яких умовах люди беруть участь у житті суспільства.

Концепція універсального дизайну найкраще відповідає заявленим вимогам сучасного інклюзивного середовища.

За словами Майкла Біднера, американського архітектора, функціональний потенціал кожної людини посилюється, коли знімаються зовнішні бар'єри – фізичні та ментальні.

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм і послуг, що забезпечує їхню максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну (Закон України «Про освіту»).

Для універсального дизайну головними є дві характеристики, які включають інтегровані інструменти для забезпечення доступності великої кількості дітей та гнучке викладання загальної навчальної програми, яке може задовольнити потреби конкретних дітей. Не завжди можливо визначити чи технологія є універсальним дизайном, чи є допоміжною технологією. Якщо це додатковий пристрій чи послуга, а не частина початкового дизайну, тоді й це допоміжна технологія. Разом універсальний дизайн і допоміжні технології відкривають людям із обмеженими можливостями доступ до багатьох світів.

Універсальний дизайн в освіті формує філософію освіти, освітнього процесу, середовища, яка враховує потреби всіх користувачів:

- змінює стереотипи й підходи до викладання та навчання;
- підтримує гнучкість програм, різні навчальні методики та проведення відповідного оцінювання, зважаючи на різноманіття потреб учнів та їх підготовку до опанування матеріалу;
- змінює освітній процес і середовище, а не здобувача освіти;
- це гнучкий пошук альтернативних рішень; процес, який підтримує всіх дітей, які навчаються у закладі освіти
- є економічно ефективним підходом, що задовольняє потреби всіх користувачів уже на початковому етапі розроблення та проектування та виключає майбутні нераціональні витрати.

Диференційоване викладання безпосередньо пов'язане з універсальним дизайном та універсальною моделлю навчання, оскільки надає засоби для навчання учнів із широким діапазоном потреб та є універсальною практикою для всього дитячого колективу. Ця технологія навчання зорієнтована на потреби дітей і включає використання різноманітних форм організації освітнього процесу: виявити відмінності, відповідним чином адаптувати/модифікувати освітній процес, забезпечити корисний навчальний (виховний) досвід для всіх. Вона забезпечує гнучкий процес створення індивідуальної траєкторії навчання.

Основні функції інноваційних технологій в інклюзивному навчанні: компенсаторна (технічна підтримка з метою полегшення читацької та письмової діяльності); дидактична (викладацька підтримка у застосуванні інноваційних технологій з метою створення відповідної освітньої сфери та освітніх ресурсів); комунікаційна (комунікативна підтримка для участі в системах мережевої взаємодії).

Інклюзивні технології об'єднуюмо у три групи: організаційні, педагогічні, здоров'язбережувальні.

Організаційні технології пов'язані з етапами організації інклюзивного процесу: технології проектування і програмування; технології командної взаємодії вчителя, асистента вчителя, і фахівців; технології організації

структурованого, адаптованого й доступного середовища. Проєктування і програмування є необхідними технологіями для реалізації принципів інклюзивної освіти, тому що, всі учасники освітнього процесу залучаються до виявлення бар'єрів, що виникають для дітей в освітньому процесі та проєктування змін, які створюють безпечне і ефективніше освітнє середовище.

Педагогічні технології успішно використовуються в інклюзивній практиці вчителем на уроці та відбираються відповідно до завдань в організації спільної освіти дітей із різними освітніми потребами:

- технології, спрямовані на формування академічних компетенцій при спільній освіті дітей з різними освітніми потребами: технології диференційованого навчання, технології індивідуалізації освітнього процесу;
- технології корекції навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі;
- технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетенцій (прийняття, толерантність тощо);
- технології оцінювання досягнень за інклюзивного підходу;
- технології, які індивідуалізують освітній процес.

Технологія рівневої диференціації реалізується через систему малих груп, де навчання пов'язана з рівнем засвоєння дітьми програмного матеріалу і управління пізнавальною діяльністю відбувається відповідно до індивідуальних можливостей і здібностей кожного учня.

Технологія функціональної диференціації – організація роботи в групах із розподілом функцій, коли кожна дитина працює на загальний результат, виконуючи своє завдання, при цьому дитині з особливими потребами в навчанні можна запропонувати допоміжні матеріали.

Організація роботи в групі передбачає повне залучення дитини через розуміння його можливостей. У такій групі хтось бере на себе функції лідера, хтось виконує певні завдання, хтось стежить за часом роботи. Основним критерієм ефективності групової роботи на уроці в інклюзивному класі стає орієнтація на успіх, узгодженість.

Технологія змішаної диференціації (модель зведених груп) – це об'єднана форма двох видів диференціації навчання (за інтересами і за рівнем розвитку).

Технології корекції навчальних і поведінкових труднощів: логопедичні технології; технології сурдо- й тифлопедагогіки; технології нейропсихологічного підходу; технології психолого-педагогічної системи формування і розвитку мовленнєвого слуху та мовного спілкування у дітей з вадами слуху; технології прикладного аналізу поведінки (АВА); технології, спрямовані на розвиток соціальних (життєвих) компетентностей дітей.

Технології, спрямовані на формування соціальних компетентностей: пряме навчання соціальних навичок (через правила та приклади); формування соціальних навичок через наслідування (взаємонавчання дітей); парне (взаємне) навчання (один учень навчає іншого під наглядом учителя); організація групових видів активності, зокрема й ігрових (чергування, пересування школою, свята, театральні вправи, вуличні, навчальні вправи, дидактичні ігри).

Технології оцінювання досягнень: формувальне та сумативне оцінювання; інтегральна оцінка (портфоліо, презентації, виставки); диференційована оцінка

(виокремлення в роботі певних аспектів); самооцінка та самоаналіз учнів (стенди з завданнями та відповідями).

Здоров'язбережувальні технології: диференційоване навчання; раціональна організація уроку; створення сприятливого психологічного клімату; нейрогімнастика; комунікативні ігри; артметоди; розвиток дрібної пальцевої моторики; когнітивні вправи; кінезіологічні вправи; антистресова гімнастика; зорова гімнастика; динамічні паузи.

Диференційований підхід до освітнього процесу реалізується через взаємодію між традиційними колективними формами навчання та індивідуальним характером засвоєння навчального матеріалу; врахування відмінностей у готовності до засвоєння матеріалу та різного рівня інтересу учнів; формування позитивного ставлення до навчання тощо.

Для успішного впровадження інноваційних технологій необхідно:

- використовувати різноманітні методи навчання, щоб охопити всі модальності: аудіальну, візуальну та кінестетичну;
- використовувати різні стратегії оцінювання (формувальне, поточне, підсумкове тощо), щоб задовольнити потреби всіх здобувачів освіти;
- за потреби використовувати адаптивне обладнання та стратегії, щоб задовольнити всі потреби дітей (великий шрифт, візуальні, кінетичні матеріали тощо);
- встановити чіткі правила щодо справедливого й рівноправного ставлення до інших;
- заохочувати дітей виконувати ролі (які демонструють їхні сильні сторони) у неоднорідних групах для співпраці;
- створити групову (класну) спільноту, засновану на принципах демократії;
- уникати стереотипів і підтримуйте гендерну нейтральність у прикладах і ресурсах;
- активно підтримувати мультикультуралізм на своїх уроках (заняттях) і ресурсах, які ви використовуєте;
- переконатися, що всі здобувачі мають рівний доступ до можливостей, ресурсів й участі, що сприяють зростанню та успіху;
- планувати уроки (заняття), що відобразять різноманіття дітей у вашому класі (групі).

Навчальний кейс 1. Практики формування безпечного, здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища.

Взаємодія вчителя (вихователя) та асистента вчителя (вихователя) із дітьми з особливими освітніми потребами.

Ситуація 1. У класі з інклюзивним навчанням є учень з інтелектуальними труднощами четвертого рівня підтримки.

Чи повинен учитель виділяти час на роботу з цим учнем під час уроку?

Ситуація 2. Дитина з особливими освітніми потребами має соціоадаптаційні труднощі.

Які способи оцінювання найкраще допоможуть учителю визначити рівень успішності з теми?

Ситуація 3. Дитина має порушення зору. До переїзду навчалася у спеціальному закладі й користувалася шрифтом Брайля. За заявою батьків і висновком інклюзивно-ресурсного центру в загальноосвітній школі було організовано інклюзивне навчання.

Чи повинен асистент вчителя володіти шрифтом Брайля для успішної реалізації навчання цієї дитини?

Ситуація 4. Дитина виявляє бажання вчитися. Нерідко таке бажання виливається в дуже інтенсивній допомозі дитині, надаючи яку, педагог витрачає більше часу на цю дитину, ніж на інших.

Чи можна вважати це помилкою планування освітньої діяльності?

Ситуація 5. У класі навчаються учні з інтелектуальними труднощами різного рівня підтримки.

Яку технологію краще обрати вчителю для успішної реалізації індивідуальної освітньої траєкторії?

Ситуація 6. Сильна сторона дитини з поведінковими труднощами — бажання комунікувати з довірливими, однолітками. З іншого боку це створює додаткові труднощі під час виконання самостійних завдань.

Як використати цю перевагу в побудові індивідуальної траєкторії під час навчального заняття?

Навчальний кейс 2. Освітні технології в інклюзивній освіті. Застосування технології навчання без помилок.

Алгоритм взаємодії:

1. Дати школяреві інструкцію.
2. Негайно дати сильну підказку.
3. Щойно учень виконує потрібну дію – дати заохочення.
4. Надається той же попередній фактор в рамках «перехідного блоку», що означає, що дитині дається спроба правильно відреагувати без підказки або після меншої підказки. Тому виконуємо подібне завдання.
5. Поступово зменшуємо інтенсивність підказок.
6. Навичку за заняття вважають засвоєною, якщо 80% спроб виявились вдалими (табл. 1).

Таблиця 1.

Типи підказок

Тип підказки	Визначення	Приклад
FP – повна підказка (фізична)	Повністю спрямовує дитину рукою	Тримати руку дитини у своїй руці і повністю виконувати дію
PP – Часткова підказка	Виконання частини загальної дії	Виконуєте частину дії або підштовхуєте руку до дії
E – Жест	Підказка правильної реакції жестом	Постукування по правильній відповіді, вказівний жест
M – моделювання	Демонстрація того, що учень має зробити	Учитель виконує дію, учень повторює подібну дію
P – Позиційна підказка	Правильна відповідь розташована найближче до дитини	
V – Вербальна підказка	Словесна інструкція	
PV – Часткова вербалізація	Непряме висловлювання, що спонукає до діяльності	Що необхідно зробити?
G – Узагальнення	Дитина самостійно виконує завдання	

Виберіть тип підказки:

Ситуація 1. Дитина з четвертим рівнем підтримки відмовляється виконувати завдання, демонструє девіантну поведінку, тому що має негативний досвід неспішності виконання такої роботи.

Ситуація 2. Працюючи з учнем з особливими освітніми потребами вчитель помітив, що учень проявляє ознаки втоми і завдання за тривалістю часу є складним.

Ситуація 3. Під час самостійної роботи над завданням учень повертається і списує завдання у сусіда.

Ситуація 4. Під час роботи над завданням учень демонструє незрозуміння та незасвоєння понять.

Питання для самоконтролю

1. Порівняйте і знайдіть істотні відмінності в поняттях: «новація», «інновація», «інноваційні технології».

2. Які особливості застосування інноваційних технологій при організації інклюзивного навчання.

3. Наведіть приклади застосування здоров'язберезувальних,

РОЗДІЛ 2.

ВАРІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ

2.1. Тема «ПРОЄКТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

КАЛІНІЧЕНКО І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ГОРБАНЬОВА С. В., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ТОКАРЕНКО Н. М., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: лекція (Л6) – 2 години.

Мета: ознайомити педагогічних працівників із засадами реалізації компетентнісного підходу в інклюзивній освіті; визначити основні принципи універсального дизайну в освіті; розкрити шляхи адаптації та модифікації курикулуму навчального та корекційно-розвивального процесів; сформувати теоретичні та практичні знання, вміння та навички педагога щодо впровадження та реалізації інклюзивного навчання в закладах освіти.

Ключові слова: інклюзивна культура, інклюзивна політика, інклюзивна практика, індивідуальна програма розвитку, індивідуальний навчальний план, індивідуальна програма розвитку.

План

1. Реалізація Закону України «Про освіту» в частині інклюзивного навчання. Адаптація та модифікація курикулуму.
2. Команда психолого-педагогічного супроводу та її роль у здійсненні корекційно-розвиткової роботи та педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами.
3. Використання принципів універсального дизайну та розумного пристосування при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.
4. Реалізація рівнів підтримки дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі.
5. Робота в групах, ситуаційно-рольові вправи.

Основний зміст

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей світу, ґрунтується на тому, що всі діти – цінні й активні члени суспільства. Тому організація освітнього простору повинна будуватися на таких складниках інклюзивного навчання, як інклюзивна культура, інклюзивна політика та інклюзивна практика. Інклюзивна культура несе філософію інклюзивної освіти будується на інклюзивних цінностях та є загальною для всіх співробітників школи. Спосіб упровадження інклюзивної освіти стає відчутним для всіх учасників співтовариства.

Інклюзивна політика повинна відображати інклюзію в усіх шкільних документах, стратегіях та інституційному розвитку. Документи, розроблені школою, мають передбачати чіткі стратегії розвитку дитини та інклюзивного простору, в якому вона знаходиться. Інклюзивне навчання ставить серйозні завдання перед освітньою системою і функціонуванням закладу освіти, мобілізує до злагодженості роботи колективу, удосконалення програм і методів навчання, стимулюючи розвиток компетенції вчителів та інших фахівців. Універсальний дизайн освіти – це підхід, що забезпечує філософську основу для розроблення широкого спектру навчальних продуктів і довідків з урахуванням потреб усіх учнів із самого початку. Це стосується не тільки аспектів освітнього процесу: навчальної програми, навчального плану, оцінювання знань, методів викладання, шкільного дизайну, бібліотеки, спортивних майданчиків, гуртожитків, вебсайтів, інструкцій, але й шляхів реформування публічного управління освітою осіб з особливими потребами.

Принципи універсального дизайну: принцип рівності та доступності середовища для кожного; гнучкість у використанні середовища; простота та інтуїтивність використання незалежно від досвіду, рівня освіти користувачів, мовленнєвого рівня та віку; сприйняття інформації, незважаючи на сенсорні можливості користувачів; терпимість до помилок користувачів – дизайн зменшує можливі наслідки несподіваних і ненавмисних дій; не призводить до втоми – дизайн розраховано на незначні фізичні ресурси користувачів; наявність необхідного простору при різних підходах до навчання, незважаючи на фізичні особливості та мобільність користувача

Для забезпечення ефективного інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП), є необхідним створення таких умов:

- раннє виявлення порушень розвитку і надання психолого-педагогічної допомоги;
- комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини з встановленням особливих освітніх потреб і позитивних сторін розвитку дитини;
- організація та доступність інклюзивної дошкільної освіти, її наступність із шкільною інклюзією; психологічна готовність дитини та її батьків до навчання спільно з однолітками з типовим розвитком;
- тісна співпраця з батьками, консультування батьків щодо розвитку дитини, особливостей методів її виховання і розвитку дитини;

- формування психологічної, когнітивної та методичної компетентності педагогів загальноосвітніх закладів для здійснення фахового супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії;
- створення спеціальних умов в класі, школі;
- підготовка учнів з типовим розвитком до взаємодії з однолітками, які мають ООП;
- психолого-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами командою фахівців: вчителі загальноосвітньої підготовки, асистенти вчителів, корекційні педагоги, медичний персонал, соціальні педагоги, психологи, батьки дитини.

Учитель початкових класів і вчителі-предметники загальноосвітньої підготовки проводять уроки, реалізуючи навчальні цілі, передбачені типовими навчальними програмами, які за потреби можуть бути модифікованими і зазначеними в індивідуальній програмі розвитку; виконують рекомендації корекційного педагога, психолога щодо індивідуального підходу до дитини чи закріплення певних навичок, одержаних на корекційних заняттях. Також, педагогічні працівники забезпечують освітній процес дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та індивідуальної програми розвитку (ІПР); готують інформацію для учасників засідання Команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони та потреби; результати досягнення дитиною цілей, зазначених в ІПР; розробляють індивідуальну програму розвитку в закладі загальної середньої освіти та в закладі дошкільної освіти; надають інформацію батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП.

Асистент вчителя (вихователя): спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; участь в організації освітнього процесу дитини з ООП; участь у розробленні індивідуальної програми розвитку (ІПР); адаптація освітнього середовища; навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП; оцінка спільно з вчителем/вихователем рівня досягнення цілей, передбачених ІПР; підготовка інформації для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб; надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Оцінювання досягнення цілей, які не стосуються академічних дисциплін, відбувається, найчастіше, шляхом спостереження у визначений період. Наприклад, при навчанні учня готуватися самостійно до уроків, вчитель спостерігає чи досяг учень самостійності чи ще потребує допомоги. Відповідно, в разі настання звітної періоду у звіті може бути вказано, що учень досяг зазначеної мети або спостерігається прогрес, але інколи потребує допомоги або, що прогресу в досягненні визначеної мети немає.

Оцінювання академічних навчальних досягнень (компетенцій) учнів з особливими освітніми потребами здійснюється згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів за загальноосвітньою програмою або за адаптованою чи модифікованою навчальною програмою, з урахуванням обсягу

вивченого матеріалу. Тобто, учні оцінюються відповідно до критеріїв загальноосвітніх навчальних програм, з урахуванням критеріїв, що встановлені у їхніх власних індивідуальних навчальних програмах.

Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами можлива через розробку ефективної ІПР: завжди ґрунтується на індивідуальних потребах дитини; є спланованою і дієвою, належно відрегульованою до потреб дитини; дозволяє дитині у повній мірі брати участь у шкільному житті та отримувати якісну освіту; містить рекомендації з організації навчального середовища (адаптацій) відповідно до потреб та можливостей дитини. Успішному втіленню ІПР сприяють кілька концептуальних складників, а саме: зацікавленість команди психолого-педагогічного супроводу та батьків учня з ООП; ретельна оцінка знань, умінь і навичок дитини; реалістичні цілі, що визначені на основі індивідуальних потреб дитини; заплановані заходи з підтримки навчальної діяльності; оцінка та моніторинг навчальних досягнень.

Важливим аспектом інклюзивного навчання є створення інклюзивного освітнього середовища яке відкрите для дітей, різних за соціальним статусом, станом здоров'я, зовнішнім виглядом та дає можливість враховувати та задовольняти їхні освітні потреби.

Н. Б. Крилова розглядає освітнє середовище як частину соціокультурного простору, зону взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів.

С. П. Дерябо подає визначення освітнього середовища через сукупність усіх можливостей для навчання, виховання і розвитку особистості, причому, можливостей як позитивних, так і негативних.

Ю. С. Мануйлов підкреслює зростаюче значення освітнього середовища в розвитку дітей і його тісну взаємодію з навчально-виховною системою. Він дає таке визначення середовища: «... те, посеред чого перебуває суб'єкт, за допомогою чого формується його спосіб життя, що опосередковує його розвиток, і «усереднює» особу. При цьому усереднювати означає типізувати. Бути посередником – означає спонукати, допомагати, дозволяти, породжувати що-небудь. Опосередкувати – означає заломлювати, впливати, в розумінні ушляхетнювати...».

У Законі України «Про освіту» зазначається, що інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. У своєму дослідженні ми розглядаємо дане середовище як сукупність структурних компонентів, що визначають його суть: **курикулум** (адаптація та модифікація структури та змісту навчальних планів, диференціація у стилі, методах навчання та оцінювання); **універсальний дизайн** (фізична доступність, безпека, інформативність, зручність); **матеріально-технічна база** (навчально-матеріальна база: кабінети психологічного розвантаження, сенсорні кімнати, з відповідним обладнанням, різні технічні засоби навчання, включаючи комп'ютер та відеотехніку, засоби наочності для дітей із різними категоріями освітніх потреб) та

навчально-методичний комплекс (медіатека, корекційні засоби навчання);
людський фактор (інклюзивна компетентність педагога).

Принципи створення інклюзивного освітнього середовища:

- природовідповідності освітніх завдань і методів виховання можливостям дітей з особливими освітніми потребами;
- доступності (створення умов для задоволення освітніх потреб кожної дитини);
- діяльності і творчості (організація освітнього процесу, суб'єкти якого, вибирають вид діяльності, що відповідає їхнім здібностям і потребам);
- свободи вибору (кожен учасник освітнього процесу має індивідуальну освітню траєкторію, напрями розвитку через варіативну і багаторівневу структуру простору).

У процесі дослідження розроблено організаційно-педагогічну модель інклюзивного освітнього середовища, яка включає в себе мету, основні принципи та структурні компоненти середовища, особливості взаємодії, які відбуваються навколо дитини з особливими освітніми потребами, та результат, який відображається у формуванні інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів освіти та успішній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство (рис. 1.).

Взаємодія між педагогами та дитиною з особливими освітніми потребами відбувається через психолого-педагогічний супровід і реалізацію корекційно-розвиткових послуг.

У Законі України «Про повну загальну середню освіту» зазначається, що психолого-педагогічний супровід – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачених індивідуальною програмою розвитку, а корекційно-розвиткові послуги - комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Отже, проєктування педагогічної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища є ключовим у забезпеченні якісної організації навчання, соціалізації та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

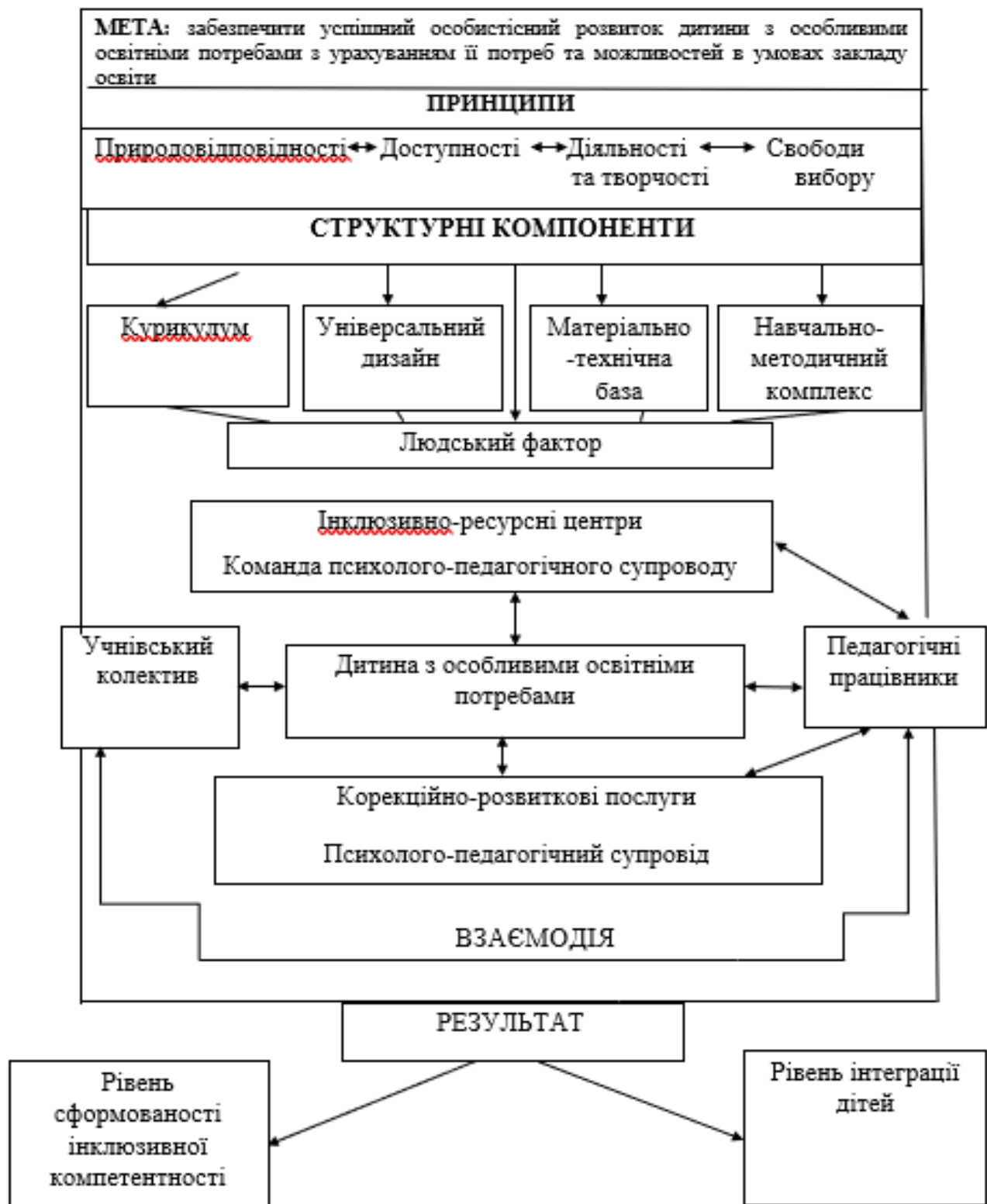

Рис. 1. Організаційно-педагогічна модель інклюзивного освітнього середовища

Тема «ПРОЄКТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

КАЛІНІЧЕНКО І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ГОРБАНЬОВА С. В., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ТОКАРЕНКО Н. М., старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: практична робота (А6) – 2 години.

Основний зміст

Практична діяльність 1. Визначення рівня знань, умінь і навичок учнів з ООП, їхніх можливостей і потреб.

Мета практичної роботи: оволодіти навичками проведення дослідження рівня знань, умінь і навичок учнів, визначення потенційних можливостей, сильних рис особистості та індивідуальних потреб учнів з особливими освітніми потребами.

Практична діяльність 2. Ознайомтеся із психолого-педагогічною характеристикою Іванової Дарини та визначте її основні сильні сторони. Виконайте вправу №1 «Сильні сторони».

Практична діяльність 3. Визначення навчальних цілей для складання індивідуальної навчальної програми.

Мета практичної роботи: оволодіти навичками визначення пріоритетів у навчальних цілях; ознайомитися з принципами цілепокладання; навчитися формулювати навчальні цілі, визначати зміст навчання та способи оцінювання (моніторингу) навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами.

Практична діяльність 4.

Ознайомтеся із психолого-педагогічною характеристикою Іванової Дарини та сформулюйте пріоритетність навчальних цілей для неї.

Виконайте вправу №2 «Визначення цілей».

ХАРАКТЕРИСТИКА УЧНЯ

Прізвище, ім'я, дитини: *Іванова Дарина*Дата складання: *20.09.2023 року, 3 рік навчання в школі*Дата народження: *17.06.2013 (10 років)*

Таблиця 1.

Особливості розвитку

Сфера	Характеристика
1	2
Фізичний розвиток та стан моторики	Фізичний розвиток та стан моторики відповідають нормі.
Когнітивний розвиток	<p>Пам'ять: у Дарини дуже гарна зорова пам'ять. Вона з легкістю запам'ятовує й переказує тексти, якщо вони подаються з додатковим ілюстраціями або супроводжуються піктограмними підказками чи опорними схемами (алгоритмами).</p> <p>Увага: мимовільна, обсяг недостатній. Спостерігається недосконалість гальмівних механізмів, підвищена збудливість. Дарині складно швидко перемикає увагу між навчальними завданнями. При зацікавленні може сконцентрувати увагу у межах 5–6 хвилин. Тобто загальна увага до навчання та продуктивної діяльності нестійка. Дарина швидко втомлюється від завдань, втрачає концентрацію, відволікається.</p> <p>Мислення: недостатній рівень розвитку словесно-логічного мислення проявляється в невмінні самостійно розв'язувати арифметичні задачі. Низький рівень абстрактно-логічного мислення ускладнює засвоєння програмового матеріалу з математики. При виконанні завдань, що вимагають аналізу, порівняння, узагальнення, потребує розгорнутої допомоги педагога. Загальна обізнаність дитини про себе і про навколишній світ відповідає віковим нормам, як і рівень сформованості уявлень про властивості предметів, причинно-наслідкові зв'язки як на теоретичному, так і на предметно-дієвому рівнях.</p>
Мовленнєвий розвиток	<p>Рівень розвитку зв'язного мовлення дівчинки не відповідає програмним вимогам, дитина має труднощі при написанні творчих письмових робіт (творів, переказів). Дарина має навички відбирати необхідні джерела інформації із запропонованих учителем, опрацьовувати їх, але при необхідності словесного пояснення, обґрунтування умовиводів має труднощі (часто відмовляється відповідати, плаче).</p> <p>У писемному мовленні (читання та письмо) часто припускається помилок.</p>

Подовження таблиці 1

1	2
Загальна навчальна діяльність	<p>Дарина найбільше любить уроки природознавства, цікавиться різними тваринами, любить малювати.</p> <p>Дарина не любить працювати самостійно (за виключенням уроків малювання та трудового навчання), лише після докладних пояснень і наведення зразків. Розпочате завдання не завжди доводить до кінця, працездатність низька.</p> <p>Сформованість навчальних навичок низька, у порівнянні з однолітками. Дівчинка може продуктивно і цілеспрямовано працювати невеликий проміжок часу, близько 5–6 хвилин, потім з'являються прояви втоми, зміни характеру і стилю діяльності. Темп роботи повільний, часто відволікається на будь-які зовнішні подразники.</p> <p>Під час навчання дівчинці складно довго сидіти за партою, вона намагається вставати і виконувати завдання стоячи або спираючись на парту. Любить працювати за комп'ютером.</p>
Емоційно-вольова сфера та особистісний розвиток	<p>Дівчинка конфліктна, але на контакт йде легко і невимушено, але любить домінувати, бути першою, завжди вигравати. Не терпить поразок. У таких ситуаціях схильна до бурхливих проявів емоцій: може кричати і плакати, проявляти агресію (штовхає дітей).</p> <p>У спілкуванні з однолітками нестримана, бажає спілкуватися лише на цікаві їй теми, тому часто виникають конфлікти з однокласниками.</p> <p>Взаємовідносини з колективом у Дарини складні, близько товаришує лише з двома дівчатами. Незважаючи на бажання дівчинки подружитися, однокласники її уникають.</p>

Вправа 1 «Сильні сторони»

Запишіть п'ять сильних сторін із характеристики Дарини, на які варто орієнтуватися у роботі.

Відповідь:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Примітка. Потенційні можливості та потреби дитини, в першу чергу, обумовлені особистісними характеристиками учня, глибиною його знань та рівнем сформованості навичок та мотивацією до навчання і пізнання.

Лікарський діагноз ніколи не надає достатньо інформації для визначення та планування індивідуальних потреб дитини.

Зазвичай, діагноз вказує нам тільки на порушення, які виявляються бар'єрами, перешкодами у навчанні. Приклади загальних сильних якостей учнів, на які варто опиратися в роботі: погоджується зі зміною діяльності, розуміє поставлені цілі, вміє працювати в групі, розвинена зорова пам'ять, вміє просити про допомогу, любить допомагати іншим тощо.

Вправа №2 «Визначення цілей»

Сформулюйте пріоритетність навчальних цілей в індивідуальній навчальній програмі Іванової Дарини врахувавши, що потреби учня мають полягати не тільки в оволодінні знаннями та навичками з «академічних дисциплін», а в першу чергу, соціалізації учня, умінням підтримувати спілкування та стосунки з однокласниками, формуванню у нього навичок самостійності, контролю за власною поведінкою.

Відповідь:

- 1.
- 2.
- 3.

Примітка.

У першу чергу, для навчання обираються цілі, що стосуються безпеки життя і здоров'я дитини та оточуючих людей (наприклад, в разі проявів учнем агресивної поведінки).

Наступними за ієрархією є цілі соціальної взаємодії та комунікації, адаптивні навички та навички самостійності, і лише потім увага приділяється формуванню академічних компетенцій.

Цілі показують, що саме і за який проміжок часу має опанувати дитина в межах шкільного навчального року.

Цілі завжди визначаються для кожного предмета або сфери розвитку окремо і, обов'язково мають функціональне спрямування: спілкування та взаємодія, самообслуговування, подолання труднощів у поведінці (шляхом навчання з дотримання правил та соціальної взаємодії), фізичний розвиток, розвиток соціальних навичок, навчання самостійності, самоконтролю та саморегуляції тощо.

2.2. Тема «ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ВПРОВАДЖЕННІ ЗАСАД ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА»

ОЛІЙНИК І. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти, установ.

Форма проведення: лекція (Л7) – 2 години.

Мета: ознайомити педагогічних працівників із особливостями створення здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища нової української школи; опрацювати основні принципи універсального дизайну в освіті; сформувати теоретичні та практичні знання, вміння та навички педагога щодо впровадження та реалізації засад здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти.

Ключові слова: освітнє середовище, безпечне освітнє середовище, інклюзивне освітнє середовище, дружня до дитини школа.

План

1. Нормативно-правова база зі створення безпечного, здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища.
2. Розбудова безпечного середовища в закладі освіти.
3. Складники безпечного та здорового освітнього середовища в НУШ.
4. Принцип універсального дизайну.
5. Особливості здоров'язбережувальної компетентності педагога.

Основний зміст

Створення безпечного, здорового та інклюзивного освітнього середовища, відповідальне ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих є важливими завданнями для всього суспільства. Якісною характеристикою та необхідною умовою будь-якого закладу освіти для його ефективного функціонування є безпека освітнього середовища.

У Національній стратегії створення безпечного та здорового середовища в Новій українській школі (Указ Президента України від 25 травня 2020 року №195/2020) зазначається про необхідність формування безпечних, комфортних і здорових умов навчання в закладах освіти, освітнього середовища.

Середовище школи – це місце, де зустрічаються та взаємодіють не лише учні, вчителі й гості школи, де відбуваються не лише уроки, цікаві зустрічі, свята та концерти, але й лекції та семінари, діють відкриті лабораторії та майстерні у різних галузях науки, мистецтва та технологій.

Учням і педагогам потрібне таке освітнє середовище, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку,

комфорт. Батьки зацікавлені в ефективному освітньому середовищі, а це комфортні та безпечні умови для якісної освіти дітей.

Освітнє середовище має сприяти вихованню та навчанню успішних особистостей, тобто бути комфортним, ефективним і безпечним.

Вітчизняні та зарубіжні науковці й практики трактують освітнє середовище, як частину життєвого, соціального середовища людини, яка виявляється у сукупності всіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку; є певним виховним простором, в якому здійснюється розвиток особистості.

У Законі України «Про освіту» значення поняття «освітнє середовище» конкретизується крізь призму сутності терміна «інклюзивне освітнє середовище» і трактується як «сукупність умов, способів та засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» (п. 13 ст. 1).

Освітнє середовище – це відкритий і дружній до дитини простір, що базується на комунікації та зворотному зв'язку між учасниками освітнього процесу; це місце, куди хочеться йти і в якому приємно бути, адже тут учні почувуються вмотивованими, потрібними і вислуханими. Згідно з Концепцією «Нова українська школа» освітнє середовище має бути безпечним, належати дітям, відображати філософію концепції НУШ, а педагог має бути моделлю бажаної поведінки і ставлення.

Отже, освітнє середовище – це мотивуючий простір для комунікації, співпраці та розвитку усіх учасників освітнього процесу (не лише здобувачів освіти) в особистісному і соціокультурному контексті.

Відсутність єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» зумовлена існуванням різних підходів до розуміння його сутності. Йдеться і про психологічний, і про екологічний, і про інформаційний аспекти цього поняття.

Більшість дослідників визначають безпечне освітнє середовище як стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Дане поняття визначається і в багатьох нормативних документах.

У п. 1 ст. 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» визначено, що безпечне освітнє середовище – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможлиблюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або

агітації, зокрема з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Облаштування освітнього середовища, безпечного та ефективного для кожного учасника освітнього процесу, передбачає створення психологічного комфорту та фізичної безпеки.

Фізичне освітнє середовище – це територія, де здійснюється освітня діяльність: облаштована класна кімната з можливістю варіацій розміщення учнів, навчальні осередки, їх наповнення, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу.

Класна кімната – це місце, де учні проводять половину календарного року. Тому вона має бути цікавою, зручною, комфортною для навчання та відпочинку. Дизайн класної кімнати – це процес, який розпочинається перед початком кожного навчального року і триває протягом усього року.

Облаштувати класні кімнати потрібно до віку, інтересів, потреб і можливостей дітей. Також потрібно активно включати учнів у цей процес. Це сприятиме формуванню дружньої атмосфери, підтримки і поваги один до одного.

У наказі МОН «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» окреслено, що особливістю нової школи є «організація освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини. Із цією метою змінюються просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання».

Облаштування освітнього середовища має відбуватися з максимальним урахуванням потреб і можливостей усіх учасників освітнього процесу.

У закладі освіти має бути створено інклюзивне освітнє середовище з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування (п.2 ст. 25 Закону України «Про освіту»).

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну (ч. 1 п. 28 ст. 1 Закону України «Про освіту»)

Розумне пристосування – це запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій, щоб забезпечити реалізацію особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами (ч. 1 п. 24 ст. 1 Закону України «Про освіту»).

Сучасний заклад освіти передбачає створення освітнього середовища, дружнього до дітей з особливими освітніми потребами. Середовище, яке відповідає основним принципам інклюзивної освіти, рівності та поваги до прав людини.

Є два можливі напрями реалізації цих принципів:

1) застосування принципу універсального дизайну під час проєктування закладу чи його реконструкції;

2) застосування принципу розумного пристосування в уже збудованих приміщеннях.

Принцип універсального дизайну передбачає планування навколишнього середовища таким чином, щоб у ньому було якомога комфортніше усім людям, незалежно від віку та фізичних чи когнітивних можливостей, без необхідності використання допоміжних (адаптивних) засобів. Універсальний дизайн закладу освіти створюється на основі таких принципів: рівності та доступності середовища для кожного, дизайн має бути призначений для використання особами з різними фізичними та когнітивними можливостями; гнучкості у використанні середовища; дизайн пристосовано до потреб і можливостей багатьох осіб (наприклад, різна висота полиць).

В організації освітнього процесу – використання гнучких методів навчання, викладання; пристосування навчального матеріалу, програм до особливостей розвитку дитини; простоти й інтуїтивності використання незалежно від досвіду, освіти користувачів, мовного рівня та віку; сприйняття інформації, незважаючи на сенсорні можливості користувачів (використання світла, кольору, текстури); терпимості до помилок користувачів – дизайн зменшує можливі наслідки несподіваних і ненавмисних дій (наприклад, від пошкодження обладнання, коли небезпечні елементи повністю ізолюються від користувача); зручності – дизайн не призводить до втоми та розраховано на незначні фізичні ресурси користувачів; наявність необхідного розміру і простору при підході, під'їзді, незважаючи на фізичні розміри, стан та мобільність користувача (наприклад, вхід до приміщення школи – один для всіх, але достатньо широкий). Універсальний дизайн не є якимось унікальним стилем. Головне, що все проєктується, виробляється таким, щоб ним змогла скористатися кожна людина.

У психологічно безпечному та ефективному освітньому середовищі можна успішно реалізувати освітню реформу і сформувати випускника НУШ з новим світоглядом і проактивною життєвою позицією.

Питання для самоконтролю

1. Дайте тлумачення термінам: «освітнє середовище», «безпечне освітнє середовище».
2. Що таке безпечна і дружня до дитини школа?
3. Охарактеризуйте ключові якості освітнього середовища.
4. Перерахуйте складові безпечного та здорового освітнього середовища в НУШ.
5. Назвіть принципи універсального дизайну.

Тема «ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ВПРОВАДЖЕННІ ЗАСАД ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА»

ОЛІЙНИК І. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти, установ.

Форма проведення: практичне (А7) – 2 години.

Мета: розвиток професійної компетентності педагогічних працівників із питань створення безпечного, здоров'язбережувального та інклюзивного освітнього середовища нової української школи; створення умов для набуття нового досвіду та його аналізу, застосування нормативно законодавчих документів щодо створення такого середовища.

Ключові слова: психологічна безпека освітнього середовища, екологічна безпека освітнього середовища, інформаційна безпека освітнього середовища, кодекс безпечного освітнього середовища.

План

1. Психологічний, екологічний та інформаційний аспекти поняття «безпека освітнього середовища».
2. Створення психологічного комфорту та фізичної безпеки в НУШ.
3. Чинники, що впливають на безпеку в освітньому середовищі.
4. Кодекс безпечного освітнього середовища (КБОС).

Основний зміст

Розбудова безпечного середовища в закладі освіти. Відсутність єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» зумовлена існуванням різних підходів до розуміння його сутності. Йдеться і про психологічний, і про екологічний, і про інформаційний аспекти цього поняття.

Так, дослідники, які вивчають коло проблем, пов'язаних з питанням *психологічної безпеки освітнього середовища*, вважають, що психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості.

Зокрема, до психотравмуючих ситуацій в освітньому процесі закладу можна віднести:

- конфлікти у стосунках вчитель – учень, учень – учень, учень – батьки тощо;
- проблема адаптації в освітньому середовищі;
- атмосфера конкуренції між однолітками;
- надмірна вимогливість педагогів тощо.

Якщо беремо до уваги екологічний аспект безпеки освітнього середовища, то тут варто звернути увагу на дослідження С. Совгіри, яка під

екологічно безпечним освітнім середовищем розуміє «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи».

Не менш важливим є й **інформаційна частина безпеки освітнього середовища**, яка, на думку Н. Кириленко, через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий, глобальний вплив на особистість. Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище авторка виокремлює:

– відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації;

– неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу тощо.

Отже, **безпечне освітнє середовище** – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу. Дане поняття визначається і в багатьох нормативних документах.

Створення психологічного комфорту та фізичної безпеки

Для успішного розвитку компетентного випускника НУШ вагоме значення має фізичне освітнє середовище.

Фізичне освітнє середовище – це територія, де здійснюється освітня діяльність: облаштована класна кімната з можливістю варіацій розміщення учнів, навчальні осередки, їх наповнення, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу.

Класна кімната – це місце, де учні проводять половину календарного року. Тому вона має бути цікавою, зручною, комфортною для навчання та відпочинку. Дизайн класної кімнати – це процес, який розпочинається перед початком кожного навчального року і триває протягом усього року.

Облаштовувати класні кімнати потрібно до віку, інтересів, потреб і можливостей дітей. Також потрібно активно включати учнів у цей процес. Це сприятиме формуванню дружньої атмосфери, підтримки і поваги один до одного.

Дизайн класу залежить від розміру класної кімнати, кількості, потреб і можливостей дітей, матеріального забезпечення, гнучкості та креативності учителя.

Ознайомтеся з наказом МОН «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» від 23.03.2018 № 283. У ньому окреслено, що особливістю нової школи є «організація освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини».

Із цією метою змінюються просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання».

Що впливає на безпечне освітнє середовище?

На безпеку в освітньому середовищі впливають чинники:

1. Якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).

2. Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

Найчастіше жертвами насильства стають певні категорії дітей. Зокрема, діти, які мають фізичні недоліки, особливості зовнішності та (або) поведінки, низький інтелект і труднощі в навчанні, страждають від хвороб, відчувають страх перед школою, мають погані соціальні навички або не мають досвіду життя в колективі (так звані «домашні діти») тощо.

Для того, щоб унеможливити насильство та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважається насильством, але й про те, як мінімізувати ризики та небезпеки, і в результаті, створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного докільця. А це стає можливим лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів і батьків.

3. Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу. Нерозвиненість системи психологічної допомоги в освітній установі може призвести до неефективного психологічного супроводу дитини, а у педагогів – емоційного вигорання і, як наслідок, спричинити професійну деформацію, що і в першому і в другому випадку створить серйозну загрозу психічному здоров'ю особистості.

4. Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у:

- допомозі та підтримці;
- збереженні та підвищенні її самооцінки;
- пізнанні та діяльності;
- розвитку здібностей і можливостей.

Основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища є особистісно-довірливе спілкування, а його відсутність спричиняє досить негативні наслідки (емоційний дискомфорт, небажання висловлювати свою точку зору, думку, негативне ставлення до себе, втрата особистої гідності, небажання звертатися по допомогу, ігнорування особистих проблем і труднощів оточуючих дітей і дорослих, неуважність до прохань і пропозицій).

Кодекс безпечного освітнього середовища (КБОС)

Тому одним із варіантів компенсувати прогалини, які зустрічаються в системі захисту та безпеки особистості у закладі освіти, є створення та запровадження Кодексу безпечного освітнього середовища. Сьогодні існує позитивний зарубіжний досвід створення у закладах освіти подібних

внутрішніх документів, у яких прописані правила закладу в сфері популяризації безпечного освітнього середовища.

КБОС – це документ закладу освіти, який повинен регулювати всі напрями діяльності закладу щодо порушень прав особистості на безпеку, а також питання її підтримки та втручання в ситуації, коли може виникати загроза її життю, здоров'ю та благополуччю. У ньому мають бути прописані конкретні дії, що стосуються насамперед захисту дітей від різного роду загроз, ризиків під час перебування в закладі освіти, а також чіткі рекомендації щодо забезпечення учням і вчителям комфортних умов життєдіяльності. КБОС передбачає визначення критеріїв фізичної, психологічної, соціальної, інформаційної безпеки учнів, відповідно до яких розробляються конкретні дії, чітко визначаються заходи, процедури, які допоможуть учасникам освітнього процесу у випадках виявлення ризиків і загроз.

Реалізація КБОС стає можливою за умови проведення спеціального навчання (воно може бути внутрішнім, зовнішнім або через мережу Інтернет) для усіх учасників освітнього процесу закладу освіти.

Зокрема, для учителів і батьків навчання передбачає набуття знань і навичок, необхідних для створення та підтримки безпечних умов, нейтралізації тих ризиків і загроз, які можуть виникнути під час освітнього процесу.

Отже, розпочинаючи таке навчання, варто окреслити коло питань, які будуть порушуватись у навчальних програмах з розробки документа закладу.

Підготовка до розробки КБОС не повинна оминати і навчання школярів.

Так, у навчанні школярів варто передбачити теми, спрямовані на розвиток навичок уникнення потенційних небезпек, з якими вони можуть зустрітись як у реальному житті, так і в мережі Інтернет, а також на розвиток навичок подолання труднощів у своєму житті.

Завдання для групової роботи

1. Охарактеризуйте поняття «психологічна безпека освітнього середовища»?
2. Назвіть психотравмуючі ситуації, які прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості.
3. Що таке дизайн класної кімнати і від чого він залежить?
4. Проаналізуйте чинники, що впливають на безпеку в освітньому середовищі.
5. Назвіть основні завдання, які покликаний виконувати Кодекс безпечного освітнього середовища (КБОС) у закладі освіти.
6. Охарактеризуйте дії учасників освітнього процесу, що спрямовані на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти.

2.3. Тема «ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ЧИННИК ПОЗИТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

БЛИК Н. І., професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, доктор педагогічних наук, доцент

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: лекція (Л8) – 2 години.

Мета: розкрити роль емоційно-етичної компетентності педагога як необхідної умови сучасного виховання у контексті вимог Нової української школи; ознайомити із науковим змістом ключових понять означеної теми; окреслити основні аспекти формування емоційно-етичної компетентності педагога, яка виступає показником й одночасно результатом його професійно-особистісної готовності до роботи з учнями; виокремити провідні норми поведінки, погляди й переконання для ефективної педагогічної співдії; довести, що емоційно-етична компетентність педагога може бути основним показником його особистісних якостей, цінностей, спрямовальним чинником його позитивної взаємодії, що базується на суб'єкт-суб'єктних відносинах між учасниками освітнього процесу й є добрим підґрунтям для впровадження у педагогічну діяльність соціально-емоційного та етичного навчання.

Ключові слова: емоційна компетентність, емоційно-етична компетентність, позитивна взаємодія, осмислене емоційне реагування, соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН).

План

1. Узагальнене трактування емоційного інтелекту як комплексу знань, умінь, здібностей особистості.
2. Стратегії саморозвитку емоційного інтелекту Т. Бредбері та Дж. Гривз.
3. Сутнісна характеристика термінів «емоційна компетентність» та «емоційно-етична компетентність особистості» та їхня роль в освітньому процесі.
4. Позитивна взаємодія у професійному середовищі закладу освіти.
5. Роль емоційно-етичної компетентності педагога як необхідної умови сучасного виховання у контексті вимог Нової української школи.
6. Упровадження у педагогічну діяльність соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН).

Основний зміст

1. Узагальнене трактування емоційного інтелекту як комплексу знань, умінь, здібностей особистості.

Сучасні школярі особливо відчутно потребують від педагога високих етичних, моральних якостей і комфортного емоційного інтелекту.

Поняття «емоційний інтелект» (EI) вперше використав Г. Гарднер у своїй монографії «Frames of mind».

Питання про роль EI у сфері професійної діяльності активно обговорюється в літературі. Твердження Д. Гоулмана, згідно з яким когнітивний інтелект (IQ) зумовлює лише 10–30 % професійного успіху, змусило науковців спрямовувати свої дослідження для з'ясування некогнітивних параметрів його детермінації.

Дослідження науковців свідчать, що емоційні здібності навіть компенсують недостатній рівень когнітивних здібностей при оцінці результативних показників професійної діяльності. Цій проблемі присвячена серія монографій, у яких наголошується на важливій ролі EI у сфері самоактуалізації особистості.

Наразі проводиться активна робота щодо створення тренінгових програм, спрямованих на підвищення рівня EI безпосередньо у сфері професійної діяльності. Існують усі теоретичні підстави вважати, що індивідууми з високим рівнем EI схильні відчувати більшу задоволеність самоактуалізацією порівняно з емоційно нерозумними особами, оскільки вони краще регулюють власні емоції, здатні підтримувати доброзичливі стосунки з оточуючими, що уможливорює мінімізацію впливу стресу на робочому місці.

Підкреслимо різноаспектний характер досліджень EI як професійної якості, актуальність формування якої зумовлена особистісно зорієнтованою педагогікою (А. Кочарян, К. Параскевова), як чинника саморегуляції педагогічної діяльності (Н. Александрова), як особистісного ресурсу подолання синдрому вигорання у вчителів (Т. Солодкова), як чинника ефективної професійної діяльності вчителя (М. Голубєва), як складника професійної компетентності вчителя та його неперервної освіти (О. Почтарьова), як чинника акмеологічного розвитку вчителя, що зумовлює продуктивність його професійної діяльності у напрямі гуманізації педагогічної взаємодії (М. Манойлова) та ін.

Аналіз концептуальних підходів до розуміння емоційного інтелекту як професійно важливої якості вчителя дозволяє констатувати різноаспектний характер її досліджень, що вказує на складність цього феномена.

Висловлюючи різні погляди на зміст, структуру та функціональне призначення емоційного інтелекту, вчені одностайні в думці про необхідність його формування в учителя як професійно значущої якості.

2. Стратегії саморозвитку емоційного інтелекту Т. Бредбері та Дж. Грівз.

Т. Бредбері та Дж. Грівз розкрили стратегії саморозвитку емоційного інтелекту: стратегії розвитку емоційного самосприйняття; стратегії оволодіння навичками керування власними емоціями; стратегії підвищення соціальної чутливості; стратегії оволодіння навичками керування взаємовідносинами з оточуючими.

Які ж існують правила, щоб розвивати свою стратегію емоційного самосприйняття?

1. Припиніть сприймати свої почуття як «позитивні» та «негативні».

2. Спостерігайте за хвилювим ефектом дії емоцій.
3. Знаходьте комфорт у дискомфорті.
4. Відчувайте емоції на фізичному рівні.
5. Зрозумійте, хто та що може натиснути на ваші слабкі сторони.
6. Сподивуйтеся за собою пильно, як яструб.
7. Записуйте свої емоції.
8. Не дозволяйте поганому настрою ошукати себе.
9. Не дозволяйте хорошому настрою ошукати себе.
10. Зупиніться і запитайте у себе, чому ви робите ті чи інші вчинки.
11. Завітайте до власних цінностей.
12. Повірте в себе.
13. Відзначайте присутність ваших емоцій в книгах, фільмах і музиці.
14. Шукайте зворотній зв'язок.
15. Зверніть увагу на ознаки стресу, що наближається.

Які ж існують стратегії оволодіння навичками керування власними емоціями?

1. Дихайте правильно.
2. Створіть список емоцій і раціональних пояснень.
3. Заявіть про свої емоції привселюдно.
4. Порахуйте до десяти.
5. Дайте собі час.
6. Поговоріть з експертом у сфері керування собою.
7. Більше посміхайтесь.
8. Виділіть протягом дня час для вирішення проблеми.
9. Контролюйте задачі по роботі над собою.
10. Уявіть собі картину власного успіху.
11. Поліпшіть гігієну сну.
12. Сконцентруйте увагу на свободі, а не на обмеженнях.
13. Зберігайте синхронність.
14. Поговоріть з людиною, яка емоційно не залучена у проблему.
15. Навчіться отримувати цінні уроки зі спілкування з кожною людиною.
16. Залучіть у свій розклад час для психологічного розвантаження.
17. Визнайте, що зміни знаходяться недалеко.

Метою цієї стратегії є підготовка до змін. Проаналізуйте можливі у вашому житті зміни та визначте перспективи, які у вас з'являться через ці зміни. Отже, ви попереджаєте виникнення сильних емоцій: шок, здивування, страх, розчарування тощо, що уможливить раціональніше реагування на виникнення небажаних і неприємних ситуацій.

У чому полягає сутність стратегії підвищення соціальної чутливості?

1. 1. Привітайте людей на ім'я.
2. 2. Спостерігайте за мовою тіла.
3. 3. Візьміть за основу своєчасність.
4. Використовуйте питання «із задньої кишені».
5. Не робіть нотатки під час зібрань.
6. Плануйте вечірки заздалегідь.

7. Наведіть порядок.
8. Живіть «теперішнім».
9. Влаштуйте собі екскурсію закладом освіти протягом 15 хвилин.
10. Знаходьте прояви EQ за переглядом фільмів.
11. Практикуйте мистецтво слухати.
12. Спостерігайте за оточуючими людьми.
13. Зрозумійте правила культурної гри.
14. Влаштуйте випробування на точність.
15. 15. Поставте себе на місце іншого.
16. 16. Намагайтесь побачити загальну картину.
17. Ідентифікуйте настрій, що панує у кімнаті.

Правила стратегії оволодіння навичками керування взаємовідносинами з оточуючими.

1. Будьте відкритим і допитливим.
2. Підвищуйте якість природного стилю спілкування.
3. Уникайте подання двозначних сигналів.
4. Пам'ятайте, що велика справа складається з дрібниць.
5. Правильно сприймайте зворотній зв'язок.
6. Заслугуйте довіру.
7. Застосовуйте політику відкритих дверей.
8. Гнівайтесь цілеспрямовано.
9. Визнайте почуття інших людей.
10. Навчіться ідентифікувати емоції оточуючих у різних ситуаціях.
11. Якщо ви вдячні кому-небудь, продемонструйте це.
12. Поясніть свої рішення, а не просто приймайте їх.
13. Організуйте прямий і конструктивний зворотній зв'язок.
14. Сполучіть ваші наміри з діями.
15. Запропонуйте «ліки» від невдалого спілкування.
16. Керуйте складною бесідою.

Отже, починаючи складну розмову, будьте готові рухатись уперед, уникайте оборонної позиції і залишайтеся відкритими для застосування зазначених стратегій.

3. Сутнісна характеристика термінів «емоційна компетентність» та «емоційно-етична компетентність особистості» та їхня роль в освітньому процесі.

Проаналізуємо актуальні дефініції ключових понять (емоційної та етичної компетентностей) у науковому доробку вчених і встановимо ключові відмінності в їх сутнісних характеристиках.

Аналіз чинних нормативно-регулятивних освітніх документів України свідчить про те, що сучасні вітчизняні реформи зосереджені на питаннях формування емоційно-етичної компетентності особистості здобувачів освіти всіх рівнів і ступенів у процесі впровадження в освітню діяльність стратегічної ідеї Концепції «Нова українська школа».

Важливим чинником, який впливає на професійну успішність сучасного педагога та якість навчально-виховної роботи, є його *емоційна*

компетентність, яка збагачує особистісний досвід і сприяє швидкому аналізу емоціогенних ситуацій, допомагає визначати адекватні дії.

Саме тому, емоційна компетентність та емоційний інтелект мають і повинні виступати аспектом спеціального тренування у закладах неперервної освіти, адже орієнтація у власному емоційному світі, а відтак, й адекватна поведінка дозволяє гармонійно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу та бути професійно ефективним.

Погоджуємося з Г. Брянським, К. Гулей, що в умовах сьогодення недостатньої уваги надається ролі професійної етики для підвищення престижу, зміни статусу тієї чи іншої спільноти, розвитку готовності до праці, всіх сфер суспільного життя. Досягнення цивілізованого стану суспільства немислимо без оволодіння етичними нормами. Проблематика етичної компетентності вчителя відноситься до недостатньо розкритих у педагогічній науці. Серед ключових компетентностей, якими повинен володіти сучасний учитель, етична має пріоритетне значення.

За Л. Хоружою, професійно-педагогічна етика актуальна й затребувана в умовах сучасної освіти і має такі складники:

- притаманність педагогу таких чеснот, як справедливість, чесність, емпатія, любов до дітей тощо;
- вміння застосовувати свої моральні якості і достоїнства із професійними знаннями і вміннями;
- активну налаштованість педагога на самовдосконалення, самоосвіту, самореалізацію;
- орієнтованість на творчу педагогічну взаємодію;
- стійка громадянська позиція;
- педагогічний такт.

Чим же відрізняється емоційна компетентність від етичної компетентності?

Взірцем етичної компетентності прийнято вважати такі здатності педагога:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, основ педагогічної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії;
- закономірності вдосконалення культурних потреб та інтересів;
- здатність до емоційно-етичної рефлексії своєї професійної поведінки;
- уміння аналізувати й передбачати результати і наслідки своїх виховних впливів на учнів;
- майстерність вирішувати конфлікти, розуміти і відчувати почуття та потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками освітнього процесу [там само].

Процес розвитку емоційно-етичної компетентності педагога сам по собі непростий. Визначальним складником у ньому є осягнення методологічних основ професійно-педагогічної етики. Осмислення і сприйняття цих підходів дає змогу зрозуміти змістове ядро педагогічного ідеалу, розроблене відомими вченими минулих часів.

Важливість і необхідність формування емоційно-етичної компетентності педагога представлені у наукових працях і методичних розробках сучасних учених: І. Бега, В. Гриньової, К. Гулей, К. Журби, І. Зязюна, В. Радула, О. Савченко, О. Сухомлинської, Л. Хоружої. Серед зарубіжних науковців, які досліджували цю проблему, варто звернутися до творів Т. Грегорі, А. Маслоу, К. Роджерса, Дж. Равена. Більшість дослідників переконані, що професійна етика педагога набувається в результаті цілеспрямованого формування й самовдосконалення, розвивається в сукупності з іншими характеристиками особистості.

Саме тому формування емоційно-етичної компетентності вчителя є досить актуальним завданням сьогодення. У психолого-педагогічній літературі проблема формування емоційно-етичної компетентності педагога має багатоаспектне теоретичне трактування.

За С. Гречаник, Н. Гречаник, процес формування та розвитку емоційно-етичної компетентності особистості має ґрунтуватися на глибокому засвоєнні етичних знань, опануванні відповідних умінь, навичок, усвідомленні морально-етичних цінностей, норм моралі та етики, сформованих рис характеру та професійної спрямованості особистості.

Професійний стандарт учителя визначає п'ять трудових функцій педагога: навчання учнів предметів (інтегрованих курсів); партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу; участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища; управління освітнім процесом; неперервний професійний розвиток.

Емоційно-етична професійна компетентність віднесена стандартом до тих, якими має володіти учитель у межах трудової функції «партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу».

Отже, набуття і розвиток емоційно-етичної компетентності є необхідним складником професійної підготовки і підвищення кваліфікації сучасного вчительства.

Емоційно-етична компетентність включає:

- здатність усвідомлювати особисті відчуття й почуття, управляти власними емоційними станами;
- знання про типи та інтенсивність емоцій, причини їх виникнення;
- уміння усвідомлювати і конструктивно реагувати на прояви емоцій без осуду, скеровувати та підтримувати увагу в процесі педагогічної діяльності.

І. Репко, М. Лєдок, узагальнивши думки педагогів минулого та сьогодення, дійшли висновку, що емоційно-етична компетентність учителя вивчає особливості педагогічної моралі, специфіку реалізації її загальних принципів, розкриває її функції, специфіку, зміст принципів і етичних категорій. Предметом емоційно-етичної компетентності є закономірності прояву моралі в свідомості, поведінці, відносинах і діяльності педагога. Крім того, зазначена компетентність вивчає характер моральної діяльності вчителя та моральних відносин у професійному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, що становить собою сукупність відпрацьованих у педагогічному середовищі специфічних правил спілкування та манер поведінки.

Я. Мозгова зазначає, що для формування здатності взаємодіяти з

учасниками освітнього процесу на партнерських засадах, створювати умови для зростання особистості учня, навичок всебічної підтримки важливо звертатися до досвіду провідних європейських країн. Наприклад, вивчення досвіду Фінляндії допоможе українському вчителю дізнатися більше про поняття «благополуччя» (well-being). У фінській школі визначається компетентність благополуччя як базова: «Благополуччя сприяє навчанню».

Отже, в обґрунтуванні досліджуваного феномену «емоційно-етична компетентність особистості» спираємося на узагальнене трактування емоційного інтелекту як комплексу знань, умінь, здібностей особистості ідентифікувати та розрізняти емоції, розуміти їх і керувати власними емоціями й інших, а також на розуміння емоційної компетентності у площині динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність людини успішно соціалізуватись.

4. Позитивна взаємодія у професійному середовищі закладу освіти.

Педагогічна діяльність – це, перш за все, процес творення взаємин. Адже, сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу відбувається через налагодження стосунків педагога з учнівським колективом, їх спілкування та взаємодію.

Окрім того, емоційно насичене навчання викликає захоплення, сприяє запам'ятовуванню матеріалу, є важливим чинником розвитку здібностей. Радість творчості, почуття задоволення від напруженої інтелектуальної праці, емоційна насолода цим процесом підвищують розумовий тонус учня, мобілізують його сили, допомагають долати перешкоди.

Згідно з науковими дослідженнями вміння педагога створити на уроці простір інтересу й радості підвищує працездатність учнів на 30–40%.

На переконання Г. Гарднера, люди, які добре відчують і розуміють свої емоції та спроможні розуміти інших людей, усвідомлювати мотиви їхньої діяльності, неупереджено ставитися до їхньої роботи, можуть легко й ефективно налагоджувати *позитивну взаємодію*.

Від педагога вимагається не тільки добре знайти свій предмет, методи викладання, а й бути підготовленими до продуктивної комунікації, емоційно розумної поведінки, позитивної взаємодії, володіти способами самозбереження психічного здоров'я та профілактики «професійного вигорання».

Позитивну взаємодію розглядаємо як процес налагодження і підтримки стосунків на засадах співпраці, спрямованості на пошук згоди й порозуміння у різних комунікативних ситуаціях, зокрема, конфліктних.

Емоційно компетентного педагога учні наділяють «емоційною референтністю», тобто він стає для них не тільки значущим іншим, до якого можна звертатися за інформацією та підтримкою, а й зразком для наслідування емоційно доцільної поведінки.

Уміння позитивно взаємодіяти – це мистецтво слухати і чути, бачити і відчувати, розуміти співрозмовника і доносити до нього свої думки, конструктивно вирішувати комунікативні завдання, досягати позитивних результатів у сумісній діяльності.

Одним із чинників позитивної взаємодії вчителя й учня є емоційна компетентність педагога. Категорію «емоційна компетентність педагога» розглядаємо як його здатність управляти власними емоційними реакціями у звичних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності.

Вдосконалення емоційної компетентності педагога передбачає оволодіння базовими емоційними вміннями, формування переконань і цінностей емоційно компетентної людини, а також психологічної готовності до усвідомленого емоційного реагування. На відміну від неусвідомленого, усвідомлене емоційне реагування – це вміння людини обирати доцільну емоційну реакцію залежно від комунікативної ситуації та конструктивно реалізувати її в діях, поведінці, вчинках. При усвідомленому емоційному реагуванні людина вміє витримати паузу, подумати («Якщо я так відреагую, якими будуть наслідки?», «Як мені відреагувати, щоб вирішити ситуацію, зберегти стосунки, домогтися бажаного?»), обрати емоційно доцільну реакцію та реалізувати її в поведінці.

Критеріями усвідомленого емоційного реагування вважаємо: адекватність поведінки ситуації; владнання ситуації чи задоволення потреби, що викликали емоцію; збереження рівноваги чи зменшення інтенсивності негативних переживань; розвиток стосунків.

Які ж існують принципи та переконання в основі позитивної взаємодії?

1. *Фокус уваги на цінностях.* Уміння налагоджувати позитивну взаємодію базується на толерантності, повазі, розумінні, довірі, чуйності і формується на основі цінностей, переконань, життєвої філософії.

Саме у цінностях відображається розуміння людиною реальності, переконання щодо довкілля й самого себе. Лише усвідомлюючи та шануючи власні цінності, – розуміємо і визнаємо унікальність внутрішнього світу і цінності інших людей. Адже кожна людина є особливою, зі своїми поглядами на життя, культурою, вихованням, характером, здібностями, життєвим досвідом тощо. Розуміння й визнання цих відмінностей є основою толерантного сприйняття людей (з їх чеснотами й недоліками) і поваги до них. Коли в основу взаємодії співрозмовників покладено духовні й загальнолюдські цінності, – між ними налагоджується порозуміння і згода.

2. *Відповідальність.* Кожна людина творить власне життя і є відповідальною за свої думки, емоційне реагування, вчинки, поведінку, стосунки, благополуччя, професійні досягнення, життя загалом. В основі позитивної взаємодії – позиція персональної відповідальності. Екологію спілкування забезпечують усі учасники взаємодії і відповідальність за її результат розподіляється також між ними. Адекватно оцінюючи ситуацію і взявши персональну відповідальність за те, що відбувається, є можливість вирішити її без звинувачення, образ і агресії, знайти прийнятний для всіх спосіб вирішення ситуації. Коли відчуваємо себе відповідальними, усвідомлюючи при цьому, що не можемо задовольняти свої потреби коштом інших, свідомо щось робимо для покращення різних сфер життя.

Недотримання принципу відповідального ставлення до життя, стосунків загрожує неприємними несподіванками, які, з великою ймовірністю, спричиняють конфлікти, дистрес.

3. *Позитивне налаштування* щодо себе, інших людей, довкілля; спрямованість на співпрацю. Світ навколо нас є таким, яким є. Значно важливіше для нас самих те, як ми цей світ сприймаємо, які думки й емоції переважають: позитивні чи негативні. Людина створює навколо себе сприятливий для взаємодії й взаєморозуміння простір тоді, коли сама перебуває у стані внутрішнього психологічного благополуччя. Само по собі ставлення до учня / студента з повагою, як до цілісної і дієздатної особистості незалежно від історії його життя, розкриває його силу і найкращі якості, з великою ймовірністю викликає позитивний відгук із його боку. Атмосфера, в якій людина спілкується без страху бути осміяною, приниженою, відкинутою; де на помилках вчаться, набувають досвід і зростають, – відкриває можливості повноцінної реалізації потенціалу. Для педагога важливо вміти управляти собою, своїм емоційним станом, зберегти внутрішню рівновагу й позитивне налаштування незалежно від того, що відбувається всередині чи зовні.

4. *Усвідомленість процесу взаємодії*. Із зовнішнього і внутрішнього світу особистості до мозку постійно надходить інформація. Принцип усвідомленості полягає в присутності «тут і тепер», спостережливості до того, що відбувається всередині себе й навколо. «Відчуття своєї присутності, сили теперішнього моменту й повноти Буття, занурення у те, що відбувається «зараз», – збільшує можливості діяти. Позитивна взаємодія є завжди усвідомленою, що означає зосередженість на цьому процесі, уважність до співрозмовника, його емоційного стану й потреб, уважне слухання, щире і конкретне висловлення своїх думок, осмислені дії.

5. *Пошук «золотої середини»*, відчуття міри і такту. Інтуїтивно більшість людей відчувають «золоту середину» у поведінці, яка забезпечує найсприятливішу атмосферу в комунікативних ситуаціях. «Золотою серединою» між агресивною і пасивною є асертивна поведінка. Асертивна особистість завжди відчуває, коли її поведінка буде недоречною, і може утримати себе від некерованого сплеску емоцій, бере на себе відповідальність за власний емоційний стан. За своєю суттю асертивність – це філософія особистої відповідальності.

6. *Відкритість змінам*. Початок нових справ, досягнення бажаного або вирішення професійних завдань пов'язано з внесенням змін, навіть, із ризиком. Часто бажання щось змінити на краще супроводжується страхом, що не вийде. Невпевненість, тривога у незнайомих ситуаціях, умовах невизначеності є нормальним явищем. З іншого боку, постійний страх невідомого, тривога про те, що може щось статися; боязнь припуститися помилки не тільки з'їдають позитивні емоції, а й зачиняють двері до позитивних змін.

Будучи психологічно готовими до несподіваних поворотів подій, тим самим налаштовуємося бути гнучкими у реагуванні на зовнішні зміни. Довіра до процесу життя, його проживання без очікування неприємностей, визнання подій, що відбуваються, внутрішні установки на кшталт «Усе, що відбувається, має сенс і є закономірним», уміння отримувати досвід із ситуацій, що трапляються, «вчитися на помилках», – дає відчуття безпеки, підтримки, впевненості, послаблює неприємні переживання. Завдяки змінам відбувається набуття досвіду, розвиток, удосконалення особистості.

7. *Вдячність*. Почуття подяки має велику силу творити і змінювати життя на краще, поліпшувати стосунки. Уміння знаходити позитивні моменти навіть у складних ситуаціях; радіти простим речам, цінувати те, що є, й бути вдячними долі навіть за найменші подарунки й досягнення є основою благополуччя. По-справжньому щасливі люди є вдячними. Це так просто і так складно водночас.

Реалізація запропонованих принципів у професійних і життєвих ситуаціях сприятиме не лише конструктивним особистісним змінам, а й налагодженню позитивних взаємин у професійному середовищі, поліпшенню якості навчання.

5. Роль емоційно-етичної компетентності педагога як необхідної умови сучасного виховання у контексті вимог Нової української школи.

Категорію «емоційна компетентність педагога-майстра» розглядаємо як його здатність управляти власними емоційними реакціями у звичних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності.

Звертаємо особливу увагу на розвиток емоційної компетентності педагогів-майстрів, досягнення осмисленої гнучкості в управлінні власними емоційними реакціями та інших, що дозволяє усвідомлено рухатися у світі емоційного вибору, а також розвивати внутрішньоособистісні та міжособистісні емоційні компетенції.

У свою чергу, використання технології школи-родини – це реалізація нового типу мислення, мікроклімату між головними учасниками освітнього процесу: дитиною, батьками і вчителями, новий підхід до освіти. Її мета – навчити і виховати колектив свідомих громадян держави, розвиваючи цілісну особистість європейського гатунку на засадах українознавства як суми знань про націю і народ, забезпечуючи громадянську освіту кожному.

Переорієнтація сучасної фахової освіти на європейські стандарти передбачає підготовку компетентного фахівця, що вимагає якісних змін і нових концептуальних підходів у підвищенні кваліфікації педагогічних працівників, здатних максимально реалізовувати свій професійний потенціал в умовах ринкової конкуренції.

Орієнтація в освітньому процесі на особистість дитини як на найвищу цінність зумовлює необхідність формування в учителів *емоційно-етичної компетентності*, що включає знання й уміння в галузі педагогічної етики, морально-вольові якості, моральні настанови й цінності.

Адаптація практики благополуччя в українській школі може стати запорукою відновлення психічного стану дітей після належного вивчення й адаптації науковцями-педагогами.

Як результат, виокремимо ключові тези:

1. Необхідне оновлення змісту програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти у формальній і неформальній освіті задля забезпечення формування емоційно-етичної та психологічної компетентностей.

2. Саме емоційно-етична та психологічна компетентності є наразі ключовими для української школи, адже вони є запорукою ментального відновлення дітей.

3. Найявний закордонний досвід має бути детально вивчений та імплементований у школах України з метою формування емоційно безпечного середовища. Усі зазначені тези можуть стати поштовхом для розвитку педагогічної думки в Україні.

Викликає інтерес програма курсу для педагогічних працівників «*Основи емоційно-етичної компетентності вчителя*», яку розробили О. Педько, О. Трухан.

Мета курсу: формування готовності педагогічних працівників здійснювати трудову функцію «партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу» у відповідності до професійного стандарту за професією вчителя.

Завдання курсу:

1) *сформувати систему уявлень щодо розуміння:* сутності феноменів «емоційний інтелект», «партнерська взаємодія», «етична компетентність»; принципів і механізмів реалізації партнерської взаємодії (здатність усвідомлювати особисті відчуття й почуття, управляти власними емоційними станами, здатність до усвідомленої, конструктивної та екологічної взаємодії з учасниками освітнього процесу та в локальних спільнотах, здатність усвідомлювати і цінувати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі);

2) *розвинути технологічні вміння:* реалізовувати партнерську взаємодію у професійній діяльності; створювати емоційно комфортний освітній простір; підтримувати і розвивати соціальну партнерську взаємодію між учасниками освітнього процесу на основі етичних цінностей.

Отже, під час проведення такого тренінгу учасники отримають практичні та теоретичні вміння та навички, а саме: буде розширено усвідомлення складників емоційно-етичної компетентності педагога; сформовано мотиваційні настанови до професійної діяльності на основі розвинутої емоційної грамотності; вдосконалено навички емоційної саморегуляції; актуалізовано цінність етичної взаємодії учасників освітнього процесу та спільнот.

6. Упровадження у педагогічну діяльність соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН).

За останні роки проведено численні міжнародні спостереження й дослідження щодо основ особистісного розвитку людини, її життєвої стійкості, здатності володіти собою за будь-яких обставин, уміння спілкуватися, брати відповідальність на себе і працювати в команді.

При розробленні Концепції «Нова українська школа» і прийнятті Закону України «Про освіту» у 2017 році ці аргументи було враховано і серед вагомих завдань реформування освіти зроблено акцент на розвитку згаданих м'яких навичок і компетентностей, які передбачають не тільки знання, а й уміння їх застосовувати, а також вироблення ставлень на основі цінностей. Таке амбітне і складне завдання успішні освітні системи реалізують через *соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН)*.

Проте в Україні й досі не існувало системного підходу в освіті щодо застосування такого навчання і виховання.

Програма «Соціально-емоційне та етичне навчання» – це інструмент розвитку м'яких навичок або «soft skills», як-от: уміння комунікувати, співпереживати собі й іншим, керувати своїми емоціями, працювати в команді, креативно й критично мислити, вести за собою і виважено йти за лідерами тощо.

Таке навчання і виховання розвиває в учнівства усвідомленість, співпереживання та залученість. На практиці це – набір вправ, які можна інтегрувати в урок або проводити як окреме виховне заняття.

В аналітичному огляді «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» зазначено, що «один із позитивних результатів у країнах, де програма впроваджується кілька років, – це те, що діти використовують ці навички щодня. Вони навчилися регулювати власну поведінку, керувати своїми емоціями, приязно і ввічливо формулювати свою думку, толерантно спілкуватися і співдіяти з ровесниками».

За О. Лядобрук, емоційно-етична компетентність вихователя може бути основним показником його особистісних якостей, цінностей, спрямовуючим чинником його позитивної взаємодії, що базується на суб'єкт-суб'єктних відносинах між учасниками освітнього процесу і є добрим підґрунтям для впровадження у педагогічну діяльність вправ за програмою СЕЕН (соціально-емоційне та етичне навчання).

Відомо, що молодші школярі постійно відчують емоційну залежність.

Учні говорять, що їм постійно говорять: «Кричати недобре», «Битися недобре». За свідченням учнів, вони не занурюються у причини такої поведінки, а саме звідки беруться такі негативні емоції, чому дитина хоче когось вдарити, чому вона сердиться.

Вправи за програмою СЕЕН допомагають учасникам освітнього процесу зрозуміти, які емоції виникають і чому. Фактично модель програми побудована так, що дає змогу через поступовий рух накопичувати нові гнучкі навички. Це відбувається через так звані навчальні досвіди або уроки. Є дуже багато творчого самовираження, проєктних форм роботи та інших речей, які підштовхують, аби отримати втілене розуміння. Це – не теоретична програма, вона має наукове підґрунтя. І вона насамперед про відкриття учнів і педагогів, які вони отримують під час цих навчальних досвідів/занять.

Така структура уроку відрізняється від традиційної й дає дітям можливість не тільки засвоювати нову інформацію ззовні, а й дізнаватися більше про себе. Дізнаватися, як реагує їхнє тіло, які емоції виникають на ті чи інші речі. Діти вчаться розуміти і знати самих себе.

У кожному розділі програми СЕЕН є лист для батьків із короткою інформацією про те, що саме діти будуть вчити на уроках (заняттях), інтерактивні вправи й опитування.

Листи – один зі способів залучити батьків і дати їм зрозуміти, що відбувається. Також батьків зацікавлюють, даючи дітям завдання обговорити із ними щось або створити разом проєкт чи інше спільне завдання.

Емоційно-етичний розвиток педагога є постійним процесом особистісно-професійного зростання. Він передбачає підвищення його рівня моральної свідомості, здійснення професійної рефлексії та формування системи

ставлень до суб'єктів освітнього процесу відповідно до норм і правил педагогічної етики і є добрим підґрунтям для впровадження у педагогічну діяльність вправ за програмою СЕЕН.

Отже, освітня реформа України спрямована на гармонійний розвиток особистості учасника освітнього процесу у складних умовах нашого суспільства, залежить від кількох складників, провідним серед яких є сам педагог.

Гуманістичне спрямування педагогічної взаємодії, спрямованість на учня, добре розвинуті вміння спілкуватися, педагогічний такт – ключові чинники, що впливають на процес становлення особистості учня.

Емоційно-етична компетентність педагога – це сформовані професійні вміння у царині етики, а також виховані, виплекані його особистісні якості, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, проведення професійної рефлексії.

Відомо, що слабка сформованість емоційно-етичної компетентності вчителя призводить до етико-педагогічних помилок у його педагогічній діяльності.

Тому формування емоційно-етично компетентного педагога вважається соціально значущим завданням, від вирішення якого залежить успіх гуманізації системи освіти, підвищення загальної культури у суспільстві та перспективи розвитку сучасної людини.

Питання для самоконтролю

1. Як контролювати свій емоційний стан, який виникає у процесі спілкування?
2. У чому полягає необхідність формування в учителів емоційно-етичної компетентності?
3. Які ж існують принципи та переконання в основі позитивної взаємодії?
4. Використання технології школи-родини у закладах дошкільної, загальної середньої освіти.
5. Схарактеризуйте соціально-емоційне та етичне навчання як інструмент розвитку «soft skills».

Тема «ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ЧИННИК ПОЗИТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

БІЛИК Н. І., професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, доктор педагогічних наук, доцент

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: практичне заняття (А8) – 2 години.

Мета: розглянути емоційний інтелект як ментальну здібність особистості; виявити рівень емоційного інтелекту вчителів за тестами Гренвілл Стенлі Холла; розглянути ситуації щодо емоційної та емоційно-етичної компетентностей педагога-майстра; опрацювати визначені навчальні кейси; опрацювати анкети-тести для педагогів.

Ключові слова: емоційна компетентність, емоційно-етична компетентність, педагогічна етика, етика спілкування, етична компетентність, позитивна взаємодія, самооцінка.

План

1. Емоційний інтелект як ментальна здібність особистості.
2. Діагностика «емоційного інтелекту» за Гренвілл Стенлі Холл.
3. Розгляд ситуацій «Емоційна компетентність педагога-майстра», «Емоційно-етична компетентність педагога».
4. Експрес-діагностика визначення самооцінки (вправа «Сходишки»); самопрезентація себе (вправа-криголам «Знайомство»).
5. Виокремлення позитивних емоцій з-поміж інших (вправа «Коробка щастя»).
6. Як допомогти дитині визначитися зі ставленням до самої себе (вправа «Автопортрет»).

Основний зміст

Навчальний кейс 1. Діагностика «емоційного інтелекту» за Гренвілл Стенлі Холл.

Розгляд ситуацій.

Ситуація 1. Емоційна компетентність педагога-майстра – здатність управляти власними емоційними реакціями у звичних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності.

1. Педагогічна етика.
2. Етика спілкування.
3. Етична компетентність.
4. Формування етичної компетентності педагога як складного, динамічного, багатогранного і багатофакторного явища.

Ситуація 2. Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії у професійному середовищі.

1. Позитивна взаємодія:

- 1) уміння позитивно взаємодіяти;
- 2) принципи позитивної взаємодії:
  - фокус уваги на цінностях;
  - відповідальність;
  - позитивне налаштування щодо себе, інших людей, довкілля;
  - спрямованість на співпрацю;
  - усвідомленість процесу взаємодії;
  - пошук «золотої середини», відчуття міри і такту;
  - відкритість змінам;
  - вдячність.

Навчальний кейс 2. Експрес-діагностика визначення самооцінки (вправа «Сходинки»).

Навчальний кейс 3. Самопрезентація себе (вправа-криголам «Знайомство»).

Навчальний кейс 4. Виокремлення позитивних емоцій з-поміж інших (вправа «Коробка щастя»).

Анкета-тести для педагогів: «Чи вмієте ви слухати?»; «Чи хочете ви перевірити, що про вас думають учні?».

Анкета -1 для педагогів «Чи вмієте ви слухати ?»

Інструкція. За допомогою відповідей на запитання визначте, наскільки добре ви вмієте слухати співрозмовника. Дайте оцінку в балах: завжди – 4 бали, часто – 3, іноді – 2, ніколи – 1.

1. Чи даєте ви співрозмовнику можливість висловитись?
2. Чи звертаєте увагу на підтекст висловлення?
3. Чи намагаєтесь запам'ятати почуте?
4. Чи звертаєте увагу на головне в повідомленні?
5. Слухаючи, чи намагаєтесь ви зберегти в пам'яті основні факти?
6. Чи звертаєте ви увагу співрозмовника на висновки з його повідомлення?
7. Чи придушуете ви своє бажання ухилитись від неприємних питань?
8. Чи втримується від роздратування, коли чуєте протилежну думку?
9. Чи намагаєтесь ви утримати увагу на словах співрозмовника?
10. Чи охоче розмовляють з вами?

Оброблення результатів. Підрахуйте суму балів.

32 і більше – відмінно,

27–31 – добре,

22–26 – посередньо,

менше 22 балів – вам треба потренуватися слухати співрозмовника.

Анкета-2 для педагогів «Чи хочете ви перевірити, що про вас думають учні?»

Інструкція. Перевірте своє вміння слухати та чути їх. Чесно відповідати на такі запитання (так чи ні).

1. Чи переконують мої вчинки та поведінка учнів у тому, що мене насправді цікавить зміст їхніх висловлювань, що мені цікаво вести з ними розмову; чи не роблю я вигляд, що дуже зайнятий, коли вони бажають поспілкуватися зі мною?

2. Чи відкладаю інші справи, коли учень відповідає (починає відповідь)?

3. Чи дивлюсь я в очі учневі, коли він розмовляє зі мною?

4. Чи підтверджую я мімікою, жестом, поглядом, рухом, що уважно слухаю, коли учень звертається до мене із запитанням?

5. Чи підтверджують мої репліки, запитання, кивання головою, що я слухаю учня зацікавлено; чи граю я в «інтерес» тоді, коли знаю, «що скаже» мені учень, задовго до того, як він почне говорити?

6. Чи не перериваю я учня під час звернення до мене або у процесі його відповіді?

7. Чи не різко я перериваю учня, якщо зміст розмови мене дратує?

8. Чи можу я сказати, що сучасний убогий сленг молоді мені добре знайомий і я борюся з ним постійно, оскільки моя мова - взірець точних і влучних висловлювань, які не ображають нікого своєю «сірістю», шаблонністю, убогістю?

9. Чи приділяю я належну увагу кожному учневі?

Дев'ять відповідей «так» означають, що ви не тільки вербально доводите своїм 150 учням, як важливо вміти слухати та чути, а й власними діями – діями вихованої людини – навчаєте їх цього.

2.4. Тема «РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА. ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ»

МАСЛОВА В.А., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти.

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: лекція (Л9) – 2 години.

Мета: ознайомити педагогічних працівників з поняттям «емоційне благополуччя», «саморегуляція», «копінг-стратегії», надати уявлення про вплив емоцій на самоефективність; навчити розпізнавати емоції й почуття; аналізувати дії, що впливають на емоційний стан. Надати практичний кейс щодо сучасних технік і прийомів саморегуляції емоційних станів.

Ключові слова: копінг-стратегії, емоційне благополуччя, саморегуляція, емоції, почуття.

План

1. Визначення емоційного благополуччя особистості.
2. Копінг-стратегії. Взаємозв'язок життестійкості, копінг-стратегій і психологічного благополуччя.
3. Схема роботи з емоціями: емоції, розпізнавання, диференціація, усвідомлення, визнання.

Основний зміст

Нові умови організації та здійснення освітнього процесу актуалізували потребу оволодіння педагогом навичками емоційної саморегуляції з метою забезпечення власного емоційного благополуччя та створення психологічної безпеки освітнього середовища. Саме завдяки емоційній саморегуляції в складних умовах роботи педагог може зберегти й підвищити ефективність своєї професійної діяльності.

У наукових дослідженнях поняття емоційного благополуччя наразі асоціюється із психологічним здоров'ям, благополуччям людини. Емоційне благополуччя також може розглядатися в контексті значення емоцій у житті людини, функцій, які вони виконують. Емоційне благополуччя людини пов'язане як із характером пережитих емоцій, так і з можливістю й умінням ці емоції висловлювати.

Отже, можемо говорити про те, що емоційне благополуччя – це показник успішності емоційної регуляції людини, показник того, наскільки ефективно та повноцінно емоції можуть виконувати свої функції у житті окремого індивіда. Також емоційне благополуччя може розглядатись як невід'ємна частина психологічного благополуччя особистості в цілому.

Емоційне благополуччя – це показник успішності емоційної регуляції людини, показник того, наскільки ефективно та повноцінно емоції можуть виконувати свої функції у житті окремого індивіда. У такому випадку емоційне

благополуччя – інтегральна характеристика (інтегральне переживання), де сконцентровані почуття, зумовлені успішним (або неуспішним) функціонуванням усіх сторін особистості.

Емоційно врівноважена, емоційно компетентна особистість здатна самомотивувати себе, перебувати у злагоді із собою, здатна розуміти свій емоційний світ та оточуючих, вдумливо підходити до розв'язування життєвих труднощів. Згідно з визначенням Д. Гоулмана, емоційна компетентність – це здатність усвідомлювати і визнавати власні почуття і почуття інших для самомотивації, управління власними емоціями і стосунками з іншими. На думку вченого, емоційна компетентність включає два складники: особистісну компетентність – управління собою (розуміння себе, саморегуляцію та мотивацію) і соціальну компетентність – встановлення взаємовідносин, що забезпечує емпатія та соціальні навички.

У загальному вигляді емоційна компетентність визначається як конструкт, що відображає емоційну зрілість й узагальнює емоційні, інтелектуальні та регулятивні складники психіки, залучені до процесу досягнення професійних та особистісних цілей, як здатність особистості щодо оптимальної координації між емоціями і цілеспрямованою поведінкою. Емоційна компетентність – це готовність і здатність усвідомлювати власні емоції, вміти визначати, яку емоцію відчуваєш на цей момент та з яких базових емоцій складається складна емоція; вміти управляти своїми емоціями, визначати джерело і причину їх виникнення, ступінь корисності, змінювати інтенсивність емоцій, змінювати їх на інші; усвідомлення емоцій інших людей, визначення емоційних станів за вербальними і невербальними ознаками; управління емоціями інших людей, цілеспрямована дія на їхні емоції; а також адекватне вираження емоцій (рефлексія, емпатія, саморегуляція, експресивність).

Розуміння психологічної сутності та ролі емоцій у житті людини, психофізіологічних механізмів їх виникнення та способів і методів регуляції є важливим складником загальної компетентності сучасного фахівця як зрілої особистості.

Саморегуляція розглядається як внутрішня цілеспрямована активність людини, що реалізується коштом інтегративності психічних процесів, які діють через самомоніторинг та самоорганізацію людини і забезпечують єдність соціальних і психічних проявів свідомості та самосвідомості особистості. Емоційна саморегуляція полягає у системі розумових і вольових дій, спрямованих або на активізацію емоційних процесів, або на їх гальмування, стабілізацію. Це дає можливість людині ефективніше управляти своїм емоційним станом та адекватно поводитися в умовах стресогенної ситуації відповідно до прийнятих в суспільстві морально-етичних норм.

Емоційна регуляція включає два компоненти: внутрішню емоційну регуляцію (саморегуляція інтенсивності, тривалості прояву емоцій) та зовнішню емоційну регуляцію (контроль експресії).

Емоційна саморегуляція особистості має три рівні:

- 1) несвідома емоційна саморегуляція;
- 2) свідомі вольові емоційна саморегуляція;
- 3) свідомі смислові емоційна саморегуляція;

– перший рівень – забезпечується механізмами психологічного захисту, які діють на рівні підсвідомості і спрямовані на те, щоб захистити свідомість від неприємних, травмуючих переживань, пов'язаних із внутрішніми і зовнішніми конфліктами, станами тривоги і дискомфорту;

– другий рівень – свідомо вольова емоційна саморегуляція, що спрямована на досягнення комфортного емоційного стану за допомогою вольового зусилля. На цьому рівні емоційної саморегуляції свідомо воля спрямована не на вирішення мотиваційного конфлікту, що лежить в основі емоційного дискомфорту, а на трансформацію його суб'єктивного та об'єктивного проявів;

– третій рівень – свідомо смислова емоційна саморегуляція – спрямована на усунення причин емоційного дискомфорту, що досягається шляхом осмислення та переосмислення власних потреб і цінностей, а також породження нових життєвих смислів.

Життя в сучасному суспільстві передбачає існування і розвиток особистості в умовах невизначеності. Нестабільність породжує труднощі щодо орієнтування у навколишньому соціальному світі, а також що до прогнозування свого майбутнього. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають проблеми, пов'язані з функціонуванням, адаптацією і виробленням особистістю ефективних стратегій подолання ситуацій, пов'язаних з невизначеністю і стресом.

Поняття копінгу (від англійського слова «соре» – «перебороти», «впоратися», «подолати») розуміється як когнітивні, емоційні та поведінкові зусилля, спрямовані на подолання труднощів у процесі взаємодії людини з довкіллям. Когнітивні зусилля особи скеровано на аналіз проблеми, складання можливого плану дій, пошук альтернативних варіантів виходу із ситуації тощо. За допомогою емоційних зусиль людина контролює свої переживання, шукатиме емоційну підтримку у своєму оточенні. Поведінкові зусилля дають змогу особі досягти бажаного результату.

Копінг-стратегії можуть розподілятися на активні і пасивні. Активна форма копінг-поведінки, активне подолання є цілеспрямованим усуненням або послабленням впливу стресової ситуації. Пасивна копінг-поведінка, або пасивне подолання, передбачає, зокрема, використання різного арсеналу механізмів психологічного захисту, які спрямовані на зниження емоційної напруги, а не на зміну стресової ситуації.

Е. Frydenberg, R. Lewis, говорячи про продуктивність копінг-стратегій, виділяють стратегії копінг-поведінки, об'єднаних у три стилі.

Перший стиль – продуктивне подолання, яке спрямоване на розв'язання проблеми. Включає копінг-стратегії:

– фокусування на розв'язанні проблеми (систематичне обдумування проблеми з урахуванням інших думок);

– наполеглива робота та високі досягнення;

– фокусування на позитиві (оптимістичний погляд на речі, підтримка бадьорості духу);

– активний відпочинок (заняття фізкультурою і спортом).

Другий стиль – орієнтований на отримання соціальної підтримки і містить копінг-стратегії:

- пошук соціальної підтримки (прагнення поділитися своєю проблемою з іншими, заручитися підтримкою, схваленням);
- спілкування з близькими друзями і набуття нових друзів; прагнення належати (інтерес до того, що думають про тебе інші, та дії, спрямовані на отримання схвалення);
- суспільні дії (пошук підтримки шляхом організації групових дій для розв'язання проблем);
- звернення по професійну допомогу;
- пошуки духовної опори, молитви про допомогу, читання духовної літератури.

Третій стиль – непродуктивний, який не сприяє розв'язанню проблеми. Такий стиль представлений копінг-стратегіями:

- неспокій (тривога за майбутнє загалом і своє майбутнє особливо);
- сподівання на краще, на те, що все саме по собі налагодиться;
- розпач (відмова від будь-яких дій з усунення проблеми, хворобливі стани);
- ігнорування проблеми (свідоме блокування проблеми);
- самозвинувачення (суворе ставлення до себе, відчуття відповідальності за проблему);
- занурення в себе (замкнутість, приховування від інших своїх проблем);
- прагнення відволіктися, відпочити (відволікання від проблеми, використання таких способів, як читання книг, перегляд телепередач, розваги).

На думку Н. Ярош, роль копінг-стратегій забезпечити взаємодію людини із ситуацією за такими напрямками: якнайкраще адаптувати людину до вимог ситуації, оволодіти нею; послабити або пом'якшити її вимоги; уникнути їх або звикнути до них і, виходячи з цього, погасити стресову дію ситуації.

За визначенням R. Lazarus, копінг – це зусилля індивіда, спрямовані на розв'язання проблем, якщо вимоги мають величезне значення для його гарного самопочуття (як у ситуації, пов'язаній із великою небезпекою, так і в ситуації, спрямованій на великий успіх), оскільки ці вимоги активують адаптивні можливості. Суттєвим для подолання стресу є гнучке використання копінг-стратегій у різних ситуаціях. У цьому контексті Н. Ярош зазначає, що в деяких випадках людина може самотійно подолати труднощі, що виникли, в інших випадках їй потрібна підтримка оточення, ще в інших – може просто уникнути зіткнення з проблемною ситуацією, наперед оцінивши негативні наслідки такого зіткнення. Продуктивне ставлення до стресу передбачає оволодіння людиною цілою гамою стратегій самоопанування і залежно від конкретної ситуації використання стратегій може бути досить гнучким, різнобічним.

Незважаючи на значну індивідуальну розмаїтість поведінки у стресових ситуаціях, на думку R. Lazarus, існують два глобальних стилі реагування: проблемно-орієнтований і суб'єктивно-орієнтований.

Проблемно-орієнтований (problem-focused) стиль передбачає раціональний аналіз проблеми і пов'язаний із розробленням та реалізацією плану залагодження складної ситуації. Проявляється в таких формах поведінки, як самостійний аналіз проблемної ситуації, звернення за допомогою до інших, пошук додаткової інформації.

Суб'єктивно-орієнтований стиль (emotion-focused) є наслідком емоційного реагування на ситуацію й не супроводжується конкретними діями. Копінг, спрямований на емоції, виявляється як когнітивні, емоційні і поведінкові зусилля, за допомогою яких особистість намагається редукувати емоційну напругу. Важливою характеристикою копінг-стратегій є їх багатомірність, завдяки чому людина може вирішувати складні життєві ситуації та/або попереджувати їх появу, контролювати власні емоції, включатися у взаємодію зі стресом чи знижувати його вплив на організм та психіку, змінювати себе, ситуацію або пристосовуватися до неї.

З урахуванням наявних у літературі підходів можна говорити про те, що копінг-стратегії відіграють важливу роль у життєдіяльності особистості, зокрема, у забезпеченні її психологічного здоров'я.

Відповідно до підходу R. Lazarus і S. Folkman, головне завдання стрес-долаючої (копінг-поведінки) полягає у забезпеченні і підтримки благополуччя людини, фізичного й психічного здоров'я, задоволеності соціальними відносинами. Психічне здоров'я розглядається як нормальна робота окремих психічних процесів і механізмів, а психологічне здоров'я розуміється як сукупність особистісних характеристик, які є передумовами стресостійкості, соціальної (в тому числі й професійної) адаптації, успішної самореалізації й характеризується прийняттям себе, усвідомленням власної унікальності, своїх здібностей і можливостей; добре розвиненою рефлексією, вмінням розпізнавати свої емоційні стани, мотиви поведінки, наслідки вчинків, умінням знаходити власні ресурси у важкій ситуації.

Питання для самоконтролю

1. Яке значення копінг-стратегій для емоційного благополуччя особистості?
2. Які існують стилі копінг-поведінки?
3. Надайте визначення емоційній саморегуляції.
4. Чому важливо розвивати емоційну компетентність?

Тема «РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА. ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ»

МАСЛОВА В. А., доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти.

Категорія слухачів: педагогічні працівники закладів освіти.

Форма проведення: практична робота (А9) – 2 години.

Мета: ознайомити педагогічних працівників з поняттям «емоційне благополуччя», «саморегуляція», «копінг-стратегії», надати уявлення про вплив емоцій на самоефективність; навчити розпізнавати емоції й почуття; аналізувати дії, що впливають на емоційний стан. Надати практичний кейс щодо сучасних технік і прийомів саморегуляції емоційних станів.

Ключові слова: емоційна компетентність, копінг-стратегії, емоційне благополуччя, саморегуляція, емоції, почуття.

План

1. Визначення емоційного благополуччя особистості.
2. Копінг-стратегії. Взаємозв'язок життєстійкості, копінг-стратегій та психологічного благополуччя.
3. Схема роботи з емоціями: емоції, розпізнавання, диференціація, усвідомлення, визнання.
4. Техніки зі зниження емоційної напруги та тривоги.

Основний зміст

Копінг-ресурси – це особистісні ресурси копінг-поведінки або внутрішні психологічні чинники її формування і розвитку. Це все те, що індивід застосовує для подолання стресу.

До них належать характеристики особистості і соціального середовища, які полегшують або роблять можливою адаптацію до життєвих стресів, сприяють розвитку засобів його подолання, підвищують стресостійкість. Це особистісні структури, які допомагають людині впоратися із загрозливими обставинами, полегшуючи адаптацію. Насамперед це – здоров'я і його важливий компонент – особистісний енергетичний потенціал, який необхідний для розв'язання конкретної проблеми.

Ш. Тейлор виокремлює ще так звані «додаткові» особистісні ресурси, до яких відносить високу самоповагу, легкість характеру (комунікабельність, розвинені соціальні навички) та релігійність.

Екстернальні (зовнішні) ресурси містять достатні матеріальні можливості, наявність соціальної підтримки, рівень освіти, а також образ життя в цілому. У якості внутрішніх ресурсів психологічного подолання вона розглядає такі особистісні властивості (риси, стійкі утворення), які створюють можливість

подолання стресу ефективними способами: оптимізм, самоефективність, стійкість, контроль над ситуацією, «пояснювальний стиль мислення».

Сприяють психологічному подоланню труднощів позитивна самооцінка, впевненість у собі, наявність необхідних соціальних навичок, релігійність, а також спроможність швидко відновлювати фізичні та душевні сили після стресу. Деякі з перерахованих чинників припиняють дію стресора, інші – зменшують його вплив.

Психологічні техніки, які допомагають опанувати емоції, пов'язані зі стресом, розвивати навички регуляції емоцій, виявляти та залучати ресурси, які у вас є.

Ось кілька прикладів технік, які можна використовувати самостійно.

ТЕХНІКА «ЗАЗЕМЛЕННЯ»

Заземлення – це набір нескладних стратегій для позбавлення / відділення від емоційного болю. Наприклад, гнів, печаль тощо.

Заземлення прив'язує до сьогодення і до реальності. Використовується для того, щоб встановити контроль над почуттями та залишатися в безпеці.

Для цього можна назвати:

- 5 предметів в полі зору;
- 4 предмети якогось кольору;
- 3 речі, які ви відчуваєте на своїй шкірі;
- 2 речі, які ви відчуваєте на запах;
- 1 річ, яку можна відчути на смак тощо.

Порядок не має значення.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ЗАЗЕМЛЕННЯ

1. Докладно опишіть середовище навколо вас, використовуючи всі органи чуття («Стіни білі. П'ять рожевих стільців, біля стіни дерев'яна шафа...»).

2. Опишіть ваші буденні, щоденні заняття в деталях (наприклад, покрокове приготування страви).

3. Прорахуйте до 10, 100, зворотний рахунок.

ВПРАВА «ТУТ І ТЕПЕР».

Переорієнтуйте себе у просторі й часі, ставлячи собі деякі або всі з таких запитань:

- Який сьогодні день?
- Яке сьогодні число?
- Який сьогодні місяць?
- Який рік?
- Яка зараз пора року?

СТАБІЛІЗАЦІЙНА ВПРАВА

- Антистресове дихання 4:8.
- Спробуйте дихати повільно.
- Вдих (рахуємо 1, 2, 3, 4) – пауза (затримуємо дихання на 1, 2) – видих (рахуємо 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).
- Важливо, щоб видих був удвічі довшим.
- Робіть цю вправу не менше 10 разів.

ФІЗИЧНА СТАБІЛІЗАЦІЯ

1. Пустіть прохолодну або теплу воду собі на руки.
2. Можна поплескати себе по плечах, порухайте великими пальцями стоп.
3. Потягніться, покрутіть головою, стисніть і розтисніть кулаки, випряміть пальці. Втисніть п'яти в підлогу і зверніть увагу, як вони напружились.
4. Зверніть увагу на своє тіло (вага тіла на стільці, як тисне крісло на тіло тощо).

СТАБІЛІЗАЦІЙНА ТЕХНІКА В УЯВІ

- Вправа «Безпечне місце».
- Уявіть безпечне місце.
- Замалюйте собі місце, де вам добре й безпечно, спробуйте відчутти на дотик, де ви сидите, що бачите, який там запах, що приємного на смак ви відчуваєте, яка звучить музика.

ДОДАТКИ

Додаток А

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЯ

«Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти»

Автори-укладачі тестових завдань (для включення до контрольної частини програми курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників):
Калініченко І. О., Білик Н. І., Єщенко М. М., Маслова В. А., Горбаньова С. В., Токаренко Н. М.

1. Педагогічна майстерність – це.....

- а) наука про учня;
- б) наука про виховання та навчання школяра;
- в) наука про професійну компетентну діяльність учителя.

2. Основні складники педагогічної майстерності (за І. А.Зязюном):

- а) професійна компетентність, гуманістична спрямованість, комунікативні здібності, регулятивний потенціал особистості;
- б) педагогічні здібності, організаторські здібності, педагогічна техніка, творче мислення;
- в) професійна компетентність, гуманістична спрямованість, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

3. Професійна компетентність вчителя:

- а) знання основ управління закладом освіти;
- б) вирішення конфліктних ситуацій та партнерська взаємодія;
- в) це результат творчої професійної діяльності та інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності педагога. Поняття професійної компетентності виражає єдність теоретичної та практичної готовності вчителя здійснювати педагогічну діяльність і характеризує його професіоналізм.

4. Якому поняттю відповідає визначення: «Комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності на рефлексивній основі»:

- а) педагогічна діяльність;
- б) педагогічна майстерність;
- в) педагогічна техніка?

5. Метод, що забезпечує корекцію поведінки учнів, стимулювання хороших вчинків, шляхом розширення їх прав і обов'язків, – це:

- а) змагання;
- б) заохочення;
- в) покарання.

6. Я-концепція – це:

- а) складне утворення, яке містить у собі самоповагу, гідність, позитивне ставлення до себе тощо;
- б) форма відображення об'єктивної дійсності у психіці людини;
- в) сукупність усіх уявлень індивіда про себе, що містить у собі усвідомлення людиною своїх фізичних інтелектуальних і інших якостей, самооцінку і тенденції поведінки.

7. У чому полягає сутність компетентнісного підходу у підготовці педагогічних працівників:

- а) у зміщенні акценту з процесу формування системи знань, умінь, навичок на розвиток компетентностей;
- б) в організації педагогічного впливу в освітньому процесі без урахування індивідуальних особливостей педагога;
- в) у впровадженні репродуктивного навчання в освітній процес?

8. Освітня технологія – це:

- а) система засобів, форм і способів організації освітньої взаємодії, що забезпечують ефективне управління і реалізацію освітнього процесу на основі комплексу цілей і певним чином сконструйованих інформаційних моделей освоєння реальності – змісту освіти.
- б) система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей;
- в) діяльність суб'єктів освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній і неформальній освіті.

9. За визначенням ЮНЕСКО «педагогічна технологія» – це:

- а) системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів в їх взаємодії, які ставлять своїм завданням оптимізацію форм освіти;
- б) система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

10. Хто ввів термін «технологія виховання» у педагогічну науку:

- а) А.С. Макаренко;
- б) Я.А. Коменський;
- в) К.Д. Ушинський?

11. Сучасна освітня технологія, в основі якої лежить концепція об'єднання технологій «класно-урочної системи» і технологій електронного навчання – це:

- а) STEM-освіта;
- б) проектна технологія;
- в) змішане навчання.

12. Ознакою якої технології є вивчення матеріалу великими блоками з застосуванням опорних схем і багаторазовим повторенням:

- а) проблемного навчання;
- б) створення ситуації успіху;
- в) інтенсифікації навчання на основі знакових моделей навчального матеріалу В. Шаталова.

13. Що є характерною рисою інноваційної освітньої технології:

- а) забезпечення належних фінансових та організаційних умов для успішного досягнення переорієнтації освітнього процесу;
- б) системне нововведення, що забезпечує цілеспрямований перехід системи до нового стану;
- в) зосередження зусиль на формуванні вільної особистості, громадянина, здатного робити обґрунтований вибір у різних ситуаціях?

14. Технологія інтерактивного навчання – це:

- а) активна діяльність одного з учасників освітнього процесу;
- б) активна взаємодія суб'єктів освітньої діяльності;
- в) використання ІКТ в освітньому процесі.

15. Сукупність методів, засобів і прийомів пошуку, зберігання, опрацювання, подання та передавання графічних, текстових, цифрових, аудіо та відеоданих на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж і засобів зв'язку, це –

- а) інформаційно-комунікаційні технології;
- б) інтерактивні технології;
- б) змішане навчання.

16. За якої моделі змішаного навчання учні вдома засвоюють теоретичний матеріал і переглядають лекції, а в класі працюють з учителем чи у групах над практичними завданнями та проєктами:

- а) гнучка модель;
- б) ротация класів;
- в) перевернутий клас?

17. Що визначається рівнем власної професійної освіти, досвідом і індивідуальними здібностями людини, її мотивованим прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи:

- а) соціальна компетентність;
- б) комунікативна компетентність;
- в) професійна компетентність?

18. Визначте групу складників емоційного інтелекту:

- а) самосвідомість, дисциплінованість, мотивація, саморегуляція, відвертість;
- б) чуйність, терпіння, мотивація, відповідальність, самооцінка;
- в) самовладання, самоусвідомлення, комунікація, чуйність, мотивація.

19. Навички 4К включають:

- а) креативність, критичне мислення, комунікацію, кооперацію;
- б) комунікабельність, критичне мислення, кооперація, комунікація;
- в) кмітливість, конкурентноздатність, комплексне розв'язання проблем.

20. Продукт інтелектуальної діяльності людей, оформлений результат фундаментальних, прикладних чи експериментальних досліджень у будь-якій сфері людської діяльності.

- а) інновація;
- б) педагогічна інноватика;
- в) новація.

21. Індивідуалізований процес набуття компетентностей, який відбувається переважно за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій - це:

- а) дистанційне навчання;
- б) онлайн навчання;
- в) змішане навчання.

22. Онлайн-навчання – це:

- а) метод отримання нових знань в аудиторії під час безпосереднього спілкування вчителя та учнів;
- б) система навчання за допомогою інформаційних та електронних технологій;
- в) метод отримання нових знань за допомогою Інтернету в режимі реального часу.

23. Процес взаємодії учнів з учителем в режимі реального часу:

- а) асинхронне навчання;
- б) синхронне навчання;
- в) перевернуте навчання.

24. Самостійна робота, проблемні та творчі завдання є основними методами:

- а) пасивного навчання;
- б) інтерактивно навчання;
- в) активного навчання.

25. Методологічними вимогами до педагогічної технології є:

- а) концептуальність;
- б) системність;
- в) можливість управління;
- г) усі варіанти правильні.

26. Підберіть правильну назву до педагогічної технології.

Освітній процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів, учитель і учень є рівноправними суб'єктами навчання:

- а) інтерактивне навчання;
- б) розвивальне навчання;
- в) особистісно орієнтоване навчання;
- г) мультимедійні технології.

27. Підберіть правильну назву до опису педагогічної технології: дитина в школі – повноцінна особистість, метою освіти є становлення особистості, педагогічні відносини базуються на принципах гуманізації та демократизації; учень є суб'єктом навчальної діяльності, талановитою є кожна дитина, в основі навчання лежить позитивна Я-концепція особистості:

- а) кейс-технологія;
- б) розвивальне навчання;
- в) особистісно орієнтоване навчання;
- г) проєктні технології.

28. Фактори навчальної мотивації:

- а) освітня система, освітній заклад;
- б) суб'єктні особливості учня та педагога;
- в) специфіка навчального предмета;
- г) правильним є все вище назване.

29. Що робити з негативними емоціями:

- а) краще промовчати, стримати емоцію;
- б) звільнитися шляхом бурхливого висловлення;
- в) гнучко використовувати різні конструктивні способи управління емоціями, залежно від ситуації?

30. Як називається стан, який характеризується тимчасовим зниженням працездатності під впливом тривалої дії навантаження:

- а) втома;
- б) стрес;
- в) оптимальний робочий стан?

31. Психічна саморегуляція – це:

- а) уміння свідомо ставити цілі, долати труднощі;
- б) саморегуляція емоційних станів у процесі спілкування;
- в) осмислення умов, закономірностей і механізмів своєї діяльності.

32. Особа з особливими освітніми потребами – це:

- а) особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту;
- б) особа, що має наявність порушень розвитку та стану здоров'я.

33. Інклюзивне навчання може бути організоване у закладах загальної середньої та дошкільної освіти:

- а) протягом усього навчального року;
- б) протягом вересня;
- в) на 1 вересня.

34. Хто затверджує персональний склад Команди супроводу з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП:

- а) керівник команди супроводу;
- б) класний керівник;
- в) керівник закладу?

35. Інклюзивна освіта ґрунтується на трьох ключових аспектах:

- а) інклюзивна культура, інклюзивна політика, інклюзивна практика;
- б) інклюзія, включення, сегрегація;
- в) інклюзивна політика, практика, підхід.

36. Інклюзивне навчання – це:

- а) система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників;
- б) форма навчання для дітей з особливими освітніми потребами;
- в) система освітніх та корекційно-розвиткових послуг для дітей з інвалідністю.

37. Основна відповідальність за організацію навчання, виховання, безпеку дітей з ООП покладається на:

- а) соціального педагога;
- б) вчителя /вихователя - асистента вчителя/асистента вихователя;
- в) керівника закладу освіти.

38. Кому належить вирішальна роль у виборі закладу освіти для дітей з ООП:

- а) батькам;
- б) вчителю;
- в) фахівцям ІРЦ?

39. Хто розробляє Індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами:

- а) директор закладу освіти;
- б) асистент вчителя/вихователя спільно з батьками;
- в) команда психолого-педагогічного супроводу дитини?

40. Інклюзивно-ресурсні центри повинні надавати:

- а) психолого-педагогічну допомогу дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються у закладах;
- б) консультувати та взаємодіяти з педагогічними працівниками закладів з питань організації інклюзивного навчання;
- в) надавати методичну допомогу педагогічним працівникам закладів, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічної допомоги таким дітям;
- г) інформацію про стан здоров'я, фізичні порушення дитини.

41. Початковим рівнем інклюзивної вертикалі стає період:

- а) юності;
- б) раннього дитинства;
- в) молодшого шкільного віку.

42. Адаптація ...

- а) змінює характер навчання, змінюючи зміст, понятійну сутність навчального матеріалу;
- б) змінює характер навчання, не змінюючи змісту, понятійної сутності навчального матеріалу.

43. Інклюзивне навчання реалізується в наступних варіантах:

- а) створення спеціальних класів для дітей з особливими освітніми потребами;
- б) створення інклюзивних класів;
- в) індивідуальне навчання.

44. Який документ розробляється в закладі освіти, коли потенційні можливості учня не дають змоги засвоїти навчальну програму, що призводить до необхідності розроблення адаптованої або модифікованої програми:

- а) Індивідуальна програма розвитку;
- б) Наказ керівника;
- в) Положення про інклюзивне навчання?

45. Однією з організаційних форм діяльності Команди супроводу є засідання її учасників, яке проводиться не менше...

- а) трьох разів протягом навчального року;
- б) чотирьох разів протягом навчального року;
- в) щомісячно.

46. Хто несе відповідальність за організацію, стан та якість інклюзивного навчання у закладі загальної середньої освіти?

- а) керівник закладу;
- б) класний керівник;
- в) заступник директора;
- г) власник закладу?

47. Основні функції інноваційних технологій в інклюзивній освіті:

- а) компенсаторна;
- б) контролююча;
- в) дидактична;
- г) комунікаційна.

48. Період підвищеної чутливості до певних впливів, що створює сприятливі умови для формування у людини певних психічних властивостей і видів поведінки, найвищих можливостей для ефективного розвитку особистості називають ...

- а) сенсорним;
- б) активним;
- в) сензитивним;
- г) формувальним.

49. Який з методів, спрямованих на розв'язання управлінських завдань, розроблений А. Осборном:

- а) метод «мозкового штурму»;
- б) метод «гарної ідеї»;
- в) метод синектики?

50. Однією з ранніх теорій лідерства є:

- а) теорія рис;
- б) системний підхід;
- в) ситуаційний підхід?

51. Формування корпоративної культури базується на використанні групового ефекту:

- а) ефект «маятника»;
- б) ефект «ми-вони» ;
- в) ефект наслідування.

52. Яким документом визначено здоров'язбережувальну компетентність професійною компетентністю?

- а) Державним стандартом.
- б) Професійним стандартом за професіями.
- в) Закон України «Про освіту»
- г) Закон України «Про загальну середню освіту.
- д) Кодексом законів про працю України?

53. В якому нормативно правовому чи законодавчому документі дано визначення безпечного освітнього середовища.

- а) ЗУ «Про освіту»;
- б) ЗУ «Про загальну середню освіту»;
- в) Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі;
- г) усі варіанти відповіді правильні?

54. Універсальний дизайн у сфері освіти:

а) універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну;

б) універсальний дизайн у сфері освіти – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки;

в) універсальний дизайн у сфері освіти – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їх потреб та можливостей.

55. Питання доступності в ширшому значенні почали трактуватися:

- а) після презентації концепції Нової української школи;
- б) після підписання та ратифікації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю;
- в) після прийняття Закон України «Про освіту».

56. До якої трудової функції належить професійна здоров'язбережувальна компетентність:

- а) трудова функція: управління освітнім процесом;
- б) трудова функція: безперервний професійний розвиток;
- в) трудова функція: участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища?

57. Компетентність – це:

- а) уміння використати знання, навички, досвід в конкретно даних умовах, досягнувши при цьому максимально позитивного результату;
- б) динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність;
- в) здатність належно виконувати певні дії, засновані на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок
- г) знання в дії, це заснована на знаннях готовність людини виконувати ту чи іншу діяльність.

58. Громадянська компетентність – це:

- а) здатність реагувати на можливості та ідеї та перетворювати їх у цінності для інших;
- б) здатність усвідомлювати внутрішні стани, ефективно управляти часом та інформацією, конструктивно працювати з іншими людьми, залишатися стійкими та керувати власним навчанням та кар'єрою;
- в) здатність діяти як відповідальні громадяни та повною мірою брати участь у соціальному житті;
- г) розуміння і повага до того, які ідеї і сенси у різних культурах виражаються і передаються.

59. Відповідно до ієрархії компетентностей, громадянські належать до:

- а) загальних;
- б) спеціально-фахових;
- в) професійних;
- г) базових.

60. Кількість оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, визначених Європейським парламентом і Радою ЄС (2018р.):

- а) 10;
- б) 12;
- в) 8;
- г) 15.

ТЕЗАУРУС БАЗОВИХ ПОНЯТЬ

Адаптація – складний комплекс процесів і дій, спрямованих на пристосування до умов середовища.

Адаптивно-педагогічне проєктування – оперативне реагування на зміни, які відбуваються в освіті, що забезпечує координацію ефективної взаємодії її елементів (педагогічних умов, засобів і форм організації) із урахуванням традицій, особливостей, які адаптуються до внутрішнього та зовнішнього середовища регіону.

Адаптивно-педагогічне проєктування регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників – цілеспрямоване оперативне реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації при збереженні її ефективності та цілісності технології, що відповідає отриманим результатам, механізм розроблення технології навчання в теорії й практиці, що спонукає до досягнення оптимального рівня професійного розвитку педагогічних працівників відповідно до їхніх здібностей.

Андрогог – організатор навчання дорослих, консультант, співавтор індивідуальної програми навчання, який надає науково-методичну допомогу у навчальній і професійній діяльності та мотивує до створення проєктів професійного й особистісного розвитку тощо.

Вебінар – це сучасна форма навчання, яка проходить із використанням Інтернет-технологій. Виглядає це як вебсторінка, на якій розміщено такі елементи: вікно ведучого вебінару, вікно чату учасників, вікно із файлами вебінару, вікно презентації.

Вебмарафон відеофрагментів до уроку – сучасна форма подання навчального матеріалу до уроку в оригінальній формі із застосуванням ІКТ-технологій.

Відеокастомарафон педагогів-новаторів – сучасна форма виявлення та представлення особистості педагога і його новаторських ідей за допомогою ІКТ-технологій.

Вектор розвитку – це визначений напрямок, який забезпечує розвиток інноваційного потенціалу як регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації, так і окремого педагогічного працівника.

Готовність до інноваційної діяльності – один із важливих компонентів професійної готовності, що є передумовою ефективної діяльності педагога, максимальної реалізації його можливостей, розкриття творчого потенціалу, формування інноваційної компетентності педагога, що об'єднує систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які забезпечують ефективність упровадження нових педагогічних технологій у педагогічній діяльності.

Дисемінаційна мережа шкіл новаторства – ефективне поширення інноваційного досвіду в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Дисемінація – особливий спосіб розповсюдження й освоєння досвіду, адекватного конкретним потребам його реципієнтів, що має характер формування. Дисемінація дозволяє поширити передовий та інноваційний досвід у наймасовішу практику педагогічних працівників, адаптуючи, редукуючи та розвиваючи різні елементи інноваційних досягнень або інноваційних систем у цілому.

Дослідницький досвід – новизна досвіду має об'єктивний характер і пошуки педагога-новатора носять експериментальний характер.

Ідея інноваційна – уперше представлений короткий опис принципу передбачуваного процесу одержання деякого інноваційного продукту та принципу дії самого цього продукту.

Інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на впровадження нових ідей, наукових знань, технологій, видів продукції тощо у будь-якій галузі та зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Інноваційна компетентність – це здатність застосовувати наукові методи пізнання в освітньому процесі; здатність використовувати інновації у професійній діяльності; здатність застосовувати різноманітні підходи до розв'язання проблем у педагогічній діяльності.

Інноваційний педагогічний процес – свідомі зміни з метою творчого покращення розвитку освітньо-виховної технології, якості навчання, виховання та розвитку школярів; діалектичний процес розвитку педагогічного реформування (розвиток нових систем на основі відродження передових і новаторських ідей, відносність досвіду для себе та для соціуму в масовій практиці), що володіє ознаками стадійності та цілісності (зародження досвіду, його усвідомлення, вивчення, творчий розвиток).

Інноваційний потенціал освітніх установ – визначається рівнем розвитку складників їхнього внутрішнього і зовнішнього середовища.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, що виражає готовність удосконалювати педагогічну діяльність, а також наявність внутрішніх засобів і методів, які забезпечують цю готовність.

Інноваційний потенціал закладу освіти – здатність закладу освіти створювати, сприймати, реалізовувати нововведення та своєчасно позбавлятися від застарілого, педагогічно недоцільного.

Інноваційні технології – гуманістично орієнтовані технології навчання, що передбачають облік і розвиток індивідуальних особливостей учнів.

Інновації – вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи та їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності.

Інноваційна методика в освітньому процесі закладу освіти – це впровадження проектних і дослідницьких методик навчання, перевіреної методології та найкращих технологій навчання та виховання, що робить заклад освіти інноваційним і спроможним ділитися досвідом інноваційної діяльності з іншими закладами освіти.

Інноваційні курси підвищення педагогічної майстерності вчителя в закладах неперервної освіти – новітні форми курсів підвищення кваліфікації

педагогічних працівників, що є органічним складником освітнього процесу системи неперервної освіти, змістова сутність яких полягає у розвиненні вміння творчо застосовувати інноваційні педагогічні технології, сучасні засоби навчання, у підвищенні престижу професії вчителя, усвідомленні власного рівня професійної компетентності й педагогічної майстерності, визначенні шляхів професійного розвитку.

Інновація педагогічна – нововведення у педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання і виховання, іншої педагогічної роботи, що ведуть до підвищення її ефективності.

Інноваційний підхід – спосіб підвищення пізнавальної активності та професійної компетентності як у вчителів, так і в учнів.

Інформальна освіта – процес, що триває впродовж усього життя людини. Фактично це здобуття необхідних знань, умінь, навичок у контексті життєвого досвіду. Певною мірою інформальна освіта ототожнюється із соціалізацією, включаючи в себе всі засоби впливу на особистість: соціальне середовище, ЗМІ, Інтернет, культурно-просвітницькі заклади тощо.

Кваліфікаційна характеристика – основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь фахівця, що необхідні для успішного виконання професійних обов'язків.

Кваліфікація (середньолат. *gualificatio* = *gualis* – який, якої якості і *ficatio* – роблю) – оцінка, характеристика явища, предмета та зарахування його до якоїсь категорії; ступінь і рівень професійної підготовки; фах, спеціальність, набуті внаслідок навчання.

Компетентнісний підхід – оцінка підготовленості фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня до професійної діяльності на основі наявності в них визначених стандартами компетенції.

Компетентність – знання, вміння, навички та досвід, які формують професійні властивості фахівця для якісного виконання ним професійних функцій.

Компетенція – сукупність знань, умінь і навичок, набутих протягом навчання та необхідних для виконання певного виду професійної діяльності.

Концепція (проект) – концептуальне обґрунтування, що формулює теоретичні підходи до створення проекту регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації та її структурних елементів, що спрямовані на розвиток професійної компетентності особистості педагогічного працівника у міжатаестаційний період, адаптованої до інноваційної діяльності конкретного регіону, а також про матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення як умов досягнення поставлених цілей.

Концепція управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників – засіб, який дозволяє спростити реальний об'єкт, дозволяє зберегти і розвивати авторський характер пізнання, цінність суб'єктивної позиції особистості як викладача, так і слухача курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Координація – управлінська функція, яка є не тільки способом формування взаємин співробітництва, а й інструментом отримання кінцевого результату.

Коуч – допомагає досягти поставленої мети. Коуч доречно застосовувати тільки з дітьми старшими 16 років, які вже мають досвід роботи або професійно займаються спортом чи мистецтвом.

Критерій якості регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації – розвиток професіоналізму педагогічних працівників.

Лекція – основна форма проведення навчальних занять у закладі вищої освіти, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу.

Ментор – наставник, який готовий ділитися з дитиною власним досвідом. Вводить дитину у коло своїх інтересів, знайомств, досвіду, щиро ним ділиться, щоб дитина отримувала цей досвід через учителя.

Методична робота – важливий складник післядипломної педагогічної освіти, що має цілісну систему дій і заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів закладів освіти, досягнення позитивних результатів освітнього процесу.

Модульно-персоналогічний підхід – комплексний процес модульного навчання, виховання та персоналогічного підходу до особистості вчителя.

Моніторинг якості процесу навчання – універсальний засіб оцінки та динаміки розвитку регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації, який показує ефективність управління адаптивно-педагогічним проєктуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Наукові працівники – особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну чи науково-організаційну діяльність і мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

Науково-педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти проводять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність.

Неперервна освіта – це сукупність засобів, способів і форм здобуття, поглиблення й розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання, громадянської й моральної зрілості. Іноді в літературі вживається ще поняття «освіта протягом усього життя» (англ. *lifelong education*), «продовжена освіта» (англ. *continuing education*).

Неформальна освіта – здійснюється поза межами організованих освітніх установ. До сфери неформальної освіти належать індивідуальні заняття під керівництвом тренерів чи репетиторів, тренінги та короткотермінові курси, що переслідують практичні цілі.

Новатор (оновлювач) – вносить і здійснює нові, прогресивні принципи, ідеї, прийоми в тій чи іншій діяльності.

Новаторство – нове в творчій діяльності людей, діяльність новаторів.

Новаторство в педагогічній роботі – відкриття, важливий винахід.

Новаторський досвід – виділяється певною оригінальністю, новизною, запроваджує та реалізує нові прогресивні ідеї, показує нові шляхи розв’язання окремих і загальних педагогічних завдань, використовує нові форми, методи, прийоми, види діяльності, донині невідомі та маловідомі педагогічній науці й практиці, істотно модифікує відомі форми, методи й прийоми діяльності, переорієнтовуючи їх на виконання сучасних освітніх, виховних і розвивальних завдань.

Організаційна культура – сукупність уявлень про способи діяльності, норми поведінки, набір звичок, неписаних правил, заборон, цінностей, очікувань уявлень про майбутнє і сьогодення, які свідомо або несвідомо підтримуються більшістю членів організації.

Освітні системи – соціальні інститути, чия мета – освіта людини, до яких відносяться початкова і середня школи, професійні училища, технікуми, вища професійна школа, різні системи підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів тощо.

Освітня система – спеціально організована система, призначена включити людину в культуру (минулу, справжню, майбутню), надати еволюції культури безпечний хід, тобто виробити, сформувати певну готовність до дії, розгорнути, налагодити механізми орієнтації, адаптації, спонукання, комунікації, продукування цінностей у тій чи іншій області

Освітній тренінг – форма організації освітнього процесу з певної дисципліни, на яку відводиться один освітній день. Освітній тренінг передбачає моделювання навчальної ситуації з метою формування базових понять і компетенцій на основі проблематизації індивідуального досвіду учасників.

Педагог-майстер – учитель-професіонал, який має знання з педагогіки і психології, соціології, необхідні вміння для здійснення ефективного управління учнівським колективом й освітнім процесом.

Педагогічна компетентність – сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників освітнього процесу, приймати рішення.

Педагогічна майстерність – комплекс компетентностей особистості, що забезпечує самоорганізацію професійної діяльності на рефлексивній основі й передбачає її новаторство та інноваційність.

Педагогічне новаторство – вищий рівень професійної діяльності вчителя, що включає в себе внесення і реалізацію нових, прогресивних ідей, принципів і прийомів у процес навчання та виховання і значно змінює та підвищує їхню якість.

Педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи проводять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

Педагогічне управління – процес організації взаємодії структур освітньої системи для досягнення оптимальних результатів її розвитку.

Післядипломна освіта – це система навчання та розвитку фахівців із вищою освітою, що спрямована на приведення їхнього професійного рівня до відповідності світових стандартів, вимог часу, індивідуально-особистісних і

виробничих потреб; удосконалення наукового та загальнокультурного потенціалу особистості, яка реалізується у діяльності спеціалізованих державних або приватних закладів освіти і засобами самоосвіти і керується державними стандартами відповідно до фаху певних рівнів кваліфікації відповідно до вимог суспільно-економічного та науково-технічного прогресу.

Післядипломна педагогічна освіта – галузь освіти дорослих, яка забезпечує неперервне вдосконалення професійних знань, умінь і навичок, педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів освіти шляхом підвищення кваліфікації, перепідготовки, спеціалізації та стажування на основі новітніх технологій, досягнень науки і виробництва.

Практичне заняття – форма навчального заняття, за якої викладач організовує детальний розгляд слухачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та розвиває вміння й навички їхнього практичного застосування шляхом індивідуального виконання слухачем відповідно до сформульованих завдань.

Проективна модель мережевої взаємодії – найефективніший шлях для вирішення завдань модернізації системи освіти: якісної зміни системи ресурсного забезпечення, управління, оновлення змісту освіти, тому що мережева взаємодія дозволяє будувати програми реального вирішення галузевих завдань – диференціацію, варіативність, інтеграцію загальної, допрофесійної та післядипломної освіти.

Проектування регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників – розроблення стандартів освіти різних ступенів (початкової, загальної, професійної тощо), створення програм-орієнтирів, що визначають основні, у т. ч. пріоритетні, напрями розвитку, контури потрібного майбутнього, умови й засоби переходу від досягнутого (початкового) стану до бажаного, розроблення новітніх форм підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності й критичність мислення.

Професійна педагогічна компетентність – це складна інтегративна якість особистості педагога, що включає засвоєння вчителем професійних знань і умінь, готовність і спроможність реалізувати свій потенціал для успішної, творчої продуктивної діяльності шляхом професійного й особистісного самовдосконалення.

Професіоналізм – сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навиків у визначеній поділом праці сфері людської діяльності.

Процесна система – сукупність об'єктів: входу, процесу, виходу, обмежень і зворотного зв'язку.

Районна школа новаторства – форма підвищення фахового рівня керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників районного рівня окремого регіону, школа зрощення педагога-новатора.

Регіоналізація – виражена діяльнісна позиція щодо цілей розвитку освіти, її спрямованість на забезпечення затребуваних регіоном професійних компетентностей педагогічних працівників, розвиток суб'єктів регіонального простору як носіїв і учасників проєктних ідей, які формують суспільне регіональне замовлення на освіту, об'єднаних єдиним простором життєдіяльності з притаманними йому соціокультурними та загальними освітніми цінностями.

Регіональна освітня система – підсистема освітньої системи вищого рівня, що належить державі, що включає в себе мережу установ дошкільної, загальної, позашкільної, спеціальної, професійної (професійно-технічної), вищої освіти, управління, підвищення кваліфікації, що розвивається на основі регіоналізації, проєктування, новаторства та дисемінації.

Регіональна освітня система підвищення кваліфікації педагогічних працівників – сукупність освітніх програм, концепцій, які задовольняють запити груп населення на даній території і забезпечують стабільність результатів освітньої діяльності. Вона є фактором сталого розвитку, що визначає вибір різноманітних моделей підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки педагогічних кадрів: постійну зміну зовнішнього середовища і необхідність адаптації до цих змін; постійне ускладнення професійної діяльності; підвищення значення фактора часу (підвищення оперативності дій, що вимагає нового підходу до методів навчання та управління); ефективні загальноприйняті форми кооперації при вирішенні виникаючих проблем; наявність міжорганізаційних систем інформації та комунікації.

Регіональна школа новаторства – форма підвищення фахового рівня керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників неперервної освіти окремого регіону, школа зрощення педагога-новатора.

Самопроєктування – перманентний процес, що супроводжує особистісне становлення людини протягом усього свідомого життя, в результаті чого постійно створюється й уточнюється ідеальний образ майбутнього себе – як висококваліфікованого спеціаліста, активного суб'єкта соціальних процесів.

Семінарське заняття – форма навчального заняття, за якої викладач організовує дискусію щодо попередньо визначених тем, до яких слухачі курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників готують тези виступів на основі індивідуально виконаних завдань.

Система – множина взаємопов'язаних елементів, що відокремлена від середовища і яка взаємодіє з ним, як ціле.

Система освіти – сукупність взаємодіючих освітніх програм і державних освітніх стандартів різного рівня та спрямованості; мережа освітніх установ, що реалізують їх незалежно від організаційно-правових форм, типів і видів; система органів управління освітою та підвідомчих їм установ і організацій.

Система підвищення кваліфікації – один із центральних складників післядипломної освіти, її підсистем, вона є унікальною, відмінною від інших освітніх систем, насамперед від системи базової педагогічної освіти, тим, що забезпечує зростання рівня освоєння фахівцем професії впродовж всієї його діяльності з урахуванням придбаного досвіду і власних змін, що відбуваються у міру дорослішання людини.

Система післядипломної освіти – складник, органічна частина системи неперервної освіти («неперервна освіта», «освіта впродовж життя»).

Стажування – відповідно до Закону України «Про вищу освіту» стажування – це набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності. Трудове законодавство визначає стажування, як навчання на виробництві.

Тезаурус (від грецьк. – скарб) – сукупність понять з певної галузі науки, накопичених людиною чи колективом. Відображає обсяг і якість інформації, якою володіє наука про предмет свого дослідження. У системі будь-якої науки, у тому числі й управлінсько-педагогічній, відбуваються постійні зміни: творення нових понять; поглиблення та розширення сфери застосування наукового лексикону. У вузькому розумінні тезаурус – словник, що відображає смислові зв'язки між словами певної мови, сукупність термінів, які належать до однієї чи кількох галузей знань із встановленими між термінами зв'язками.

Тренінг-курси – форма курсової підготовки у вигляді тренінгу. За допомогою поєднання теорії, практики та самоактивізації слухачів досягається їхня мета: підвищити рівень знань із психології та педагогіки; спонукати до інноваційної діяльності педагогічний колектив; навчити використовувати інноваційні системи, технології в освітньому процесі; виховувати особистість учителя-інноватора; спонукати до саморозвитку творчого потенціалу педагога у післякурсний період.

Тьютор – допомагає формувати цілісну особистість, працює з п'ятьма сферами: інтелект, воля, емоції, фізичний та духовний розвиток. Допомагає розвинути в собі здібності, які допоможуть впоратися з будь-якими труднощами та задачами, навіть, коли немає тьютора поруч.

Управління адаптивно-педагогічним проєктуванням регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників – цілеспрямований процес, який сприяє розвитку новаторства за певний інтервал часу при обмежених ресурсах шляхом чіткого визначення цілей управління, розроблення механізмів його реалізації; термінів і стану проміжних етапів процесу, зв'язки планованих цілей із ресурсами.

Управління регіональною освітньою системою – не лише необхідність оволодіння самою практикою її проєктування, але й розумінням того, які типи і види проєктів необхідні для успішного функціонування різних рівнів чинної системи.

Фасилітатор – забезпечує ефективну групову комунікацію. Кожен педагог займається фасилітацією, коли допомагає групі дітей порозумітись між собою.

Формальна освіта – державна система початкової, середньої і вищої освіти та підвищення кваліфікації фахівців, що має затверджені програми та терміни навчання. Вона відбувається, зазвичай, у спеціально створених закладах та контролюється державою.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДОВІДНИК «ІНКЛЮЗІЯ»

У довіднику узагальнено поняттєво-термінологічний апарат, який стосується навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами і який використовується міжнародною та українською фаховою спільнотою.

Термінологічний довідник буде корисним педагогам, методистам, психологам закладів освіти, батькам дітей з особливими освітніми потребами, всім, кому не байдужа доля таких дітей.

А

Адаптація (далі – А.) – пристосування дитини до існуючих у суспільстві вимог і критеріїв оцінки шляхом присвоєння норм і цінностей даного суспільства. За своєю сутністю А. тісно пов'язана із процесом соціалізації, інтеріоризації норм і цінностей нового соціального середовища, способів предметної діяльності, а також форм соціальної взаємодії, що склалися в ньому.

Процес А. індивіда за критерієм домінуючої форми адаптивної діяльності можна умовно розділити на *три етапи*:

- *орієнтаційний* (спрямований на ознайомлення адаптантів із соціальним середовищем);
- *оціночний* (відбувається диференціація соціального досвіду та способу життя на взаємоприйнятний і взаємовідхилений відбір можливих за нових умов форм і способів діяльності згідно з установками та ціннісними орієнтаціями, які раніше склалися в індивіда);
- *сумісності* (суб'єкт досягає стану адаптованості).

Індикатором А. вважається соціальний статус індивіда в цьому середовищі, а також його психологічна задоволеність цим середовищем у цілому або його важливими елементами.

Адаптація навчальна – процес активного пристосування дитини до вимог нового середовища за допомогою різноманітних засобів.

Адаптація освітнього процесу – підхід, що змінює характер навчання, не змінюючи суттєво зміст, понятійну сутність освітнього завдання та очікувані результати шляхом пристосування освітнього середовища, освітнього процесу, освітньої програми, добору методів і засобів навчання відповідно до дитини з особливими освітніми потребами.

Адаптація соціальна (соціальне пристосування) (далі – А.с.) – процес або результат процесу, який передбачає гармонійне з погляду індивідуальних прагнень людини задоволення її потреб, створення умов для її здорового, щасливого життя в суспільстві. А.с. має *дві форми*:

- *активну* (індивід прагне вплинути на середовище, змінити його, тобто активно входить у процес соціалізації);
- *пасивну* (не взаємодіє із середовищем, не прагне змінити його, пристосуватися до особистих норм, оцінок, засобів діяльності).

Показники пасивної соціальної адаптації – перехід в інше соціальне середовище, аномія та різні види порушень у ціннісно-нормативній системі суспільства, відхилення поведінки.

Адаптивність – інтегративна властивість, яка характеризує ступінь психологічної адаптації особистості і визначається відповідністю (власне адаптивність), відносною невідповідністю (неадаптивність) або крайнім ступенем невідповідності і відсутністю можливості адаптації (деадаптивність) між цілями, устремліннями індивіда і досягнутими результатами.

Аномалія (далі – А.) – ненормальність, неправильність, відхилення від норми, від загальної закономірності розвитку. А. в педагогіці й психології – відхилення особи від нормального фізичного і розумового розвитку. У зв'язку з компенсаторною здатністю головного мозку можлива широка педагогічна робота з такими дітьми.

Аномальний розвиток – значне відхилення від умовно-вікових норм фізичного чи психічного розвитку, спричинене вродженими або набутими дефектами, що зумовлює потребу спеціальних умов навчання, виховання, життєдіяльності.

Артикуляційна гімнастика – сукупність спеціальних вправ, спрямованих на зміцнення м'язів артикуляційного апарату, розвиток сили, рухливості і диференційованості рухів органів, що беруть участь у процесі мовлення. Вона включає вправи на відпрацювання певних положень губ, язика, м'якого піднебіння, необхідних для правильного вимовляння як усіх звуків, так і кожного звуку тієї чи іншої фонетичної групи.

Асоціалізація – засвоєння особистістю норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки, які спричиняють деформацію суспільних відносин, дисгармонію у взаємодії людини і суспільства.

Б

Безбар'єрне середовище – середовище, яке пристосоване для вільного пересування людей із функціональними обмеженнями через медичні, вікові, інші причини.

Біоенергопластика – включає три базові поняття: «біо» – людина як біологічний об'єкт; «енергія» – сила, необхідна для виконання певних дій; «пластика» – плавні рухи тіла, рук, які характеризуються безперервністю, енергетичною наповненістю, емоційною виразністю. Іншими словами – це з'єднання рухів органів артикуляційного апарату з рухами кисті. Сприяє залученню інтересу дітей до виконання вправ, сприяє розвитку артикуляційної, пальчикової моторики, вдосконаленню координації рухів, розвитку пам'яті, мислення. *Послідовність виконання:* спочатку розучують вправи без використання рухів рук, потім поступово підключають вправи з біоенергопластикою. Рука дитини підключається тільки при повному освоєнні артикуляційної вправи (спочатку ведуча рука).

Будинок дитини – заклад дошкільної освіти системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з фізичними та/або інтелектуальними порушеннями від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років.

В

Взаємодія педагога і вихованців в освітньому процесі – взаємний вплив дорослого і дітей, у процесі якого здійснюється їхній взаєморозвиток. Каналами взаємодії в освітньому процесі є діяльність і взаємини педагога й вихованців. Модель педагогічної взаємодії визначає характер педагогічної системи.

Взаємодія соціальна – форма соціальної комунікації або спілкування двох осіб чи спільнот, у якій систематично здійснюється взаємодія, реалізується соціальна дія кожного із партнерів. Досягається пристосування дій іншого, спільність у розумінні ситуації і певна узгодженість. Взаємодія соціальна спеціально організовуються під час проведення ділових ігор, які є методом вивчення внутрішньо- і міжорганізаційних взаємодій.

Виключення – ситуація, коли учнів у будь-який спосіб, прямо чи опосередковано, позбавляють доступу до освіти або відмовляють у такому доступі.

Відновлювальне навчання (далі – В.н.) – навчання, спрямоване на відновлення функцій, порушених внаслідок якогось захворювання. Особливо велике значення має В.н. у випадках ураження головного мозку або периферичної нервової системи, які ведуть до порушення функцій руху, мовлення, письма, читання тощо.

Вплив – процес і результат зміни людиною поведінки, установок, уявлень іншої людини.

Г

Гармонійний розвиток – співвіднесеність та збалансованість усіх сторін розвитку особистості: розумового, фізичного, морального, трудового й естетичного. Їх пропорційність та погоджена єдність.

Гігієна навчальних занять – система оптимальних, науково обґрунтованих вимог до організації освітнього процесу – нормування розумових і фізичних навантажень, раціональна організація занять.

Гіперактивність або **гіперкінетичний синдром** – комплексне порушення поведінки і пізнавальних процесів. Ці розлади дають про себе знати

у перші п'ять років життя. Проявляється не властивими для типового розвитку дитини неухважністю, відволіканням, імпульсивністю, підвищеною руховою активністю, що проявляються в різних ситуаціях і зумовлюють стійку соціальну чи шкільну дезадаптацію. Педагоги, які навчають таких учнів, завжди мають звертати увагу на те, щоб матеріали та методи роботи були активнішими, а також постійно їх оновлювати.

Групи ризику – категорії дітей, чий соціальний стан за тими або іншими ознаками не має стабільності, які практично не можуть поодиноці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті. Усе це в результаті може призвести до втрати ними соціальної значущості, духовності, морального образу, біологічної загибелі.

Гуманізація виховання – створення оптимальних умов для інтелектуального й соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, добротності.

Гуманізація навчання – утвердження особистості як найвищої соціальної цінності, сприяння найповнішому розкриттю здібностей дітей, володіння ними загальнолюдськими й національними цінностями.

Гуманізація освіти – переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей.

Гуманність (далі – Г.) – загальна позитивна внутрішня установка педагога на сприймання дитини, прагнення розуміти її потреби, інтереси, постійне сприяння розвитку як того, що становить основу її загальнолюдської сутності, так і того, що визначає її своєрідність, неповторність, тобто того, завдяки чому дитини стає індивідуальністю.

Д

Десоціалізація – зворотний щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням особистості від основної маси людей, входженням її в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи.

Дефект – фізична чи психічна вада, яка викликає порушення розвитку дитини.

Дефектолог – спеціаліст з повною вищою освітою за спеціальністю дефектологія – за напрямками: олігофренопедагогіка, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, логопедія.

Дитячі будинки-інтернати (далі – Д.б-і.) – медико-соціальні установи, які призначаються для довгого проживання в них дітей, які мають дефекти у розвитку. До таких будинків приймаються діти до 18-ти років, які мають

відхилення від норми у фізичному чи розумовому розвитку і які потребують догляду і медичного обслуговування, а також соціально-трудової адаптації. Перелік медичних показань і протипоказань по прийому дітей у Д.б.-і. затверджуються Міністерством охорони здоров'я України.

Диференційоване викладання (далі – Д.в.) – створення освітнього середовища та організація освітнього процесу задля забезпечення учням з ООП можливості успішного опанування курикулуму на максимальному для кожного рівні. Д.в. фокусується переважно на методах і прийомах роботи на уроці/занятті (як педагога, так і учнів), що забезпечують оптимальний і результативний освітній процес, враховують відмінності різноманітного учнівського колективу, а також дають змогу належним чином засвоїти визначені курикулумом стандарти.

Д.в. орієнтує на врахування в освітньому процесі таких учнівських характеристик: рівня підготовленості (через варіювання темпу навчання та міри складності матеріалу);

– *стилів навчання* (через організацію різноманітних видів діяльності для того, щоб учні отримували та опрацьовували інформацію в різні способи і на різних рівнях);

– *інтересів* (через опору на зацікавлення та бажання учня опанувати певну тему чи виробити конкретне вміння).

Ці аспекти беруться до уваги під час планування, організації навчання, зваженого варіювання змісту, процесу та/або продуктів навчальної діяльності, передбачених окремим розділом програми чи темою уроку/заняття.

У диференційованому викладанні, застосовуються:

– *адаптації* (змінюють характер навчання, не змінюючи при цьому навчальний зміст і понятійну складність навчальних матеріалів/завдань). В освітньому процесі забезпечують якість навчання та однакові можливості для всіх учнів у доступі до всіх видів діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. *Адаптація застосовується до таких аспектів: середовище* (зміни в організації/облаштуванні кімнати для занять, порядок розміщення робочих місць учнів, розподіл на групи тощо); *освітній процес* (використання методів, зміни у проведенні навчальних занять, наданні навчальних матеріалів тощо); *матеріали* (пристосування матеріалів до індивідуальних потреб учнів);

– *модифікації* (рідше) (змінюють характер навчання, змінюючи при цьому зміст і понятійну складність (повноту) навчального матеріалу/завдань). *Скорочення змісту матеріалу* (участь лише в окремих видах діяльності, виконання певних завдань, опанування частини навчальної програми). *Зниження рівня вимог* (засвоєння частини матеріалу, написання завдання в іншому темпі, іншого обсягу, диктування розв'язання задачі асистенту педагога тощо).

Діти з особливими освітніми потребами (далі – з ООП, special education needs (SEN), широко використовується країнами-членами Організації економічного розвитку та співпраці) – поняття, яке має поступово витіснити з масового вжитку такі терміни, як «аномальний розвиток», «порушення розвитку», «відхилення в розвитку». Цей термін не визначає нормальності дитини, а акцентує увагу на тому, що вона має потребу у створенні особливих

умов для її навчання, аби зробити своє життя комфортнішим і максимально наближеним до життя «звичайних» людей. Зокрема, освіта таких дітей має здійснюватися за допомогою специфічних засобів.

Діти з особливими освітніми потребами – діти, чії потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних із навчанням, засвоєнням знань, умінь і навичок. Діти, які мають ООП, – це назва не тільки для тих, хто страждає на психічні й/або фізичні порушення, а також для тих, хто їх не має. Адже необхідність у спеціальній освіті може виникнути під впливом будь-яких соціокультурних факторів.

Дітей, які мають особливі освітні потреби, сучасна наука розподіляє на три групи: діти з характерними обмеженими можливостями за станом здоров'я; діти, які зазнали труднощів під час навчання; діти, які живуть у несприятливих умовах.

Для кожної дитини з ООП характерні свої особливості. За цією ознакою дітей розподіляють на такі *групи*:

- для яких характерні *порушення слуху* (повна або часткова відсутність слуху);
- з *проблемним зором* (повна або часткова відсутність зору);
- діти з *інтелектуальними аномаліями* (ті, у яких має місце затримка психічного розвитку);
- у яких *порушення мовлення*;
- які мають *проблеми з опорно-руховим апаратом*;
- зі *складною структурою порушень* (сліпоглухонімі тощо);
- аутисти*;
- діти, які мають *емоційно-вольові порушення*.

Фахівці виокремлюють *особливі освітні потреби, які є загальними для дітей, незважаючи на розбіжності в їхніх проблемах*, а саме:

- навчання дітей з ООП має починатися одразу, щойно було виявлено порушення в нормальному розвитку (дозволить не втратити час та досягти максимального результату);
- використання специфічних засобів для здійснення навчання;
- до навчальної програми ввести спеціальні розділи, яких немає в стандартній програмі закладу освіти;
- диференціація й індивідуалізація навчання;
- можливість максимально розширити процес інклюзії за межі закладу освіти;
- продовження процесу інклюзивного навчання після закінчення навчання в закладі освіти, надання можливості молодим людям вступити до вишу;
- участь кваліфікованих фахівців (лікарів, психологів та ін.) у навчанні дитини з ООП, залучення батьків до освітнього процесу.

Для дітей з особливими освітніми потребами характерні такі загальні недоліки:

- нестача знання про довкілля, обмежений світогляд;
- проблеми загальної та дрібної моторики;
- загальмованість у розвитку мовлення;

- труднощі в довільному регулюванні поведінки;
- проблеми у спілкуванні;
- проблеми з пізнавальною діяльністю;
- песимізм;
- невміння поводитися в суспільстві й контролювати власну поведінку;
- низька або занадто висока самооцінка;
- невпевненість у власних силах;
- повна або часткова залежність від інших.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами передбачає розв'язання таких завдань:

- організація системи освіти дітей з особливими освітніми потребами у такий спосіб, щоб максимально активізувати бажання дітей пізнавати світ, сформувані у них практичні знання та вміння, розширити світогляд;
- диференційоване навчання дітей з особливими освітніми потребами для того, щоб виявити й розвинути вроджені здібності учнів;
- стимулювання до самостійних дій та ухвалення власних рішень;
- формування й активізування пізнавальної активності дітей;
- викладення основ наукового світогляду;
- забезпечення всебічного розвитку самодостатньої особистості, яка б адаптуватися в сучасному соціумі.

Звертатися до дітей з особливими освітніми потребами варто так само, як і до їхніх однолітків, обговорюючи з ними ті самі теми та проблеми.

Необхідно використовувати слова й поняття, що не створюють стереотипи мислення, наприклад:

- *інвалід* – людини (дитина), що має інвалідність, особа з інвалідністю, особа з обмеженими можливостями, особа з особливими потребами;
- не інвалід – «звичайна» людина.

Уникайте слів і понять, що створюють стереотипи мислення, зокрема:

- хворий, каліка, скалічений, деформований, неповноцінний, дефективний;
- нормальний, здоровий (порівняно з інвалідом);
- людина (дитина), що використовує інвалідний візок;
- людина, що пересувається на візку;
- вроджена інвалідність, інвалід з дитинства;
- дитина із затримкою у розвитку;
- учень, що повільно навчається;
- загальмований, недоумкуватий, відсталий, розумово неповноцінний, даун, монголоїд, даунята;
- сліпий, незрячий, інвалід зору;
- божевільний, псих;
- сліпий, як кріт (ніколи), геть сліпий;
- глухий, нечуючий, слабочуюча людина;
- людина з труднощами у спілкуванні.

Діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку – діти, які мають відхилення від нормального фізичного та психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами.

Додаткові освітні послуги – комплекс заходів із системного психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у процесі навчання і виховання.

Е

Емпатія – співпереживання, здатність відчувати почуття іншої людини і відповідне виявлення своїх почуттів.

Ерготерапія – сприяє розвитку координаційних здібностей реакцій рівноваги, загальної та дрібної моторики, моторного планування, покращує інтеграцію сенсорної інформації, а також регулює рівень активності.

Ж

Життєва компетентність – здатність дитини з ООП застосовувати на практиці знання, досвід, суспільні цінності, базові навички комунікації і соціально-побутової адаптації, набуті у процесі навчання та комплексної реабілітації.

Жестів мова (далі – Ж.м.) – система умовних знаків, утворених рухами рук, мімікою обличчя, рухами тіла. Як додатковий засіб спілкування людей звичайно комбінується з усним мовленням. Для спілкування глухонімих існують складні системи Ж.м. Цій мові глухонімих дітей навчають у спеціальних школах.

З

Звукотерапія – один із засобів валеологічного виховання та навчання, який передбачає роботу з піснями, віршами, що має сприятливий вплив на всі органи, особливо на серцево-судинну систему, посилює захисно-адаптаційні реакції організму. Види співу: спів окремо або злито, з оплесками, з різною інтонацією та мімікою, спів з наслідуванням, вібрація звуком, спів голосних звуків із метою запам'ятати їх і потім безпомилково поділяти слова на склади (скільки голосних – стільки складів).

Здоров'язбереження в освітньому просторі – освітній процес, що не завдає прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює безпечні та комфортні умови перебування дітей у закладі освіти, забезпечує індивідуальну освітню траєкторію дитини, запобігає стресам, перевантаженню, втомі, сприяючи цим збереженню і зміцненню здоров'я вихованців.

Здоров'язбережувальні освітні технології – сукупність засобів, методів, форм, прийомів організації та здійсненні освітнього процесу, спрямованого на підтримку і збереження здоров'я учнів.

І

Ігрова терапія (далі – І.т.) – метод лікувально-педагогічного впливу на дітей і дорослих, які страждають емоційними порушеннями, страхами, невротами тощо. Гра як засіб ігрової терапії сприяє катарсичній розрядці почуттів. Це терапія засобами ігрової діяльності, тобто вибудовування відносин між дорослим і дитиною за допомогою гри, у якій дитина відчуває себе значущою особистістю, яку цінують і люблять. Це використання емоційних, пізнавальних і фізичних здібностей дитини з метою корекції порушеного розвитку і поведінки.

Інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими розладами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження життєдіяльності.

Інвалідність – перешкоди або обмеження діяльності людини з фізичними, розумовими, сенсорними та психічними відхиленнями, спричинені наявними в суспільстві умовами, за яких людей виключають з активного життя.

Індекс інклюзії – добірка практичних матеріалів, спрямованих на планування дій зі створення та розвитку в закладах освіти інклюзивного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Індивідуальна навчальна програма – документ, що визначає зміст, систему знань, навичок і вмінь, які мають опанувати учні в освітньому процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем.

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з ООП, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Індивідуальна програма реабілітації – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів із визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

Індивідуальне навчання – одна із форм організації освітнього процесу, при якій здійснюється педагогічний вплив на учня, котрий перебуває поза колективом.

Індивідуальний навчальний план (ІНП) – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії зі здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Індивідуальний освітній маршрут – орієнтація на пошук індивідуальних моделей соціалізації, що сприяють використанню внутрішніх сутнісних сил і можливостей конкретної людини; надання дитині та її сім'ї права обирати навчальні програми й заклади з урахуванням інтересів і проблем, індивідуальності дитини.

Індивідуалізація навчання – організація освітніх умов для максимальної реалізації суб'єктної позиції дитини у процесі навчання, тобто усвідомлення нею мети та завдань навчання, можливість обирати навчальний матеріал, форми й методи розв'язання навчальних завдань.

Інклюзивна культура – система цінностей, що забезпечує виникнення у закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учнів до співпраці і взаємодопомоги. Така інклюзивна культура сприяє створенню єдиної системи цінностей, що сприймається і поділяється усіма. Розвиток закладу освіти стає постійним і безперервним процесом.

Інклюзивна освіта – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за

місцем проживання, що передбачає навчання дитини з ООП в умовах закладу освіти для дітей з типовим розвитком.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з ООП. Філософія інклюзії базується на вірі в те, що кожна людина з вадою має здобути освіту і житлові умови, які б якомога ближче відповідали нормальним. Вона передбачає істотні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності закладів освіти. Увага зосереджується на соціалізації дітей цієї категорії та якості навчання. Діти з ООП стають частиною нашого життя, вони включаються в заклади освіти, оточення, спільноти. До них ставляться як до рівних і як таких, що заслуговують на повагу і сприйняття їх такими, як вони є. Це те право, яким усі ми користуємось як члени суспільства.

Мета інклюзії в освіті – ліквідація соціальної ізольованості (виключення), що є наслідком негативного ставлення до поняття різноманітності. Відправною точкою цього поняття є переконання, що освіта є одним із основоположних прав людини і основою для справедливого суспільства.

Функції інклюзивної освіти:

– *правова* (забезпечення права дітей з ООП на здобуття освіти в умовах звичайних закладів освіти за місцем проживання дитини); попередження і боротьба з виключенням в освіті; виявлення і усунення чинників, що перешкоджають реалізації права дитини з ООП на освіту на умовах рівності і доступності);

– *соціалізації* (засвоєння дітьми з ООП широкого кола цінностей, соціальних ролей і очікувань, на основі яких складається повсякденне життя людей, а також цінностей, що пропагуються закладом освіти);

– *виховна* (формування позитивного і толерантного ставлення суспільства до осіб з ООП як до рівних, створення соціокультурного середовища; формування у дітей з ООП почуття поваги і власної гідності, усвідомлення, що вони є повноцінними членами суспільства);

– *освітня* (засвоєння дітьми з ООП системи знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку потенціалу та подальшої успішної інтеграції у суспільство);

– *економічна* (підготовка осіб з ООП до трудової діяльності, розвиток і використання їхнього потенціалу на ринку праці; зменшення кількості громадян, що перебувають на соціальному забезпеченні у держави).

Учням з ООП інклюзивна освіта:

– дає змогу покращувати навчальні результати;

– забезпечує відповідні їхній віковій категорії рольові моделі в особі однолітків;

– створює можливості для навчання в реалістичному/природному середовищі;

– допомагає формувати комунікативні, соціальні й академічні навички;

– забезпечує рівний доступ до навчання;

– дає змогу підвищувати самооцінку й відчувати себе частиною цілого;

– розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків.

Учням з типовим розвитком інклюзивна освіта:

– допомагає підвищувати чи підтримувати рівень успішності;

– створює відповідне середовище для виховання поваги до відмінностей і розмаїття;

– розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків;

– надає стимули до співпраці;

– допомагає розвинути в собі такі риси, як творчість і винахідливість;

– дає змогу набути лідерських навичок;

– забезпечує можливість навчатися на основі ширшого вибору форм і методів роботи.

Педагогічному персоналу інклюзивна освіта:

– допомагає налагодити співпрацю й застосовувати командний підхід до вирішення проблем і шляхи подолання труднощів;

– забезпечує можливості для професійного розвитку;

– допомагає усвідомити важливість розроблення програм навчання для дітей із ООП;

– дає змогу збагатити власну палітру методів і прийомів викладання та навчальних стратегій.

Адміністрації закладу освіти інклюзивна освіта:

– допомагає виробити спільні переконання й цінності щодо інклюзії дітей з ООП;

– забезпечує можливість користуватися широким набором ресурсів і видів підтримки та обирати оптимальні їх варіанти;

– допомагає сформуванню позитивного ставлення до розмаїття, тобто усвідомити, що кожна особистість своїми унікальними рисами та здібностями сприяє збагаченню людської спільноти;

– надає стимули, що надихають до здійснення перетворень, посилює здатність змінювати ситуацію на краще;

– допомагає зміцнити відчуття громади.

Батькам інклюзивна освіта:

– надає можливості для співпраці й активного залучення до життя шкільної громади;

– забезпечує можливість вибору в їхньому прагненні забезпечити якісну освіту своїй дитині;

– допомагає краще усвідомити розмаїття шкільної та загальної громади;

– надає стимули й заохочує до спілкування з іншими батьками для отримання підтримки й інформації;

– допомагає сформулювати чітку мету й створити реальне майбутнє для своєї дитини.

Для громади/суспільства інклюзивна освіта:

– дає змогу зрозуміти потреби й здібності всіх учнів;

– забезпечує відображення закладом освіти істинного розмаїття

громади;

- демонструє соціальну цінність рівності;
- сприяє утвердженню громадянських прав усіх людей.

Компоненти готовності педагога до роботи в умовах інклюзивної

освіти:

- мотиваційний;
- когнітивний;
- діяльнісний.

Вимоги до педагога:

- всебічне вивчення анамнезу дитини;
- розуміння її особливостей;
- знання закономірностей розвитку;
- вивчення психічних якостей;
- вміння спостерігати за дитиною та регулювати її навантаження;
- вміння адаптувати навчальні плани та методики до специфічних

потреб дітей;

– створювати оптимальні умови для спілкування та адаптації до соціального середовища.

Інклюзивне навчання (далі – І.н.) – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. І.н. забезпечує доступ до освіти дітей з ООП у закладах освіти коштом застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких дітей.

Інклюзивне навчання дітей з ООП покликане виконувати такі функції:

– *розвивальну* (припускає, що процес навчання, спрямований на розвиток повноцінної особистості учня, сприяє набуттю дітьми відповідних знань, умінь і навичок);

– *освітню* (сприяє формуванню у них базових знань, які стануть основою так званого інформаційного фонду; також існує об'єктивна необхідність розвивати у цих дітей практичні навички, які допоможуть їм та надалі суттєво спростять їхнє життя);

– *виховну* (спрямована на формування всебічного й гармонійного розвитку особистості; з цією метою учням викладають літературу, мистецтво, історію, фізичну культуру тощо);

– *корекційну* (передбачає вплив на дітей шляхом застосування особливих методів і прийомів, які стимулюють пізнавальні можливості).

Інклюзивне навчання як освітній особистісно орієнтований процес передбачає залучення дитини в загальноосвітнє середовище, забезпечення доступності освітніх програм шляхом диверсифікації (зміна, різноманітність) різноманітних форм та методів, забезпечення гнучкості курикулуму, адаптації дидактичних технологій та надання додаткових освітніх послуг і підтримки.

Основна ідея інклюзивного навчання у системі позашкільної освіти – реалізація індивідуального творчого потенціалу дитини з урахуванням природних нахилів, здібностей, індивідуальних можливостей та добір

оптимальних шляхів її самореалізації з метою становлення соціально компетентної особистості.

Індивідуалізація інклюзивного навчання дітей з ООП у системі позашкільної освіти:

- індивідуально орієнтована допомога дитині у задоволенні власних потреб та інтересів;
- створення умов для розвитку особистості дитини;
- підтримка дитини у самореалізації.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів реалізації прийомів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей.

Дорожня карта розвитку інклюзивного освітнього середовища в системі позашкільля:

- прийняття педагогічним колективом ідеї інклюзії;
- архітектурна доступність будівель;
- створення безпечних умов;
- безбар'єрний простір;
- проведення комплексної діагностики («аудиту безпеки»);
- забезпечення педагогічними кадрами;
- створення команди супроводу;
- формування корпоративної культури;
- якість освітнього середовища;
- гуманність взаємовідносин;
- фінансово-економічна діяльність;
- використання спеціальних засобів освітнього процесу;
- самооцінювання (аудит діяльності інклюзивних груп у системі позашкільної освіти).

Інклюзивний підхід в освіті – процес урахування і задоволення різноманітних потреб усіх дітей, які мають навчатися шляхом розширення участі у навчанні, культурному та суспільному житті, а також скорочення масштабів відчуження в межах освіти та за її допомогою. Інклюзивний підхід передбачає внесення змін і коректив до змісту, підходів, структур і стратегій на основі єдиної концепції, яка охоплює всіх дітей відповідної вікової групи, та переконання в тому, що навчання дітей є обов'язком формальної системи освіти.

Інклюзивна політика – побудова чіткої структури цілей і принципів керування освітнім процесом. Стратегія роботи закладу освіти спрямована на формування інклюзивного освітнього середовища для всіх учнів. Вона заохочує заклад охоплювати всіх дітей, які проживають у даній місцевості, і докладати зусиль для мінімізації чинників, що призводять до їх виключення. Політика щодо надання підтримки регулює всі заходи, які посилюють спроможність закладу освіти враховувати у своїй діяльності різноманітні ООП, виходячи з принципу цінності кожної дитини.

Інклюзивна практика – шляхи розвитку того, чого і як навчають і навчаються на основі інклюзивних цінностей і політики; як інклюзивні цінності впливають на структурування та зміст освітнього процесу. Освітній процес будується таким чином, що в навчанні від початку враховуються ООП.

Передбачається, що діти, допомагаючи одне одному, самі стають ресурсом для навчання. Дорослі співпрацюють між собою і всі разом несуть спільну відповідальність за навчання дітей.

Інклюзивна школа – модель закладу освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

Основні принципи інклюзивної школи:

- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- заклади освіти мають визначати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розроблення відповідних навчальних планів, застосування організаційних заходів, розроблення стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- діти з ООП мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання.

Інклюзивні принципи – система базових вимог, що забезпечує ефективність інклюзивної освіти. Інклюзивне навчання в закладах освіти ґрунтується на спеціальних дидактичних принципах, яких необхідно дотримуватися під час планування й організації занять, а саме, принципів:

- *педагогічного оптимізму* (ґрунтується на тому, що вчитися можуть усі діти);
- *диференційованого та індивідуального підходів* (спрямований на створення сприятливих умов навчання, що враховують як індивідуальні особливості кожної дитини, так і її специфічні особливості, властиві дітям із конкретною категорією порушення розвитку);
- *ранньої педагогічної допомоги* (однією з умов успішної корекційно-педагогічної допомоги учням є забезпечення раннього виявлення й раннього діагностування відхилень у розвитку дитини для визначення особливих освітніх потреб);
- *діяльнісного підходу в навчанні й вихованні* (корекційно-компенсувальна спрямованість освіти (спирається на здорові сили учня) побудова освітнього процесу з використанням збережених аналізаторів, функцій і систем організму згідно з етимологією кожного конкретного порушення розвитку);
- *соціально-адаптованої спрямованості освіти* (дозволяє сформувати різні структури соціальної компетентності та психологічну підготовленість дитини до життя в навколишньому соціокультурному середовищі);
- *розвитку мислення, мовлення й комунікації як засобів спеціальної освіти* (за цим принципом створюють специфічні умови щодо корекційно-педагогічної допомоги з розвитку мовлення, мислення та

спілкування);

– *необхідності спеціального педагогічного керівництва* (навчально-пізнавальна діяльність дитини з ООП вимагає постійного й тривалого керівництва з боку педагогів).

Інклюзивно-ресурсний центр – установа, що створюється з метою забезпечення права дітей з ООП віком від 12 до 18 років на здобуття дошкільної і загальної середньої освіти в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг і забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу.

Інститути соціалізації – конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків (сім'я, школа, неформальні організації, засоби масової інформації тощо).

Інтегроване навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку – навчання і виховання дітей з різними дефектами психофізичного розвитку в закладах освіти разом із дітьми, які нормально розвиваються, за умови, що ці діти за наявності індивідуальних засобів корекції дефекту зможуть встигати за темпом навчання решти дітей.

К

Кабінет психологічного розвантаження – удосконалений варіант кімнати відпочинку, в якій створені оптимальні умови для швидкого і ефективного зняття емоційного перенапруження, відновлення працездатності, проведення психотерапевтичних і психогігієнічних заходів.

Кінезіологія – наука про розвиток головного мозку через рух. Кінезіологія розглядає мозок людини як комп'ютер, у якому вже закладена інформація про всі функціональні зв'язки в організмі. Мозок накопичує інформацію і здатний вирішувати будь-яке завдання, пов'язане з регуляцією функцій організму.

Кінезіологічні вправи – комплекс рухів, які дозволяють активізувати міжпівкульну взаємодію, відбувається синхронізація роботи півкуль, півкулі обмінюються інформацією. Покращують розумову діяльність, сприяють поліпшенню запам'ятовування, підвищують стійкість уваги, формують просторові уявлення.

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами – взаємоузгоджена комплексна діяльність фахівців за участі батьків дитини з ООП, спрямована на створення необхідних умов в освітньому процесі, з метою розвитку особистості дитини, засвоєння нею знань, умінь і навичок, її самореалізації та соціалізації.

Компенсація – відновлення недорозвинених чи порушених психофізичних функцій шляхом використання збережених чи перебудови частково порушених функцій.

Комунікативна система обміну картинками (Picture Exchange Communication System – PECS) – форма допоміжної альтернативної комунікації,

що дає змогу компенсувати недостатність мовленнєвих навичок у процесі комунікації і сприяє налагодженню продуктивного контакту.

Комфортні умови – умови, за яких дитина з ООП могла б опанувати адаптовану для неї навчальну програму в зручному темпі й у відповідному обсязі.

Корекція – система спеціальних і загальнопедагогічних засобів, спрямованих на послаблення або подолання вад психофізичного розвитку і відхилень у поведінці дітей і підлітків. Корекцію розуміють як виправлення окремих дефектів (наприклад, корекція звуковимови, письма, читання, зору, слуху) і як цілісний вплив на особистість дитини у процесі її навчання, виховання і розвитку. У рамках єдиного освітнього процесу корекції характеризується як сукупність корекційно-виховної та корекційно-розвивальної діяльності.

Корекційне виховання – виховання типологічних властивостей і якостей особистості, інваріантних предметній специфіці діяльності (пізнавальній, трудовій, естетичній), які дозволяють адаптуватись у соціальному середовищі.

Корекційна робота – система спеціальних прийомів, спрямована на подолання або послаблення вад розвитку дітей.

Корекційний розвиток – виправлення (подолання) недоліків розумового і фізичного розвитку, удосконалення психічних і фізичних функцій збереженої сенсорної сфери і нейродинамічних механізмів компенсації дефекту.

Корекційно-виховна робота – основа реабілітаційного процесу дітей з ООП; цілеспрямований комплексний вплив на різноманітні сторони особистості, яка перебуває в аномальному стані.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з ООП у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Курикулум інклюзивної освіти – загальна концепція навчання дітей з ООП, що визначає знання, вміння, установки та методи їх формування.

Складники курикулуму – дають можливість ефективно реалізувати його в розмаїтому учнівському колективі:

- *зміст* (специфічні для навчальної дисципліни компетентності, визначені стандартом);
- *стратегії викладання* (набір методів і прийомів, що мають допомогти учням опанувати компетентності та навчитися вчитися самостійно);
- *форми роботи* (великі й малі групи, самостійна робота, навчання в парах тощо).

Курикулум складається з двох рівнів:

- *основного* – базового (основи грамотності, рахунок, сенсорні поняття, соціально-побутове орієнтування, правила поведінки);
- *спеціалізованого* – варіативного (музика, трудове навчання, спорт, інформатика, художня праця).

Логопед (учитель-логопед) – спеціаліст, який має повну вищу освіту за спеціальністю «Логопедія». Здійснює навчально-корекційну, компенсаторну, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

Логопедична група (далі – Л.г.) – колективний вплив на дитину з боку вчителя-логопеда, вихователів, психолога, музичного керівника, інструктора з фізичного виховання, медичної сестри.

Всі заняття проводяться в ігровій формі. В Л.г. проводиться спеціально організоване навчання і виховання за планом, який охоплює такі напрями корекційної роботи з дошкільниками: розвиток рухливості органів артикуляційного апарату – артикуляційна гімнастика, розвиток фонематичних процесів, розвиток дрібної моторики – пальчиковий тренінг, усунення вад звуковимови, збагачення словникового запасу, вдосконалення граматичної сторони мовлення, підготовка до навчання грамоти.

Логопедична школа (далі – Л.ш.) – спеціальна школа для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Крім загальних завдань, які стоять перед масовою школою, Л.ш. має на меті виправлення недоліків усного мовлення, читання й письма, забезпечення трудової підготовки в обсязі спеціальних програм, встановлених Міністерством освіти, психічне й фізичне оздоровлення завдяки правильній організації життя дітей і корекційно-виховній роботі (лікувальна гімнастика, масаж, фізіотерапія тощо). У Л.ш. приймаються діти, які мають нормальний слух, але позбавлені можливості навчатися в масовій школі у зв'язку з недорозвитком мовлення.

М

Медико-педагогічна комісія (далі – М.-п.к.) – організується для медико-педагогічного вивчення дітей з тими чи іншими дефектами для встановлення діагнозу й направлення їх у спеціальні заклади освіти або оздоровчі установи. До її складу входять дитячий психоневролог або лікар іншої спеціальності, педагог-дефектолог, логопед і педагог масової школи. М.-п.к. надає консультації педагогам та батькам щодо режиму навчання й виховання аномальних дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Медико-психологічна підтримка – вид діяльності педагога, психолога закладу освіти, спрямована на створення умов для надання медико-психологічної допомоги дітям, які мають проблеми у фізичному та психоемоційному розвитку.

Мнемотехніка – система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і збільшують об'єм пам'яті завдяки додатковим асоціаціям, організація освітнього процесу у вигляді гри. Використання мнемотехніки стає в наш час найактуальнішим способом. Мнемотехнічні прийоми працюють шляхом переходу інформації в образи (слухові, зорові і графічні).

Мнемотехніка допомагає розвивати:

- асоціативне мислення;
- зорову і слухову пам'ять;
- зорову і слухову увагу;
- уяву.

Завдання мнемотехніки:

- удосконалювати зорове і слухове сприймання;

- формувати у дітей навички запам'ятовування;
- вчити дітей управляти своєю увагою, зробити її «слухняною»;
- стимулювати інтелектуальний розвиток дитини;
- вчити запам'ятовувати будь-яку інформацію.

Модифікація освітніх програм – трансформація характеру викладання навчального матеріалу шляхом змін освітніх цілей, змісту та/або концептуальної складності навчального завдання для конкретної особи з ООП, у тому числі шляхом спрощення змісту і скорочення матеріалу, інтеграції двох або більше навчальних предметів.

Мультидисциплінарна команда – співпраця фахівців різних спеціальностей з метою обміну інформацією і досвідом для створення нових і вдосконалених методів розв'язання проблем і планування навчальної діяльності дітей з ООП.

Н

Норма (далі – Н.) – у психології Н. називають міру розвитку й виявлення психічних функцій і властивостей. У соціальній психології – існуючий у соціальній спільності чи групі стандарт, порівняння з яким визначає прийнятність і досконалість об'єктів, процедур і продуктів діяльності (зокрема, юридичні, моральні, мовні тощо). Основним змістом Н. виступають передусім вимоги суспільства. Засвоєні суб'єктом Н. значною мірою визначають перебіг його діяльності.

Сьогодні «нормальною» вважають дитину: коли рівень її розвитку відповідає рівню більшості дітей її віку або старшого віку, зважаючи на рівень розвитку суспільства, у якому вона проживає; якщо вона розвивається відповідно до загальних напрямів, що обумовлені розвитком індивідуальних якостей, здібностей і можливостей, конкретно й однозначно домагаючись цілковитого розвитку окремих складників та їх повної інтеграції, долаючи можливі негативні впливи з боку власного організму й оточення; коли вона розвивається згідно із суспільними вимогами, що визначають як її актуальні норми поведінки, так і подальші перспективи її адекватного творчого соціального функціонування у період зрілості.

О. Р. Лурія визначив *п'ять основних умов нормального психічного розвитку*, а саме:

- збереженість структур і функцій центральної нервової системи;
- збереженість аналізаторних систем;
- збереженість мовленнєвої системи;
- нормальний фізичний розвиток;
- адекватне віковим можливостям виховання та навчання.

О

Обдарованість (далі – О.) – сукупність природних задатків як передумова розвитку здібностей до певних видів діяльності; задатки багатofункціональні, на їх основі розвиваються різні здібності (інтелектуальні, художні, фізичні тощо). Розрізняють О. технічну, наукову, зокрема математичну, музичну, поетичну, художню, артистичну та ін. Високий ступінь спеціальної О. називають талантом.

Обдаровані діти (далі – О.д.) – діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності до виконання певних видів діяльності. Для О.д. характерні висока активність розуму, підвищена схильність до розумової діяльності, інтерес до певного виду діяльності, елементи оригінальності в ній, потяг до творчості. Негативні риси О.д. – надмірна зосередженість на улюбленій справі і своїх здібностях, байдужість до інших людей і духовних цінностей, слабка комунікабельність.

Обдарованість прийнято діагностувати за темпом розумового розвитку – ступенем випередження дитиною за інших рівних умов своїх ровесників (на цьому ґрунтуються тести розумової обдарованості й коефіцієнт інтелектуальності). Раніше за інші можна виявити художню обдарованість дітей (у царині музики, потім – у малюванні). У сфері науки найшвидше проявляється обдарованість до математики.

Обмежена можливість – втрата здатності (внаслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність в межах того, що вважається нормою для людини.

Організація навчання дітей з ООП в закладах позашкільної освіти – для залучення дітей з ООП до творчого процесу у закладі позашкільної освіти, прищеплення їм соціальних цінностей і норм необхідно змінити сам розклад життя цих дітей, їхнє ставлення до себе й навіть змінити відношення батьків, адже на їхні плечі лягають додаткові турботи.

Передумови успішного процесу інтеграції в колектив ЗПО:

- добір занять для кожної дитини відповідно до її особливих нахилів, здібностей і потенційного розвитку;
- визначення способів отримання додаткової освіти, а саме: відвідування гурткових занять на базі закладу позашкільної освіти; індивідуальна робота в групі з 2-3 дітьми; проведення занять вдома (для дітей з особливо важким станом здоров'я); відвідування занять гуртків під час перебування в навчально-реабілітаційному центрі (НРЦ); розширення кола спілкування дитини й підвищення якості її соціальної адаптації.

Мета й завдання роботи з дітьми з ООП:

- сприяння залученню дітей до творчого процесу закладу, підвищенню рівня їхніх знань і вмінь, оволодіння новими техніками та методами роботи;
- створення умов для всебічного розвитку дітей;
- розвиток природних умінь, навичок і нахилів;
- виявлення творчо обдарованих дітей;
- сприяння широкому використанню набутих умінь і навичок у різних видах декоративно-ужиткового мистецтва;
- підготовка дітей до участі в конкурсах, виставках, концертах;
- надання родинам підтримки у вирішенні творчих, проблемних завдань.

Основні принципи роботи керівника гуртка з дітьми з ООП:

- дитина повинна мати змогу самостійно обирати й приймати рішення;
- навчання має бути активним;
- тактовність – найважливіша умова в навчанні;

- обов'язково використовувати творчі та оригінальні методики в роботі;
- дозування навантажень для кожної дитини;
- урахування індивідуальних бажань та освітніх потреб;
- установлення партнерських взаємин із батьками дітей і заохочення їх до активної участі в освітньому процесі.

Освітній процес із дітьми з ООП організують відповідно до робочого навчального плану закладу, складеного на основі Типових навчальних планів для організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Індивідуальні навчальні програми з позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку розробляють для однієї дитини або групи дітей терміном на 1 рік. Двічі на рік їх переглядають із метою коригування.

Правила роботи з дітьми з ООП:

- позитивно ставитися й підтримувати дитину: хвалити, усміхатися, лагідно торкатися;
- оцінювати зусилля, а не результат виконаної роботи;
- користувати чіткими вказівками, раціонально використовувати час, відведений для заняття;
- вчити контролювати власні дії.

Особа з інвалідністю – особа, яка має стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення, що під час взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі у житті суспільства на рівні з іншими.

Особливі потреби – термін, прийнятий до вживання в останні десять років, пом'якшений на відміну від термінів «інвалід», «дефектність», «відставання». Синонім – потреба дитини, яка має певні зміни у своєму розвитку. Це стосується дітей з порушенням розвитку (частіше – відставання у фізичному і психічному розвитку) з різних причин: інтелектуальною недорозвиненістю, нервовими порушеннями і хворобами, психологічним травмуванням, наслідками неадекватності самооцінки й неправильного поведіння з дітьми та асоціальних умов існування.

Класифікація ООП на базі Міжнародної стандартної класифікації освіти:

- труднощі у навчанні, не обумовлені обмеженнями можливостей;
- обмеження можливостей внаслідок біологічної/органічної причини;
- труднощі через несприятливі соціально-економічні, культурні та/або лінгвістичні умови.

Класифікація ООП на базі Міжнародної стандартної класифікації освіти:

- дитина з порушеннями розвитку – дитина, яка потребує особливої допомоги;
- особлива дитина – це не та дитина, у якої є обмеження здоров'я, а та, у якої порушена взаємодія з людьми і як наслідок – хід розвитку.

II

Пальчикова гімнастика – систематичні вправи для пальців, які використовуються під час занять, прогулянок, у вільний час та сприяють

розвиткові розумової діяльності, пам'яті, уваги дитини і є потужним засобом підвищення працездатності головного мозку.

Педагогічна підтримка – спільне з учнем визначення його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають йому зберегти людську гідність, досягати позитивних результатів у навчанні, праці, спілкуванні, способі життя.

Педагогічна справедливість – неупереджене, об'єктивне ставлення педагога до учнів з ООП, яке ґрунтується на любові та повазі до них, абстраговане від особистісних симпатій або антипатій.

Педагогічна технологія – система взаємопов'язаних прийомів, форм і методів організації освітнього процесу, об'єднана єдиною концептуальною основою, цілями й завданнями освіти, та така, що створює задану сукупність умов для навчання, виховання та розвитку вихованців.

Критерії педагогічної технології включають основні характеристики й показники, за якими забезпечується педагогічна діяльність, а саме, це:

- результативність (забезпечення визначеної мети);
- відтворюваність (можливість використання у змінених умовах);
- транслюємність (можливість передавання досвіду її використання у вигляді знань).

Обов'язковими складовими педагогічних технологій є:

- чіткий поелементний опис операції;
- точна характеристика проєктованого гарантованого результату;
- певний алгоритм рішення, згідно з яким педагог може працювати, не опускаючи жодної з операцій, бо кожна з них відіграє особливу функцію, і тільки разом вони визначають цілісний результат.

Ключовою ланкою будь-якої технології є детальне визначення кінцевого результату та контроль його досягнення. Процес тільки тоді отримує статус технології, коли він заздалегідь прогнозований, визначені кінцеві властивості продукту та засобів його отримання, сформовані умови для проведення процесу.

Педагогічний оптимізм – впевненість у прогресі розвитку дитини, вірі в її можливості.

Педагогічний патронаж – форма, у випадку якої освітній процес і засвоєння знань забезпечує педагогічний працівник. Така форма передбачена для учнів, які за станом здоров'я не можуть відвідувати заклад освіти щодня, перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я або потребують навчання біля лікарняного ліжка. Також вона пристосована до потреб учнів, що здобувають початкову та базову освіту у школах сільської місцевості, в яких через малокомплектність (менше 5 учнів на клас) не може бути організоване навчання в закладі.

Підходи до надання освіти дітям з ООП – у сучасній освітній політиці розрізняють декілька підходів до навчання дітей з ООП. Основні з них:

- *мейнстрімінг* (загальний потік) – розглядається як стратегія, за якої учні з ООП, спілкуються з однолітками на святах, у рамках різних програм дозвілля, але при цьому можуть навіть навчатися в різних школах (розширення соціальних контактів між дітьми з ООП та їхніми однолітками, здебільшого – це позаурочна форма спілкування);

– *інтеграція* (цілий) – процес влаштування дітей з ООП в існуючі заклади загальної середньої освіти (у регулярний освітній простір) з розумінням того, що діти з ООП можуть пристосуватися до стандартизованих вимог таких закладів (у процесі навчання, виховання, праці, проведення вільного часу). *Розрізняють декілька типів інтеграції: соціальна інтеграція* (залучення дітей з ООП до участі разом з іншими дітьми у позакласній діяльності, однак вони не навчаються разом); *функціональна інтеграція* (діти з ООП спільно навчаються з дітьми з типовим рівнем розвитку в одному закладі освіти. Існує два типи такої інтеграції: *часткова* (діти з ООП навчаються в окремому спеціальному класі/групі або відділені закладу освіти і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи) і *абсолютна* (діти з ООП проводять увесь час у загальноосвітніх класах/групах); при *зворотній інтеграції* діти з типовим рівнем розвитку навчаються у спеціальних школах; *спонтанна* або неконтрольована інтеграція відбувається тоді, коли діти з ООП навчаються у загальноосвітніх закладах, не отримуючи при цьому належної спеціальної підготовки; *комбінована інтеграція* (для тих дітей, у яких психофізичний розвиток наближений до вікової норми, але їхнє навчання в умовах масового закладу обов'язково має супроводжуватися корекційною допомогою відповідних фахівців, зокрема педагога-дефектолога спеціального класу); *часткова інтеграція* передбачає перебування дитини з ООП серед своїх здорових однолітків у масовому навчальному закладі лише частину дня (найчастіше другу половину); *тимчасова інтеграція* – за якої всі учні спеціального класу (закладу) незалежно від стану психофізичного розвитку об'єднуються кілька разів на місяць для проведення спільних заходів;

– *інклюзія* (включення) – один із підходів до навчання дітей з ООП. Процес реального включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства. Дитина з ООП – це не обділена долею, це, швидше, визначений спосіб життя за обставин, що склалися, який може бути дуже цікавий їй і оточуючим людям, якщо порушення розглядати в рамках соціальної концепції. Головний сенс процесу інклюзії «Всім тут раді!».

Для розуміння інклюзії мають значення чотири ключові аспекти:

– *інклюзія* – це процес (її треба розглядати як неперервний пошук ефективних способів урахування питання багатоманітності; *інклюзія* навчає співіснувати з відмінностями, які розглядаються як стимул для заохочення дітей і дорослих до навчання);

– *інклюзія спрямована на виявлення й усунення бар'єрів* (передбачає збір, узагальнення і оцінку інформації з великої кількості різних джерел з метою вдосконалення освітньої політики і практики, заохочення дітей і дорослих до навчання);

– *інклюзія створює умови для присутності, участі та досягнень усіх учнів* (термін «присутність» означає місце навчання дітей і те, наскільки регулярно вони його відвідують. Термін «участь» описує якість їхнього навчального досвіду і тому вимагає врахування думок тих, хто навчається. Термін «досягнення» стосується не лише результатів тестів чи екзаменів, а охоплює також результати навчання в межах усіх навчальних планів і програм

(curriculum);

– *інклюзія вимагає підвищеної уваги до дітей «групи ризику», для яких існує вірогідність виключення чи низької успішності (йдеться про моральний обов'язок вести ретельне спостереження за групами учнів, які за статистикою найчастіше потрапляють до «групи ризику», і, за потреби, вживати заходів для забезпечення їхньої присутності, участі та досягнень у системі загальної освіти.*

Термін «інклюзія» відмінний від терміна «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема в документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика і процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно врахувало й пристосувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Порушення – проблеми, що виникають у функціях або структурах, – істотне відхилення, втрата тощо.

Принцип інклюзивності в освіті – забезпечення всезагального доступу до освіти для всіх дітей, молоді й дорослих, а також сприяння рівності в цій галузі. Принцип інклюзивності передбачає здійснення випереджувальних дій із виявлення бар'єрів і перешкод, з якими стикається багато людей в отриманні доступу до освітніх можливостей, а також із визначення ресурсів, що необхідні для подолання цих перешкод.

Психічне порушення – тимчасове або постійне порушення у психічному розвитку людини, що включає порушення мовлення, емоційної сфери, у тому числі пошкодження мозку, інтелектуальні порушення, затримка психічного розвитку, що створює труднощі у навчанні.

Психогімнастика – спеціальні вправи (етюди, ігри), які спрямовані на розвиток і корекцію пізнавальної та емоційно-особистісної сфери. Дозволяє коректувати поведінку дитини і знімати емоційну напругу. У ній використовуються корисні ігри для дітей, що дозволяють зняти тривожність, агресію, напругу, вчать саморегуляції.

Психолого-педагогічний супровід – системна діяльність практичного психолога та спеціального педагога, спрямованого на створення комплексної системи клініко-психологічних, психологічно-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

Психолого-педагогічний супровід освіти – комплексна система взаємопов'язаних заходів щодо розв'язання психолого-педагогічних проблем учасників освітнього процесу, яка охоплює індивідуальну і групову діагностику, консультування, побудову індивідуальних навчальних програм тощо.

Психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові заняття (послуги) – діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку та соціалізації дитини з ООП, що здійснюється педагогічними працівниками закладів освіти, ІРЦ або

іншими фахівцями з метою максимально можливого розвитку її особистості та подальшої інтеграції в суспільство.

Психолого-педагогічні послуги – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з ООП, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями.

Р

Реабілітація – система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

Реабілітаційні послуги – послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство.

Реабілітаційна установа – заклад чи відділення, структурні підрозділи, незалежно від форм власності, що здійснюють реабілітацію інвалідів і дітей-інвалідів відповідно до державних соціальних нормативів у сфері реабілітації.

Ресурсна кімната – спеціально облаштована кімната у закладі чи установі освіти, що відповідає принципам універсального дизайну і розумного пристосування, призначена для надання (проведення) індивідуальних та/або групових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг/занять; психологічного розвантаження, соціально-побутового орієнтування, набуття навичок самообслуговування.

Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти – структурний підрозділ закладу післядипломної педагогічної освіти, основними завданнями якого є методичне й аналітичне забезпечення діяльності ІРЦ.

Розвиток дитини ООП – взаємопов'язаний процес безперервних кількісних і якісних змін у біологічній, психічній, соціальній і духовній (моральній) сферах, ключовими чинниками яких є процес навчання та виховання.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з ООП конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

С

Сегрегація – ситуація, у якій діти з ООП здобувають освіту у відокремлених закладах/установах, пристосованих до різних (або до певного виду) порушень у дітей, в ізоляції від інших дітей (виключення людей з ООП від більшості).

Скафолдинг – педагогічна технологія, що дає змогу учневі виконати завдання або досягти цілей навчання, недосяжних для його індивідуальних зусиль або можливостей.

Складне порушення – сукупність фізичних та/або психічних порушень.

Соціалізація – процес входження індивіда до соціуму. Передбачає засвоєння ним певної системи цінностей (норм, зразків, знань, уявлень) для функціонування в суспільстві, здобуття власного соціального досвіду та активного формування особистості.

Соціальна допомога – система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо.

Соціальна інклюзія – забезпечення того, щоб усі діти й дорослі могли брати участь у житті суспільства як вартісні члени, яких поважають і які роблять свій внесок у це суспільство. Відображає активний і націлений на розвиток людини підхід до соціального добробуту, який передбачає більше, ніж просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків. Вимагає інвестицій і дії для того, щоб створити умови для інклюзії. Це комплексна і складна (вимоглива) концепція, яку не можна зводити лише до одного виміру.

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Соціально-психологічна занедбаність – результат довготривалого позбавлення дитини виховного впливу та соціальних умов для нормального психічного і розумового розвитку. Виявляється у тимчасовій або остаточній втраті можливості розвитку психічних функцій та набуття соціальних навичок.

Соціальна перцепція – цілісне сприймання суб'єктом соціальних об'єктів (людей, груп, спільностей), яке дає змогу надійніше визначати успішність і перспективи міжособистісної взаємодії.

Соціально-психологічна дезадаптація – порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії і спілкування за хибного або недостатньо розвиненого уявлення людини про себе і свої соціальні зв'язки та міжособистісні контакти.

Соціально-психологічний простір – об'єктивна форма суб'єктивного сприйняття, представленого системою певних оцінок, уявлень та образів; соціальна діяльність людей чи груп, відносини і взаємодія між ними, їхні наміри, позиції і цілі, взаємозв'язки і взаємозалежності.

Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти – забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації учнів, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку.

Спеціальна освіта – дошкільна, загальна, середня, професійно-технічна та вища освіта, для отримання якої особам з особливими психофізичного розвитку створюють спеціальні умови.

Спеціальні умови для отримання освіти – умови навчання, в тому числі спеціальні програми та методи освіти, індивідуальні технічні навчальні засоби, підручники, навчальні посібники, а також педагогічні, медичні, соціальні та

інші послуги, без яких неможливо або ускладнено засвоєння загальноосвітніх і професійних навчальних програм особам з особливостями психофізичного розвитку.

Спеціальні навчальний заклад – навчальний заклад, створений для навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку (школа, школа-інтернат, спеціальний навчально-виховний комплекс, об'єднання, навчально-реабілітаційний центр).

Спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку.

З урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей утворюються такі спеціальні школи для дітей з порушеннями:

- слуху;
- зору;
- опорно-рухового апарату;
- інтелектуального розвитку;
- з тяжкими порушеннями мовлення.

Санаторна школа – заклад загальної середньої освіти з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування. Профіль санаторної школи визначається з урахуванням необхідності лікування відповідних захворювань:

- для дітей з психоневрологічними захворюваннями;
- для дітей, хворих на сколіоз;
- для дітей із захворюваннями серцево-судинної системи тощо.

Навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей з ООП, зумовленими складними порушеннями розвитку.

З урахуванням особливостей порушень розвитку дітей утворюють такі навчально-реабілітаційні центри:

- для дітей, які мають порушення слуху у поєднанні з порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату;
- для дітей, які мають порушення зору у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату і сліпоглухих дітей;
- для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку;
- для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення.

Спеціальний навчальний підрозділ – структурний підрозділ закладу загальної середньої освіти, створений для навчання осіб з фізичними та/або розумовими порушеннями, з метою надання спеціальних освітніх послуг, у закладах за місцем проживання осіб.

Структура корекційного освітнього процесу – розвиток дітей з ООП містить такі складники:

- *діагностико-моніторингова* (робота з діагностування – одна з провідних під час навчання дітей з ООП; містить дослідження особливостей і потреб кожного учня, який потребує допомоги; з урахуванням цього

розробляють програму – групову або індивідуальну);

– *фізкультурно-оздоровча* (більшість дітей з ООП має відхилення у фізичному розвитку; містить заняття для дітей лікувальною фізкультурою, що допоможе учням навчитися управляти своїм тілом у просторі, відпрацьовувати чіткість рухів, доводячи до автоматизму);

– *освітньо-виховна* (сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості);

– *корекційно-розвивальна* (спрямована на розвиток повноцінної особистості. Її основою є організована діяльність дітей з ООП, спрямована на отримання необхідних для повноцінного життя знань, засвоєння історичного досвіду. Тобто процес навчання має бути організований у такий спосіб, щоб максимально активізувати прагнення учнів до пізнання, що допоможе їм наздогнати в розвитку однолітків, які не мають відхилень у розвитку);

– *соціально-педагогічна* (завершує формування повноцінної особистості, готової до самостійного життя у сучасному суспільстві).

Сучасні моделі залучення дітей та молоді з ООП до позашкільної освіти:

Перша модель. Реалізація соціально-педагогічних задач у процесі освітньої діяльності гуртків (творчих об'єднань) соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти (створення і реалізація в закладі відповідних навчальних програм, проєктів тощо).

Друга модель. Співробітництво закладу позашкільної освіти з установами для дітей з ООП: спеціальними навчальними закладами (дошкільні, заклади загальної середньої освіти, навчально-виховні комплекси), оздоровчими центрами, молодіжними центрами реабілітації інвалідів тощо) щодо реалізації спільних проєктів, соціально-реабілітаційних програм, проведення різних заходів для дітей з психофізичними порушеннями. За такої моделі організаторами/учасниками зазначених заходів можуть виступати педагогічні працівники (керівники гуртків, соціальні педагоги, психологи, педагоги-організатори), учні закладу позашкільної освіти (гуртківці, учасники органів учнівського самоврядування, волонтери тощо).

Третя модель. Організація закладу позашкільної роботи (реабілітаційний центр, клуб тощо), діяльність якого має на меті соціальну реабілітацію дітей з ООП. У такому контексті необхідно зазначити про те, що поліваріативність, відсутність чіткої регламентації у сфері позашкільної освіти створюють підстави для розв'язання соціально-педагогічних задач у межах зазначеної моделі.

Сфера соціалізації – середовище дії, в якому відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Т

Технології інклюзивної освіти – технології, які створюють умови для якісної доступної освіти усіх дітей без винятку. Виокремлюють *дві групи інклюзивних технологій*:

– *організаційні* (пов'язані з етапами організації інклюзивного процесу, як-от: технології проєктування та програмування; технології командної взаємодії педагога й фахівців; технології організації структурованого,

адаптованого та доступного середовища);

– *педагогічні* (відповідно до завдань та ролі в організації спільної освіти дітей із ООП: технології, спрямовані на опанування ключових компетентностей під час спільного навчання дітей із різними освітніми потребами (технології диференційованого навчання; технології індивідуалізації освітнього процесу); технології коригування навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі; технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетентностей, зокрема прийняття, толерантності; технології оцінювання досягнень за інклюзивного підходу).

Технології диференціації навчальної діяльності:

– *технологія різнорівневої диференціації навчання* (пов'язана з рівнем засвоєння дітьми програмового матеріалу. За такої технології управління пізнавальною діяльністю здійснюється з метою навчання кожного учня на рівні його індивідуальних можливостей і здібностей через систему малих груп. У педагога з'являється можливість диференційовано допомагати слабшому учневі та приділяти увагу сильному, більш ефективно працювати зі «складними» дітьми);

– *технологія функціональної диференціації* (організація роботи в групах із розподілом функцій, тобто коли кожна дитина робить свій внесок у загальний результат, виконуючи своє завдання. При цьому дитині з ООП можна запропонувати допоміжні матеріали (наприклад, якщо потрібно скласти речення, дитина користується заздалегідь заготовленими словами-картками, які потрібно розташувати у певній послідовності, якщо потрібно розв'язати задачу – готовим стислим записом її умови тощо);

– *технологія змішаної диференціації* (модель зведених груп) – об'єднана форма двох видів диференціації навчання – за інтересами й за рівнем розвитку.

Технології корекції навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі:

– *спеціальні логопедичні технології та технології спеціальної педагогіки*, спрямовані на коригування порушення (технології сурдо- й тифло-педагогіки);

– *технології нейропсихологічного підходу до корекції навчальних труднощів* (О.Р. Лурія, Л.С. Виготський, Дж. Хінд, Т.В. Ахутіна, Т.Ю. Хотилева) містить загальні підстави, конкретні методи і технології подолання різних видів труднощів навчання, обумовлених недостатньою сформованістю різних психічних функцій. Нейропсихологічна корекція спрямована на стимуляцію розвитку і формування злагодженої, скоординованої діяльності різних структур мозку. За допомогою спеціально розроблених рухових вправ і розвивальних ігор стимулюють формування певних компонентів психічної діяльності: регулювання та контролювання психічної діяльності, моторні навички, зорове, слухове, просторове сприйняття тощо;

– *технології психолого-педагогічної системи формування і розвитку мовленнєвого слуху та мовленнєвого спілкування у дітей з порушеннями слуху* (система Е.І. Леонгард) активізують мовленнєвий розвиток дітей;

– *технології прикладного аналізу поведінки Applied Behavior Analysis*

(далі – АВА), передбачає навчання дитини адекватніше виражати свої потреби, тренує навички навчальної поведінки, навички взаємодії, здебільшого в індивідуальному форматі тощо. Метод корекції аутизму, поведінкова терапія або метод прикладного аналізу поведінки. АВА – це розуміння взаємозв'язку поведінки і середовища, вплив факторів навколишнього середовища на поведінку і маніпулювання цими факторами для зміни поведінки людини;

– *технології, спрямовані на розвиток соціальних (життєвих) компетентностей дітей* (існує три типи технологій: *пряме навчання соціальних навичок* (педагог навчає дітей правильної поведінки через правила та приклади); *формування соціальних навичок через наслідування* (передбачає взаємонавчання дітей, коли компетентна у будь-якій галузі дитина стає взірцем для наслідування іншими дітьми; навчання через наслідування важливе для будь-якої дитини, але особливо – для навчання дітей із затримкою психічного розвитку, для дітей з розладами аутистичного спектра); *організація групових видів активності, зокрема й ігрових* (під час організації групових видів активності: чергування, підготовка до свята, робота в навчальних групах допомога у виконанні завдання, пересування закладом освіти та поза ним, організоване для незрячих дітей або дітей з порушеннями опорно-рухового апарату педагог: планує групову активність дітей, сприяє їхній ефективній соціальній взаємодії; обирає учасників групи (тобто дітей з обмеженими можливостями та соціально компетентних однолітків); у перебігу дії пропонує ідеї взаємодії, коли це необхідно).

У вітчизняній педагогіці завдання дидактики розв'язують за допомогою доступних для всіх дітей під час організації спільного навчання:

– *соціоігрових технологій* (Є.Є. Шулешко, В.М. Букатов) (далі – С.т.). Їх використання дає змогу успішно вводити дітей з ООП в умови закладів освіти, допомагає всім дітям набувати навичок взаємодії з однолітками та створює при цьому кожній дитині сприятливі умови для індивідуального розвитку у своєму темпі. С.т. передбачають дидактичні ігри, сконструйовані на основі театральних вправ, вуличних і навчальних вправ, які не тільки розвивають увагу, волю, пам'ять, мовлення, кмітливість, координацію рухів і інше, а й формують навички ділової взаємодії однолітків одне з одним і з педагогом, що особливо важливо в умовах інклюзивної освіти. Завдяки С.т.: опановують освітню програму; засвоюють правила поведінки й ролі в соціальній групі однолітків (мінімоделі суспільства), що потім переносять у «велике життя»; розглядають можливості груп, колективів – чого можна досягти з допомогою колективної роботи; набувають навичок спільної колективної діяльності, відпрацьовують індивідуальні характеристики учнів, необхідні для досягнення поставленої ігрової мети; накопичують культурні традиції, втілені у грі учнями, педагогами, залученими додатковими засобами – наочними посібниками, підручниками, комп'ютерними технологіями.

Здоров'язбережувальні технології під час роботи з дітьми з ООП – це система заходів, що передбачає взаємозв'язок та взаємодію всіх чинників освітнього середовища, спрямованих на збереження здоров'я дитини на всіх етапах її навчання й розвитку.

Здоров'язбережувальні технології – це:

- диференційоване навчання;
- раціональна організація заняття;
- створення сприятливого психологічного клімату;
- нейрогімнастика;
- комунікативні ігри;
- арт-методи;
- розвиток дрібної пальцевої моторики;
- когнітивні вправи;
- кінезіологічні вправи;
- антистресова гімнастика;
- зорова гімнастика;
- динамічні паузи тощо.

Арттерапія – лікувально-профілактична й корекційна діяльність із використанням засобів мистецтва. Надає дитині можливість програти, пережити будь-яку проблему (ситуацію) найзручнішим для психіки дитини способом і передбачає роботу з малюнками, глиною, тістом, вишивкою, книгою тощо.

Різновиди арттерапевтичних послуг:

- *ізотерапія* (застосування засобів образотворчого мистецтва з метою розвитку особистості дитини. Для ізотерапії підходять усі види художніх матеріалів: малюнок, колаж, аплікація, ліплення, скульптура, готові твори художнього мистецтва);

- *драмотерапія* (театральні постановки різної тематики позитивно впливають на пам'ять, волю, уяву, почуття, увагу та мислення);

- *музикотерапія* (розвиток дитини за допомогою музики включає такі напрями: вокалотерапія (співи), музикотерапія в рухах (танці, хореотерапія, музично-ритмічні ігри), інструментальна (гра на музичних інструментах);

- *кольоротерапія* (спосіб впливу на психоемоційний стан дитини за допомогою певних кольорів);

- *казкотерапія* (вплив на дитину через казку; процес казкотерапії дає змогу дитині усвідомити і проаналізувати свої проблеми, побачити шляхи їх вирішення; добре долає у дітей високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність, сприяє адаптації у дитячому колективі. Прийоми роботи з казкою: аналіз казок, розповідання казок, переписування казок, постановка казок за допомогою ляльок, малювання за мотивами казки, програвання епізодів казки, складання казок);

- *лялькотерапія* (заснована на процесах ідентифікації дитини з улюбленим героєм казки чи улюбленою іграшкою; ляльку використовують як проміжний об'єкт взаємодії дитини та дорослого; дитина, пізнаючи реальний світ, його соціальні зв'язки і стосунки, активно проєктує досвід у специфічну ігрову ситуацію); *танцотерапія* (реалізується через різні види танцю для вираження почуттів, емоцій, думок; позбавлення м'язового напруження, розвиток соціальних навичок);

- *фототерапія* (здійснюється через серію авторських фотографій, які потім аналізуються. Основним змістом фототерапії є створення та/або сприйняття фотографічних образів, що доповнюється їх обговоренням і творчою діяльністю (малювання, колаж, інсталяція готових знімків,

виготовлення з фотографій і подальша гра з ними, сценічна вистава тощо);

– *піскоterapia* (спосіб розвитку дитини шляхом використання піску. Дитина виражає на піску те, що спонтанно виникає впродовж заняття. У процесі роботи вона може змішувати пісок з водою, якщо їй необхідно створити різні вологі ландшафти, гори тощо. Під час занять використовуються мініатюрні фігури: людей (різних статей), тварин, дерев, будівель і багато інших для того, щоб дати дитині стимул створювати власний світ. За допомогою пісочної терапії вирішуються внутрішні проблеми, успішно коригується дитяча агресія і тривожність, знімаються емоційне напруження, невпевненість і страх);

– *ігротерапія* (вплив на розвиток особистості дитини за допомогою гри).

Толерантність – прийняття і правильне розуміння багатоманітності світу, сформованість у свідомості вихованців намірів й умінь безконфліктного життя в класі/групі, родині, суспільстві, поваги до прав і свобод кожної особи.

Тьютор (спостерігаю, піклуюсь) – фахівець, який створює умови для успішної інтеграції учнів з ООП в освітнє й соціальне середовище закладу освіти. У системі інклюзивної освіти зазначених фахівців називають *педагог супроводу, адаптер*.

У

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм і послуг, що забезпечує їхню максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Підготувала: **Горбаньова С.В.**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та ін.; за заг. ред. Л. Гриневич, С.Калашнікової. Київ : Шкільний світ, 2021. 312 с.
2. Андрейчин С. Система впровадження арт-методів у роботу практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 5. С. 13–19.
3. Безклинська О., Миронова Т. Музикотерапія під час роботи з дітьми з особливими потребами. *Позашкільля*. 2014. № 12. С. 61–64.
4. Береговська Л. В. Антибулінг. Практичні заняття / Л.В. Береговська та ін.; упоряд.: В.С. Легка та ін. Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2019. 152 с. (Серія «Бібліотека «Шкільного світу»).
5. Білик Н. І. Адаптивний кейс-менеджмент – технологія управління процесом професійного зростання педагога-майстра. *Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації* : електрон. навч.-метод. посіб. / [упор. : І. О. Калініченко, Н. І. Білик]. Полтава : ПОППО, 2021. С. 35–41. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/modul-2021.pdf
6. Білик Н. Від медіаграмотності до медіакультури керівника закладу загальної середньої освіти: управлінський аспект у реаліях сьогодення. *Адаптивне управління: теорія і практика*. Серія Педагогіка. 2023. № 16 (31). С. 103–109. DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-11](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-11)
URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/587>
7. Білик Н. І. Дисемінаційний підхід до освіти дорослих. *Адаптивні процеси в освіті* : збірник матеріалів VI Всеукраїнського наукового форуму з міжнародною участю [за наук. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростокі; ред. з заг. питань: Л. О. Лузан, О. О. Почуєва, З. В. Рябова]. Харків : Мачулін, 2021, Вип. 3. С. 28–30. [http://adaptive.org.ua/files/Zbirnyk%20AAE\(6\),%202021.pdf](http://adaptive.org.ua/files/Zbirnyk%20AAE(6),%202021.pdf)
8. Білик Н. І. Інноваційність і евристичність – основні характеристики організації освітнього процесу у закладах освіти. *Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації* : електрон. навч.-метод. посіб. / [упор. : І. О. Калініченко, Н. І. Білик]. Полтава : ПОППО, 2021. С. 16–24. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/modul-2021.pdf
9. Білик Н. І. Літературний компонент у науковій картині світу та образі світу старшокласника як умова формування емоційного інтелекту. *Технології інтеграції змісту освіти* : зб. наук. пр. Всеукр. круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», 17 квітня 2019 р., Полтава / Інститут педагогіки НАПН України; Полтав. обл. ін-т післядипл. пед. освіти ім. М. В. Остроградського / [головн. ред. В. Р. Ільченко]. Вип. 11. Полтава : ПОППО, 2019. С. 60–167.

10. Білик Н. І. Модульно-персонологічний підхід до навчального процесу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2004. №6. С. 20–27.

11. Білик Н. І. Підвищення кваліфікації як механізм неперервного розвитку професійної мобільності вчителя. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття» : наук. журнал* [головн. ред. Г. Сотська]. № 2(2020). Київ : ТОВ «Талком». С. 18–23.

DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(2\).2020.18-23](https://doi.org/10.35387/ucj.2(2).2020.18-23)

URL: <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/16/15>

12. Білик Н. І. Проектування розвивального середовища у закладах загальної середньої освіти. *Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації* : електрон. навч.-метод. посіб. / [упор. : І. О. Калініченко, Н. І. Білик]. Полтава : ПОІППО, 2021. С. 41–49. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/modul-2021.pdf

13. Білик Н. І. Розвиток емоційного інтелекту вчителя і учня. *Педагогічна майстерність: виклики XXI століття* [Текст]: портфоліо каф. пед. майст. / упор.: В. В. Зелюк, Н. І. Білик, Т.А. Устименко. Полтав. обл. ін-т післядипл. пед. освіти ім. М. В. Остроградського. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2013. С. 117–136.

14. Білик Н. І. Суперпрофесіоналізм – найвищий рівень творчого самопроектування особистості вчителя в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації. *Регіональна освітня система підвищення кваліфікації як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників: теорія, практика та виклики часу* : електрон. зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. 23.11.2018 ПОІППО / за ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик. Полтава : ПОІППО, 2018. С. 7–11. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/tezi_23.11.2018.pdf

15. Білик Н. І. Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук : спец.: 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою»; Черкаський нац. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2016. 657 с.

16. Білик Н. І. Управлінська компетентність керівника ЗЗСО у створенні умов для інклюзивного навчання. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2023. № 6 (213). С. 158–166.

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66).

17. Білик Н. І., Зелюк В. В. Самоуправління як фактор прогресивних інноваційних змін у закладах загальної середньої освіти. *Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 12th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House*. Liverpool : United Kingdom. 2020. Рр.143–152.

18. Білик Н. І., Пилипенко В. В., Шостя С. П. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 6 (195). С. 15–20.

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6\(195\)-15-20](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6(195)-15-20).

URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/217445>.

19. Білик Н. І., Старовойтова М. Ю. Педагог-новатор – важливий важіль оптимізації системи неперервної освіти. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2022. № 6 (206). С. 5–9.

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-5-9](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-5-9).

URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/266368/264256>

20. Бойко І. В. Комунікативна компетентність як структурна складова професійної підготовки магістрів освітніх, педагогічних наук. *Proceedings of the 2-nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century»*. Ottawa, Canada: Methuen Publishing House. 2020. С. 33–37.

21. Бондар Є. О. Виховання осіб з психофізичними вадами як соціальна : офіційний сайт. URL: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/psicho/bond/print>

22. Брянський Г. Є. Етичний ідеал у контексті формування емоційно-етичної компетентності майбутнього вчителя. *Сучасні проблеми навчання і виховання* : збірник наук. праць / упоряд. : І. О. Бартенєва. Одеса, 2022. Лютий. С. 40–46.

23. Вебпроект «Всеосвіта». URL: <https://vseosvita.ua/>

24. Вебпроект «Нова Українська школа». URL: <https://nus.org.ua/>

25. Вебпроект «Освіторія» URL: <https://osvitoria.media/>

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2001. 1426 с.

27. Витак Г. Чинник арт-терапії в соціальній адаптації осіб з особливими фізичними потребами. *Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [ред.-упор. : А.І. Душний, В.І. Ільницький, А.І. Душний, І. Зимомря та ін.]. Дрогобич, 2012. Вип. 1. С. 35–42.

28. Водолазська Т. В. Моделювання освітнього середовища початкової школи. *Постметодика*. 2010. №5. С. 53.

29. Волкова Н. П., Лебідь О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. Дніпро : ТОВ «Роял Принт». 2020. № 2 (20). С. 168–179.

30. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»*. 2019. №3, Квітень. С. 70–73.

31. Галицька М. М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). С. 39–48.

32. Гарань Н. С., Сипченко О. М., Чернякова О. В., Гончарова Н. В. Вебквест технології у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2021. № 1 (100). С. 25–34.

33. Гарднер Г. Позитивний інтелект: чому він важливий та стратегії розвитку. URL: budni.rabota.ua/corporate-culture/pozitivniy-intelekt-chomu-vinvazhli

34. Голінська Т. М. Арт-терапевтичні впливи на особистість дитини. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 6. С. 16–19.

35. Гоулман Деніел. Емоційний інтелект. Книжка, яка змінює уявлення про те, що означає бути розумним. Харків : Вид-во «Vivat», 2018. 512 с. URL: <https://kniga.biz.ua/images/goods/big/7845.jpg>
36. Гречаник С., Гречаник Н. Емоційно-етична компетентність особистості як психолого-педагогічна проблема. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2022. № 2(1). С. 44–49. <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.7>
37. Гринців М. Роль емоцій у розвитку здатності до саморегуляції *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського*. Сер. : Психологічні науки. 2013. Т. 2, Вип. 10. С. 84–89.
38. Гулей К. В. Про етичну компетентність сучасного вчителя. *Житомирщина педагогічна*. 2022. № 4 (28). URL: <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/etyka/5933-pro-etichnu-kompetentnistsuchasno-go-vchitelya.html>
39. Гуманістичні ідеї: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора в системі неперервної освіти : колект. наук. монографія / за наук. ред. Білик Н. І.; редкол. : Зелюк В. В., Кириченко М. О., Пилипенко В. В., Рябова З В. та ін. Полтава : ПАНУ ім. М. В. Остроградського, 2023. 542 с.
40. Демченко Н., Литвинчук Н. Проблеми формування комунікативної компетентності у майбутніх практичних психологів. *Вісник національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. 2018. № 13. С. 9–14.
41. Демчук А.А. Копінг-поведінка, як засіб подолання невизначеності [Текст] / Демчук А. А., кер.: Моначин І. Лю. *Актуальні задачі сучасних технологій: матеріали VI Міжнародної науково-технічної конф. молодих учених та студентів*. Тернопіль 28–29 листопада 2018 року. С. 167–168.
42. Дерев'янюк С. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. *Соціальна психологія*. Київ, 2008. № 1 (27). С. 96–104.
43. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб.: Вип. 8. Т. 1. Київ, 2006. 288 с.
44. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>
45. Дубейко Л. Діти з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому навчальному закладі. *Інформатика в школі*. 2014. № 10. Вкладка: с. 2–3.
46. Єщенко М. М. Методичні рекомендації з розвитку громадянських компетентностей керівників закладів загальної середньої освіти. *Наука і техніка сьогодні* (Серія «Педагогіка»): журнал. 2023. №12(26). С. 457–473. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12(26)).
47. Єщенко М. М. Розвиток громадянських компетентностей керівників закладів загальної середньої освіти у системі післядипломної педагогічної освіти регіону [Текст] : монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2023. 232 с.
48. Журавльова М., Шпак М. Саморегуляція в структурі емоційного інтелекту молодших школярів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Серія: Психологія. 2016. №3 (54). С. 52–57.
49. Зелюк В. В., Білик Н. І. Інноваційний підхід до навчання дорослих у післядипломній педагогічній освіті. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фак. журн. 2018. № 6 (183). С. 19–23. <http://orcid.org/0000-0003-2344-5347>. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/148178/149371>

50. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві]; пер. з англ. Київ : СПД ФО Парашин І.С. 2010. 296 с.

51. Інклюзивне навчання: досвід упровадження / упоряд. А. Колупаєва; ред. рада М. Мосієнко, М. Голубенко, Т. Шаповал, Г. Харук; авт. кол.: І. Луценко, Д. Романовська, Л. Кирилецька та ін. Київ : ВГ Шкільний світ, 2015. 200 с. (Б-ка Шкільного світу).

52. Інноваційні моделі розвитку науково-методичної компетентності педагогів професійної школи у системі безперервної освіти : електрон. зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. інтернет-конференції, м. Біла Церква, 11 грудня 2019 р. / за заг. ред. С.В.Соболевої, С.С.Шевчук, І.В.Арестової. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2020. 274 с.

53. Інноваційні форми роботи з педагогічними кадрами як ефективний засіб розвитку творчого потенціалу вчителя. <https://lutvunykblog.wordpress.com/2020/04/14/%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%B7-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87/>

54. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Вип. 55. С. 23–30.

55. Клім-Клімашевська А. Освіта дітей з особливими потребами в умовах інклюзії: досвід Польщі. *Рідна школа*. 2015. № 3. С. 72–74.

56. Клокар Н. І. Управління впровадженням європейських громадянських практик в освіту України. *Scientific Journal "ScienceRise: Pedagogical Edukation"*. 2016. № 6 (2). С. 39–47.

57. Колупаєва А. А. Інклюзивна школа : особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / Кол. авторів: А.А. Колупаєва, Софій Н.З., Найда Ю.М. та ін., Київ : 2007. 128 с.

58. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.: іл. (Серія «Інклюзивна освіта»).

59. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

60. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

61. Конвенція про права осіб з інвалідністю: офіційний сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 / (дата звернення: 30.12.2023 р.).

62. Концепція Нової української школи (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

63. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схвалена розпорядженням КМУ від 14.12.2016 № 988-р.

64. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-gromadyanskoji-osviti-v-ukrayini>.

65. Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір. *Інформаційний посібник* / МОН України ; за заг. ред. А. Седоченко. 2019. 255 с. URL:

https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf

66. Косик В. Новий освітній простір. Сучасне обладнання. *Інформаційний посібник* / МОН України ; за заг. ред. А. Седоченко. 2019. 255 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/NOP_Suchasne-obladnannya.pdf

67. Крикун Анастасія Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті. *Рідна школа*. 2013. №11. С. 77–80.

68. Левицька Л. В. Засоби саморегуляції психоемоційної напруженості у військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. № 4. С. 5–8.

69. Лист Міністерства освіти і науки України «Про роботу асистентів вчителів» від 29.09.2022 р. №1/11471-22. URL: <https://tkmco.org/pro-robotu-asystentiv-vchyteliv/>

70. Лист Міністерства освіти і науки України «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» від 31.08.2020 р. №1/9-495. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/5f4f3994b43e6123926374.pdf>

71. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 25.09.12 № 1/9-675 «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-675736-12#Text>

72. Лузан Л. О. Інноваційні підходи до розвитку управління процесом неперервної освіти. *Нова педагогічна думка*. 2012. № 2. С. 60–66.

73. Луценко І. В. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. *Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні* : наук.-метод. збірник Всеукр. наук.-практ. конфер. Київ, 2007. С. 20–34.

74. Льошенко О. Емоційний інтелект та емоційна компетентність. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 2. С. 49–52.

75. Любченко Н. В., Білик Н. І. Супервізія як технологія післядипломної освіти педагогічних працівників у контексті Концепції «Нова українська школа». *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2021. № 5 (200). С. 5–13. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-5-13](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-5-13). URL: <https://isp.poippo.pl.ua/article/view/243513>

76. Лядобрук О. Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії в освітньому процесі. *Житомирищина педагогічна* : електрон.

наук.-метод. журн. 2022. № 4 (28). URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2022/12/6.-%D0%9B%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf>

77. Матійків І. М. Емоційна компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії в професійному середовищі. *Молодь в умовах нової соціальної перспективи* : збірка наук. праць. Вип. 16. Київ. 2017. С. 468–472.

78. Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти : електрон. збірник тез доповідей III Всеукр. наук. онлайн-конфер. з міжнар. участю / за наук. ред. Н. І. Білик. Полтава; Київ : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. 144 с. URL: <https://doi.org/10.33272/conf.PANO.2023.23-24.11>

79. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. 164 с.

80. Міжнародна освітня платформа «Живемо в демократії». URL: <https://www.living-democracy.com/uk/textbooks/volume-3/>.

81. Мозгова Я. П. Формування психологічної та емоційно-етичної компетентностей учителя зарубіжної літератури в неформальній освіті. *Scientific practice: modern and classical research methods*. 2023. May 26. С. 302–305. Boston, USA. DOI 10.36074/logos-26.05.2023.089

82. Московець Л. П. Синдром емоційного вигорання у педагогічних працівників як наслідок низького рівня емоційного інтелекту. *Імідж сучасного педагога*. 2011. №10. С. 59–61.

83. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 року № 1205» від 01.02.2018 №90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-18#Text>

84. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти» від 06.12.2010 № 1205, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22 грудня 2010 р. за №1308/18603 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE18603>

85. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти» від 25 червня 2018 №676 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/nakaz-mon-vid-25-cheravnja-2018-r-pro-zatverdzhennja-instrukcii-z-dilovodstva-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-zareyestrovano-v-ministers-tvi-yusticiyi-ukrayini-11-veresnja-2018-r-102832480>

86. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірних положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» від 8 червня 2018 р. №609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

87. Наказ МОНУ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» від 23.03.2018 № 283.

88. Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації :

електрон. навч.-метод. посіб. / [упор. : І. О. Калініченко, Н. І. Білик]. Полтава : ПОІППО, 2021. 184 с. URL: http://poippo.pl.ua/images/2021/modul-2021_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf

89. Нова українська школа: poradnik dla vchitelya / Під заг. ред. Бібік Н.М. Київ : ТОВ «Вид. дім «Плеяди», 2017. 206 с.

90. Носенко Е. Л. Четверик-Бурчак А. Г. Курс лекцій з дисципліни «Теорія емоційного інтелекту» із завданнями для самоконтролю. Дніпропетровськ, 2016. 113 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/SYLABUS-EI.pdf>

91. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст. *Постметодика*. 2013 № 3. С. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Postmetodyka_2013_3_12.

92. Освітній портал «Освіта.уа». URL: <https://osvita.ua/>

93. Основи емоційно-етичної компетентності вчителя. URL: <https://www.airo.com.ua/osnovi-emocijno-etichno%D1%97-kompetentnosti-vchitelya/>

94. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.

95. Педько О. В., Трухан О. В. Вебінар «Основи емоційно-етичної компетентності вчителя». URL: <https://www.airo.com.ua/osnovi-emocijno-etichno%D1%97-kompetentnosti-vchitelya/>

96. Петрова Н. М. Сформованість емоційного інтелекту як запорука успішної професійної діяльності майбутнього педагога: теоретичний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2015. № 2. С. 27–31.

97. Пітер Ярроу, Марк Вейтс, Лора Паркер Рерден та ін. «Не смійся з мене» : посіб. для вчителя. Харків : Наук. вид. АСТА, 2011. 104 с. URL: http://zorit.at.ua/_ld/1/177_i_i_.pdf

98. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18.

99. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.

100. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

101. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. №88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D0%BF#Text>

102. Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст: результати дослідження / укладачі: О.Федоренко, О.Мартинчук, Н.Софій,

Г.Лук'янова, О.Кошіль, Т.Симоненко, Л.Байда, Ю.Найда. Київ : ФОР Парашин, 2020. 122 с.

103. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> Єщенко М. М. Теоретичні засади формування та розвитку громадянських компетентностей. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 1 (190). С. 98–102. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1\(190\)-98-102](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1(190)-98-102).

104. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закону України від 18.12.2018 № 2657-VIII. Прокоф'єва О. Особливості копінг-стратегій у підлітковому віці. *Psychological journal*. 2021. №7. С. 82–98.

105. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.09.2021).

106. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T200463.html

107. Прядко Л. О. Формування інклюзивного простору як засобу готовності педагога загальноосвітнього навчального закладу до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 4. С. 444–450.

108. Рамкова програма ЄС щодо оновлених ключових компетентностей : від 17 січня 2018 року. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>.

109. Репко І. П., Ледок М. В. Поняття емоційно-етичної компетентності вчителів: ретроспективний аналіз. *Запровадження інноваційних освітніх практик як засіб підвищення якості національної освіти* : Всеукр. наук-практ. онлайн-конфер. (м. Харків, 29 листопада 2022 р.) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ХГПА, 2022. С.353–355. URL: http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3007/1/Repko_tz_3.pdf

110. Селевко Г. Сучасні освітні технології. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/358/>.

111. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали. / укладач: Н. З. Софій. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 70 с.

112. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. / Під заг. ред. Софій Н. З., Київ : ТОВ «Вид. дім «Плеяди», 2015. 66 с.

113. Сутність педагогічних технологій. URL: https://stud.com.ua/46405/pedagogika/pedagogichna_tehnologiya.

114. Сухопара І. Г. Емоційна компетентність вчителя в контексті Нової української школи. *Наукові записи Бердянського державного педагогічного університету*. Серія «Педагогічні науки». Бердянськ, 2020. Вип. 1. С. 111–122.

115. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» від 25.05.2020 № 195/2020

116. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» від 25.05.2020 № 195/2020

117. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : [монографія]. Київ : Преса України, 2003. 319 с.
118. Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. 2021. 319 с.
119. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*. 2008. №2 (25). С. 123–134.
120. Школа для кожного: навч. посіб. / упор.: Байда Л. Ю. Київ, 2015. 60 с. URL: <http://ud.org.ua/images/pdf/SchoolForEveryone.pdf>.
121. Щирба М. Ю. Ознаки трансформації прав людини в умовах глобалізації суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 378–382.
122. Bradberry T. Emotional intelligence 2.0 / T. Bradberry, J. Greaves. – San Diego: TalentSmart, 2009. – 255 p.
123. Effective Strategies for the Inclusive Classroom (5 ефективних стратегій для інклюзивного класу). URL: <https://ww2.kqed.org/education/2016/01/04/5-effective-strategies-for-theinclusiveclassroom>
124. Effective Strategies for the Inclusive Classroom (5 ефективних стратегій для інклюзивного класу). URL: <https://ww2.kqed.org/education/2016/01/04/5-effective-strategies-for-theinclusive-classroom>
125. Frydenberg, E., & Lewis, R. Teaching Coping to adolescents: when and to whom? *American Educational Research Journal*. 2000. № 37. P. 727–745.
126. Lazarus, R. S. Toward Better Research on Stress and Coping. *American Psychologist*, 2000. No 55. P. 665–673.

ІНФОРМАЦІЯ про упорядників, авторів

Упорядники:

- Калініченко І. О.* кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
- Білик Н. І.* доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Автори:

- Калініченко І. О.* кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти
- Білик Н. І.* доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
- Олійник І.М.* кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
- Маслова В. А.* доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
- Єщенко М. М.* доцент кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
- Горбаньова С. В.* старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
- Токаренко Н. М.* старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РОЗВИНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГА-МАЙСТРА

Навчально-методичний посібник

Упорядники: І. О. Калініченко, Н. І. Білик
За наук. редакцією: Н. І. Білик
Комп'ютерна верстка: Н. М. Токаренко

Полтавська академія неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського

Кафедра педагогічної майстерності та інклюзивної освіти

36014, м. Полтава, вул. Соборності, 64 ж,
тел. +38 (0532)56-38-52
E-mail: kpm@pano.pl.ua

Розміщено на сайтах:

1. ПАНО ім. М. В. Остроградського.
URL: <https://pano.pl.ua/vidannya-pano-2/>
2. Бібліотека кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти. URL: <https://pano.pl.ua/monografii-ta-posibniki/>
3. Обласний репозитарій освітніх матеріалів для дистанційного компонента освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти «Навчайся і навчай». URL: <https://ed.pano.pl.ua/>
4. Полтавська регіональна школа новаторства керівних, науково-педагогічних працівників неперервної освіти (РШН):
URL: <https://sites.google.com/site/novpoltava>